دوو ڕشتە

فەرهەنگێکی عەرەبی و کوردییە بە هەڵبەست

هۆنراوەی :

مەلا عبدالکریمی مدرس

مامۆستای خوێندنگای ئایینیی شێخ عبدالقادری گەیلانی
وە پێش نوێژ و خوتبەخوێنی مزگەوتی ئەحمەدی لە بەغدا

١٣٩٠ای هیجری – ١٩٧٠ای میلادی

بەغدا ـ چاپخانەی [سلمان الاعظمي]

فەرهەنگێکی عەرەبی و کوردییە بە هەڵبەست

هۆنراوەی :

مەلا عبدالكريمی مدرس

مامۆستای خوێندنگای ئاینیی شێخ عبدالقادری گەیلانی
وە پێشنوێژو خوتبەخوێنی مزگەوتی ئەحمەدی لە بەغدا

١٣٩٠ای هیجری – ١٩٧٠ای میلادی

بسم الله الرحمن الرحیم

به ناوی بەرزی خودای دوو جیهان　　(رحمان)و (رحیم) بە حەق میهرەبان

میهرەبان لەگەل گشت گیانلەبەران　　بەخشندەی روزی بە جانەوەران

خاوەن کەمالەو پاکە لە نوقصان　　خاوەن ئیحسانە خوصووص بو ئینسان

ئەوە خالقی ئەرزو ئاسمان　　ئەوە پایەدەر بە خاوەن ئیمان

ئەو دروستی کرد حەزرەتی ئادەم　　باپیرەی بەشەر لەسەر رووی عالەم

ە پالووی چەپی حەوای خستەدەر　　کردی بە دایك بو هەموو بەشەر

ئەو نیشانیدا وتار بە ئادەم　　بو گشت تیرەیەك لە کورەی عالەم

جیای رەنگو شیوەو سەدامان　　دەلیله لەسەر بەرزیی خودامان

ە ئەندازەی گشت نیعمەتەکانی　　ئەنا بی بو ئەو لە بەندەکانی

خوصووص ئەو بەندەی شای بەندەکانە　　هوی پەیدابوونی کەونو مەکانە

ەعنی (محمد) سەروەری عالەم　　تاجی شەرەفی نەتەوەی ئادەم

روود بباری بە وینەی باران　　لەسەر گیانی ئەو هەم ئالو یاران

ەم براکانی لە پیغەمبەران　　هەم لەسەر باقی تیپی رەهبەران

ەلکو سەرواز کا سەراوی بومان　　جوشی جەفای چەرخ لابدا لیمان

* * *

ش ستایشی پادشای عەللام　　لەپاش دروودی سەروکی ئیسلام

مرزم ئەمەیە ئەی نەوەی مەردان　　نەتەوەی پاکی نەژادی کوردان

مە گەلیکی خاوەن حەسەبین　　برای ئاینیی گەلی عەرەبین

بۆ ژینی برا لەگەڵ برادا   لە یەك نیشتمان ، لە یەك ماوادا
بۆمەونینەوە بە شێوەی ئەدەب   (دوو رشتە)ی لوغەت بۆ کوردو عەرەب
هەر لەفظی کە شەرح بەکاری بێنی   (دوو رشتە) بشەرح مەعنای ئەنوێنی
هیوام وەهایە کە خاوەن سوود بێ   چرای رووناکی ڕێگای مەقصوود بێ
خاوەن بەها بێ لای پیرو گەنجان   هەروەك دوورشتەی یاقووت و مەرجان

* * *

(إسْم) ناو ، (الله) ناوە بۆ خودا   پەروەردگاری هەموو (ما سوی[1])
هەر ئەو (خالِق)و پەروەردگارە   بۆ عالەم : بێ گیان یاخود گیاندارە
هەر ئەو (واجب)ەو پێویستە بوونی   غەیری ئەو یەکە بوون و نەبوونی
هەر بۆ ئەو ئەشێ بە حەق عیبادەت   بەندەگی لەبۆ مایەی سەعادەت
(حَيّ)ە زیندووە ، (عَلِيم)ە زانا   (قادِر)ە خاوەن هێزو تەوانا
(مُرِيد)ە یەعنی خاوەن ئیرادە   (إرادَه) خواستە بەکوردیی سادە
هەر شتی بووەو هەیە یا ئەبێ   هەموو بە خواستی خودا دێتەبێ
بە بێ خواستی ئەو هیچ شتێ نابێ   چ لەبەرچاو بێ و چ لە پەنا بێ
(سَمِيع) شنەوا ، (بصير) بینایە   ئەبیسێ و ئەبینی چی لە دنیایە
ئەبیسێ دەنگی مێروولەی بێ دەنگ   وەکو دەنگی باچ کە بیدەی لەسەنگ
(ذَرَّه) ئەبینی لەناو هەوادا   یا لەناو ئەرزا یا لە دەریادا
(مُتَكَلِّم)ە خاوەن کەلامە   (کلام) وتارە بە واتەی عامە
(حَياة)و (عِلْم)و (إرادَه)و(قُدْرَة)   (سَمْع)و (بَصَر)و (كَلام)بە لوغەت
ژینەو زانینەو خواستەو توانین   بیستن و بینین ، وتار بزانین

(واحِد)ە تەنیا هەر ئەو خودایە   ئەو دروست‌کەری هەموو ئەشیایە
بەندەیی راستی هەر بو ئەو ئەکری
(سُجُود)و کورنووش هەر بو ئەو ئەبری

(واجب)ە هەر ئەو پێویستە بوونی   مەحالەو نایی بو ئەو نەبوونی
(قَدِیم) پێشکەوتوو لە هەرچی هەیە   (باقِی) ئەمینیو نەبوونی نی‌یە
(آزَلِی) یەعنی ئەوەلی نی‌یە   (آبَدِی) یەعنی پایانی نی‌یە
(مُسْتَغْنِی) بە غەیر پێویستی نی‌یە   عالەم پێویستی بەو ئەبەدی‌یە
(قائِم بِالذّات) راوەستاو بەخوی   پێویستی نی‌یە یارمەتی بەدەی
(لَیْسَ مِثْلَهُ شَیْئٌ آبَدا)   هاوونە نی‌یە بو ذاتی خودا

* * *

(اِیمان) باوەرە بەوەی پێغەمبەر   هیناویە بومان لای خودای داوەر
یەعنی باوەرە بە خواو پێغەمبەر   بە گشت فریشتەی پاکی (مُنَوَّر)
بەوکیتانە هاتوونەتە خوار   بە روزی تولەی کردەوەو رەفتار
بە قەضاو قەدەر ، بە حوکمی خودا   خودا خوی ئەیکا هەرچی رووبدا

* * *

(نَبِی) خەبەردار یەعنی هەواڵدان   خاوەن ئاینە لەسەر رووی جیهان
(رَسُول) پێغەمبەر یەعنی پەیامبەر   پەیامی خودا دینی بو بەشەر
(نَبِی) بو خویەو(رَسُول) بوخەلکە   دەرکەوت پێغەمبەر گەلی بەکەلکە
(مَلَك) فریشتە ، (مَلائِك) بوگەل   وان لە فەرمانی خوای (عَزَّ وجَلّ)
نە نێرن نە می بە بی دالکو باب   دروست‌کراون بی حەددو حیساب

مەخلووقن لە نوور لەطیفومەعصووم   هەریەك خاوەنی سەقامی مەعلووم

* * *

(جِنّ) جنوکەیە چ دیو چ پەری   (دیو) بو ئاوابار ، (پەری) بو بەری

لە جنوکەیەکیشـــەیتانی لـەعین   دەرچوو لـە ئەمری جیهان ئـافەرین

مایەی ئەمانـە ئاگـری ســـوورە   بویـــە گەلیکیان لـە چاکـە دوورە

بەلام بیخـــواسی (رب العالمین)   زیانیـان نابی دانیشـــــە ئـەمین

* * *

(کُتُب) بەمەعنا ئـەو کتیانـــە   هاتوون بـو ئـەو پیغـەمبـەرانـــە

(دە) بو ئادەمەو (پەنجا) لە بو شیث   سی کتیب لـە بو حـەزرەتی ادریس

(دە) بو ابراهیم صەد بە بیئوقصان   ناویان(صُحُف)ە بەگویرەی قورئان

(توراة) بو موسی (زبـور) بو داوود   (انجیل) بو عیسی بە ئەمری مەعبوود

(قرآن) هاتەخوار لـەبو (محمد)   ئـەبینـەوە حـوکمی تـا ئـەبـــەد

* * *

(یَوْمُ الآخِـر ؛) روزی جەزایـە   دنیایی‌کەیە پاش ئـەم دنیـــــایـــە

دنیـا ئەگـوری ئـەرزو ئاســـمان   دنیایی تازە دیتـــەروو بومـــــــان

لەپاش مردنی هەموو گیـانلەبـەر   زیندوو ئەبنـەوە مردوو سەرانسـەر

بـە ئەمری خودا ئەرون بو مەحشـەر   جیی گردبوونەوەی جنوکەو بەشەر

هەرکەس نامەی‌خوی ئەدریتە دەستی   لەسـەر کردەوەو شیوەی مەبەســـتی

پاش حیسابەهەموو رووئەکەنە دەشت   ئەرون بو دوزەخ یاخود بو بەهەشت

(قَضاء) بەمەعنا زانستی خـــودا   بە هەر رووداوی کـــەوا روونــەدا

(قَدَر) بەمەعنـا خەلقی خوایــە   گەورە یا بچووك گشت لەو پەیدایە

لەسـەر کەسـبی‌خوت بوت‌دروست ئەکا   بو چاك یا خراپ زور لە کەس ناکا

بەلام رازی‌یـە لە کردەوەی چـــاك   نارازی‌و ناحەز بـە ئیشی نـاپــاك

* * *

(ئیسلام) بەمەعنا ملکەچی‌ی دلـــە   بی ملکەچی‌ی دل ئیشـــت ماتـلە

ملکەچی لـەبو ئـەو کردەوانــــە   پیویـــستی هـەموو موســـولمانانـە

دوو شەهادەت‌و پینج‌فەرزەی نویژان   حەج‌و زەکات‌و روژووی رەمـەزان

* * *

(مِلَّة)و (دین)و (شَرِیعَة) ئایین   (أمَّة) کومـەلی پەیرەوانی دیـن

(مَذْهَب) ری‌گوزەر یا ریی (إمام)   (إمام) پیشەوای کومەلی ئیـــسلام

(واجِب) پیویستە بیکەی ئـەوابـە   نەیکەی هـوی باری دەردو عەزابـە

(حَرام) نـارەوا نەیکەی ئەوابـە   بیکەی بلیی بـاری عیقـــابـــە

(مَندوب)و (سُنَّة) بەسوودە بیکەی   ئەگەر نەیشی‌کەی ســـزا نادری‌ی

(مکْرُوه) ئەوەیە چاك وایە نەیکەی   کە هاتوو کردت بـە ئازار ناگـەی

(مُباح) رەوایـە بیکەی یا نەیکەی   نە بە ئەوابو نە عیقاب ئـەگـــەی

* * *

(مُحْدِث) بی‌دەس‌نویژ (جُنُب) لـــەش‌پیـــسە

(طَهارَة) پـاکی لـــــەم دوو خـەبـــــە

(وُضُوء) دەس نویژە ، پیویستە ئیـــــــان

دەس‌نـویـــژی بی، لـــەبـــو نـەویـژکـــــا:

بە نیازی دەفعی بێدەس‌نوێژی تـو — بـە ئاوێکی پـاك دەم‌وچاو بشـــو
هەردوو دەس بشـۆ لەگەل ئەنیشکان — مەســحی ســەر بکەو بشۆرە پێ‌کا
(غُسْـل) شۆرینی لەش‌و موو تەواو — بەنیـازی رەفعی لەش‌پیسی بـەئـا
کاتێك نەخۆش بی یاخود ئـاو نەبی — فەرزە (تَیَمُّم) بـکەی جێ‌بەجێ
(تَیَمُّم) نیـازی هەلگرتنی گـــل — تا دامەزرانی نوێژ بکەی حاصـــ
رووخسارو هەردوو دەست‌و ئەنیشکان — بە گل بماڵـە کـــاتی نوێژەکـــا

* * *

(طَهـــارَة) پـاکی (تَطْهیر) پاك‌کـــردن

(اِسْـتِقْبال) یەعنی روو لـە (بَیْت) کـــرد

(دُخُولُ الْوَقْت) هاتنی کاتـە — (عَوْرَة) پاش‌و پێش هەم شەرمگا
پاکی بۆ لەش‌و پۆشـــاك‌و جێـــگا — لەگەل رووکردن لە مـالی خـــو
هاتنی کـاتو بزانـــینی عـەورەت — پێویستی ئەتون بۆ نوێژو طـاعـە
(صَلاة) یەعنی نوێژ بە توولی زەمان — شەوو رۆژ پێنج فەرز هەیە لەسـەرما
(صُبْح) بەیانی فەرزە دوو رکـات — (ظُهْر) نیوەرو بە چوار ئـەگەر
(عَصْر) چواریەکی لە رۆژ ئەمێنی — فەرزە چوار رکات نوێـژ بەجێ‌بێنـ

(مَغْـرِب) سێ رکــــات پـاش رۆژئـــاوا بوون

(عِشـاء) چوار رکات پـاش (شَـــفَق) ون‌بـوو

(جُمْعَة) لەجیاتی نوێژی نیوەرو — دوو رکات فەرزە بـەجێ‌بێنی تـ
بە شەرتی چل پیاو خەلکی نیشتمان — لەپاش دوو خوتبەی شامیلی ئەرکا
(حَمْد) بۆ خودای (واحِد)و(أَحَد) — ئەمجار صـەلەوات لەسـەر (محمد
جا ئامۆژگاریو ئـایـەتی قورئـان — لەگـەل دوعـادا بـو موســـولمانا

(إمساك) خۆگرتن بە فەرمانی دین   لەوانەی روژوو ئەشکێنن بەقین
(إفطار) بەمەعنا شکانی روژوو   بەحەق پاش ئەوە کە روژ ئاوا بوو
(سُحُور) پارشێوە پێش بەرەبەیان   چی ئەخوی بخو بو نوشی گیان

* * *

(حَجّ) چوون بو کەعبە بەنیازی طەواف
بە ئادابی خوی بە دلێکی صاف
(إحْرام) چوونە ناو ئادابی حەجە   شەرع چی بفەرموی بەپێی ئەو ئەچیە
(طَواف) هەلسووران بەدەوری بەیتا   حەوت جاری تەواو بە هەیتا هەیتا
(وُقُوف) راوەستان لەسەر (عَرَفات)
پاش نیوەروی نوو شەوی دە چەن کات
(سَعْی) راکردن بەشێوەی وەفا   لە بەینی (مَرْوَە)و تەپولکەی(صَفا)
(رَمْی) بەمەعنا بەرد فرێدانە   لەو سێ شوێنانەی رەجمی شەیتانە
(أیّامُ التَّشْرِیق) پاش جەژنی قوربان
سێ روژن مەخصووص بو قوربانیدان
(أضْحِیَة)و (ضَحِیَّة) یەعنی قوربانی
سوننەتی دینە ئەی بزانی
(عُمْرَة)وەکو حەج بێ تەعینیکات   بێ راوەستانی کێوی (عَرَفات)

* * *

(زَکاة) ئەو مالەی پێویستە بدری   لە مەرو بزن ، لە گاو وشتری
، دانەی قووتا وەکو گەنم و جو   لە ئالتوون و زیو فەرزە لەسەر تو
(عَوْن)یش یارمەتیی موسولمانانە   مایەی سووکبوونی ئەرکی ژیانە

(حَدیث)و (خَبَر) ئەی برای سەروەر
کارو فەرموودەی نەفسی پێغەمبەر

(سُنّە) فەرموودەو کردەوەو رەزا　　لەوەی کرای لە خزمەت ئەو

(کَعْبَە) مالیکە پیرۆزو بەناز　　لە شاری (مکّە) لە خاکی (حیجاز)

(قِبْلَە) بەمەعنا روو لێ‌کراوە　　بۆ موسولمانان بڕیار دراوە

(جامع) مزگەوتی جومعەی تیا ئەکری　　موسولمان تەعلیم لەوێ وەرئەگری

(مَسْجِد) مزگەوتی عیبادەتخانە　　شوێنی ئاینی موسولمانانە

(مِحْراب) لە مزگەوت شوێنی ئیمامە　　(امام) پێشەوای گەلی ئیسلامە

(مِنْبَر) شوێنێکی تایبەتیی بەرزە　　بۆ خوطبەی جومعە کە فەرزەو دەرز

(خُطْبَە) وتاری جەنابی ئیمام　　جومعە بە جومعە ئەیخوێنی بۆ عا

* * *

(آل) خزمو خویش و نەتەوەی سەروەر　　(أصْحاب) یارانی پاکی پێغەمبەر

(تابعین) ناون لەبۆ ئەوانە　　جێی پاش‌کەوتوون بۆ ئەو یارانە

(مُجْتَهِد) زانای بەرزی ئاینە　　بۆ زانستی دین خاوەن تەمکینە

(مُفْتی) ئەحکامی دین ئەخاتە دەر　　(قاضی) حاکمەو چارەی دەردیسەر

* * *

(قُرّاء) ئەوانەن (قُرآن) ئەخوێنن　　بە (تَجْوید)ەوە (قُرآن) ئەنوێنن

(قِراءات السَّبْع) حەوت شێوەی جوان　　کەوا پێغەمبەر گەیاندنی پێما

ئەنجلیان یەکەو هەموویان راسن　　لەلای ئەوانەی راستی ئەناسن

(حُفّاظ) ئەوانەن ئەیخوێنن لەبەر　　وان لە سەریا لە رۆژی مەحشەر

(وَلِي) لەمەودا دۆستی خودایە — هۆی ئەم دۆستییە تەنیا تەقوایە

(تَقْوی)پارێزیو بە هوردی ئەحکام — رەفتارە بەپێی (سُنَّة)و (کِتاب)

(أذان) یەعنی بانگ لەبۆ نوێژەکان — (إقامَة) قامەت سوننەتن بۆمان

(تکْبیر) وتنی (اَللّه أكْبَر) — (حَمْد) ستایش بۆ خودای داوەر

(رُکُوع) دانەوین تا دەستە ئەژنۆ — (اعْتِدال) چییە راستبوونەوەی تۆ

(سُجُود) کورنووشە داتانی تەویل — دەست و پێ و ئەژنۆ لە ئەرزا بێ فێل

(تَحِیّات) مەعنای دروودی خودا — لەگەل پێغەمبەر شەوچرای هودا

(شَهادَة) یەعنی وتنی موسولمان — بۆ دووکەلیمەی شەهادەو ئیمان

(راتِبَة) نوێژە لەو سوننەتانە — لە بەروودوای واجبەکانە

(تَهَجُّد)مەعنای شەونوێژە پاش خەو — بە فەرمانی خواو لەبەر رەزای ئەو

(طاعَة) ملکەچی بۆ فەرمانی مەولا — (عِبادَة) مەعنای بەندەیی خوا

* * *

(وَحْی) ناردنی خودا جوبرەئیل — بۆلای پێغەمبەر بە ئایەی (تَنْزِیل)

یەعنی وتاری خودا ئەمجێنی — بۆ پێغەمبەرو ئەو لەیگەیێنی

(إلْهام) ئەوەیە کە خودای عالەم — شتێ بخاتە ناو دلی ئادەم

ئەم حالە زۆرە لەبۆ رەهبەران — ساغانی ئوممەت خاوەن خەبەران

(مُعْجِزَة) ئیشی دەرچی لە عادەت — بێ بەهۆی دەی جێرو سەعادەت

خوا خەلقی ئەکا بۆ پێغەمبەران — هەتا ملکەچ بن گرۆی کافران

(کَرامَة) هەروا ئیشیکی وایە — لە عادەت دوورەو کاری خودایە

ئەمئیشە زۆرە لەبۆ رەهبەران — هەتاکو کۆمەل مل بدەن بەوان

(ارْهاص) لەشکە دەرچی لە عادەت — [illegible]

ئەی بە مایەی سەربەرزیی ئەوان • هەتاکو گومەل دل بەدەن بەواز
(مَعُونَة) مەعنای یارمەتی‌دانە نایابەو مەخصووص بو صالحانە
ئەمانە هەموو دوورن لە ئەسباب دوورن لە فەنو خوێندنی کیتاب
هەموو بەخشینی (عالم الغیب)ە باوەرت بێ رەحمەتو بێ‌عەیبە

* * *

(تَوْبَة) بەمەعنا وەرگەرانەوە بو فەرمانی خوا بەم‌شێتانەو
دەس‌بەردار بوونت لە کاری تاوان دانەوەی حەقە بە خاوەن حەقدار
عەزیمەت وایی نەگەرێتەوە بو ئەو تاوانە دەرکەوت لێیەو
(إِخْلاص) ئەمەیە بە دلێکی پاك فەرمان بەرداربی لەبو خودای تاك
(إِحْسان) بەندەیی خوایە وەها بە دوو چاوی خوت ئەبینی خود
تو ئەو نەبینی ئەو تو ئەبینی بو ئاگاداری ئەو دائەمینێ
(دُعاء) بەمەعنا لالەو نزایە (شکوی) سکالای دەردو سزا
لالەو سکالا بە زوبانو دل بو جەلبی خەیرو بو دفعی (مُشکل)
هەر قاپی‌ی خودا هەمیشە وازە هەر بەردەرگای ئەو جێگەی نیاز
بولای ئەو ئەبا سکالاو نیاز مەردی هوشیار ساغی سەرفەرا
(إِجابَة) بەمعنی قوبوولی دوعا فەرمووی (أدْعُوني)توش بل(سَمْعَاً)
(رَأْسُ الحِكْمَةِ مَخافَةُ الله) سەری شوعوورە ترسان لە خوا
(حاجَة) نیازە (رَجاء) ئومیدە (شَفاعَة) تکا لای جیی ئومیدە

* * *

(کُفْر)و(جُحُود)و (عَناد)و(إِنکار) بێ‌باوەری‌یە بە دینی موختار

(مُلحِد)و (زِندِيق) مەعنای بێ دینە
بێ ئایین ئەژی لەم سەرزەمینە

(دَهْرِي)و (طَبيعي) کافریکی وا   نیسبەتی ئیجاد بە عالەم بدا
باوەڕی وایە ئەم چەرخە ئەبێ   بە خالیق لەبو ئەوەی دیتەبێ
نافامێ چەرخی بێ شعوورو قەلەم   چون دروست ئەکا مەخلووق بە نیظام
(مُشرِك) ئەوەیە کە باوەڕ ئەکا   بە خواو شەریکی بو بریار ئەدا
نافامێ خودا قودرەتی عامە   شەریك بو (قادِر) وەهمی نەفامە
(وَثَن ، صَنَم) بت (وَثَنی) بت پەرست
(مَجُوسی) ئاوە بو ئاگرپەرست
(کِتابی) مەعنای خاوەن کیتابە   جوولەکەو گاور لەمە حیسابە
(یَهُود) جوولەکە (نَصْرانی) گاور
هەموو ئەژمێرین لە ریزی کافر
چونکە لایاندا لەشیوەی ئیمان   بە پێغەمبەری (آخِرُ الزَّمان)
(سِحْر)جادووە (ساحِر)جادووگەر   (سِحْر) فەنێکە ئەیخوێنێ بەشەر
(شَعْوَذة) چاوبەست هەر فروفێلە   لەشیوەی راستیو حەقیقەت ویلە
(اِستِدراج) مەعنای بەرزەوە کردن   نەك بو مەحەبەت ، بو مل شکاندن
(کاهِن) کەسێکە خاوەن ریاضەت   خوی ئازار ئەدا بێ ڕێی شەریعەت
ئەم نەوعە کەسە (ضال)و گومڕایە   لەئاسمانا بێ لەناو چالایە
(راهِب) کەسێکی مەسیحی ئایین   قەت ژن ناینێ لەرووی سەرزەمین
(راهِبە) کچی شوو ناکا بە کەس   بە تاق ئەمێنێ تا ئاخر نەفەس
ئەم شیوەو حالە دوورە لە ئیسلام   لەسەر فەرمودەی (سید الانام)
(مُنَجِّم) یەعنی ئەستێرەناسان   حساب رائەگرن بو ک ، ء ، ئنـه

وەزعی ئەستێرەو مانگ‌و رۆژو ساڵ ئەکەن بە دەلیل بۆ گەلێ ئەحواڵ

بەعزێکی درۆو بەعزێکی راستە لەسەر گومانو هێزی قیاسە

هەرکام لەوانە بەراست بتەجی لەسەر تەئسیرو خواستی خوا ئەبێ

(سَبَب) هۆی شتێ • گەلێ موسولمان سەبەب دائەنێ بە حوکمی قورئان

خودا مەیلی بوو هەر شتێ بکا هەموو ئەسبابی جێبەجێ ئەکا

سەبەب سوز ئەبێ‌و سەبەب ساز ئەبێ لەسەر خواستی ئەو دیل دەربال ئەبێ

* * *

(قائِف) کەسێکە شێوە بناسێ لە هەر تەمەنێ ، بە هەستو لیلی

قائیفی عادل جێگەی باوەڕە حوکمی لە دنیا زۆر موعتەبەرە

(رُقْیَه)و (عوذَه) نووشتەی نووسراوە

بە سەرو سینەو شانا دووراوە

ئەگەر قورئانو دوعای مەئسوورە بشە ، ئەگینا لە ئایین دوورە

(عالَم) بەمەعنا (ما سِوَی الله)یە (ما سِوَی اللهِ) غەیری خودایە

(عالَمی غَیْبی) ئەوەی پەنهانە بەشی (شَهادە) ئەوەی عەیانە

* * *

بزانن رشتەی هەموو کائینات لە دە شت ئەبێ لەسەر رووی بسات

یەکەم (جَوْهَر)ە یا (مادَّە) مایە (باقی) لە (عَرَض) بەمەعنا ئایە

(عَرَض) تو بشە (کَمْ) بو چەندیەتی

(کَیْف)یش چونیەتی بە رووی خەفیقەت

(أیْن) بوون لەشوێنا (مَتی) بوون لەکات

(إضافە) مەعنای پەیوەندی دوو شت   وەکو (أخُوَة) یاخود (أبُوَة)
حەسەن برای تو بم توش برای منی   من باوکی تو بم توش دولەی منی
(جِدَة) شێوەی دەرکەوی لە تو   لە پێستو لە موو یا پوشاکی تتو
(وَضْع) شێوەی پێچی بومان   لەگەل غەیرەدا یا ئەعزای خومان
وەکو راوەستان یاخود دانیشتن   یاخود بەوێنەی بەشاڵا کەوتن
یا وەکو شێوەی نزیکی شتی   یاخود دووریی ئەو لەسەر ریکەوتی
(فِعْل) یا (تأثیر) مەعنای تیش کردن   (إنفِعال) یەعنی ئەثەر وەرگرتن
لە (جَوْهَر ، مَعْدَن ، نَبات)و (حَیْوان)
کاتێو گیاییەو گشت گیانلەبەران

* * *

(إنْسان)و (بَشَر) ئادەمیزادە   (آدَم) باپیرەی هەموو (عِباد)ە
ئادەم لە گل بوو بەهێزی خودا   لە پەراسووی ئەو (حَوّاء) بوو پەیدا
بوون بە سەرەرشتە بو (بنی آدم)   لەرووی دنیادا تا هەیە عالەم
(نَفْس)و (مُهْجَە ، روح) بەمەعنا گیانە
(قالَب)و (هَیْکَل) لەشە بیزانە
(ذات)و (حَقیقة) جەم (عَیْن) بەمانا
ئەو شتەی هەیە ئەوەی برای زانا
(رَأس) یەعنی سەر (ناصِیَة)پێشی سەر
(قَفا) پشتەملە (قَذال) پشتی سەر
(هامَة)و (جُمْجُمَة) یەعنی کەللەسەر
چ بو حەیوانات چ لەبو بەشەر

(نَزْعَتان) دووشوێن کە ســافیو بێمــــوون
بــە دوو تــەنیشــتی پێشــی ســـەرا چــوون
(مَفْرَق) ئەوقەسەر شوێنی جیایی   مووی سەری ئینسان ئەملاو ئەولایی
(جَبین)و (جَبْهَة) ئەویش ئینسان   (غَمَم)جێی لوچی وا لە نێوچاوان
(حاجِب) برویە (عَیْن)و (بَصَر) چـــــاو
(لَحْظَـه) روانینـە بـەملاو ئـەولای چـــاو
(مُقْلَة ، حَدَقَة ، انسان) بەمەعنا   گلێنەی چاون ئـەی بـرای زانـا
(هُدْب) برژانگە (جَفْـن) پیلووی چـاو
(غار) ئیسکیچاوە (مُـوق) بـو گوشـەی چـاو
(أُذُن) گوێچکەیە (وَتَد) رەگەکەی   (صِماخ)بەمەعنای گوێیەوکونەکەی
(أَنْف) یەعنی لووت (خَیْشُوم) رنـاخـــــە
(صُدْغ) زووری روو ([illegible]) دەمـاخـــە
(مارِن) نـەرمـەگـوێ هـــم نەرمـەلووتــە
(خَدّ) کولە (عارِض) بـو هـــەموو رووتــە
(فَكّ) ئیسقانی روو لـە خـوارو لـــە ژوور
خـــــوارەو ئەجـوڵێ بەشـــوەی ضـــەروور
(لِحْیَه) شــــەویلە (لَحْیَیْن)هـەردوکیــان
(فَنِیك) جـەمسـەرە بـو شـــەویلەکـان
(ذَقَن) چەناکە (عَنْفَقَه) مانا   چالی ژێر لـێوی خـوار لە ئینسان

(شَفَة) لیو (فَمْ) دەم (سِنْ) بەمەعنا ددان

(لَثَّة) بەمەعنی پوك (لِسان) جی زوبان

(نکْفَة ، لِهْزِمَة) لالمغاوەکان   بوو دوو (نکْفَتان) یا (لِهْزِمَتان)

(ضِرْس) ئاشراوە بو ددانی خری   ئیشیان هارینە بو شتی ئەخوری

(نَواجِذ) تیژی لە سەرو لە خوار   ئیشیان برینە کە بکەونە کار

(ثَنایا) چوارن لە خوارو لە سەر   شوینی چەند حەرفن بو واتەی بەشەر

(ثَغْر) دایکن وان لەپیشەوە   قەت نەیەن بەلای ددان کیشەوە

(عُنُق) گەردنە (حَنَك) مەلاشوو

(حَلْق)و (حُلْقُوم)و (بُلْعُوم) بو گەروو

(دو پارچە گوشتی بادامیی جوان   لەسەری قورگا ناویان (لَوْزَتان)

(مَرِیء)سوورچکە لوولەی خوراکە   (نَفَس)، هەناسە بو گەرووی پاکە

(جَوْزَةُ العُنُق)گریی بەرزی مل   (حَرْقَدَة)یش هەروا ئەی برای کامل

(نَحْر)و (لَبَّه) زوور منگی ئینسانە   جیی سەربرینی حوشترەکانە

(ثَغْر)و (تَرْقُوَه) ددانەی سینە   (تَراقِی) جەمعە بوی دامەینە

* * *

(قَدِیرَة) لەگەل (عَقِیصَة) هەردوو

لەگەل (ذُؤابَة) مووی گردموەبوو

(مُثَنّی ، مَفْتُول ، ضَفِیرَة) پەلکە

(مُرْسَل) بەرەللا بو پلسای خەلکە

(جُمَّة) مووی زوورە لە سەری ئینسان

(لِمَّة) هەتا گوی (وَفْرَة) تا سەرشان

بەشێوەی هەکیش تەفسیر کراوە

(جَعْد) گرژو لوول وەك بادراوە

(شارِب)و (سِبال) بو مووی سمێلە

(لِحْيَة) مووی ریشە لە تاشین ویلە

(رَمْلَعَة) مەعنای تالەمووی سەرە

(عِذار) گیروە زولفی دولبەرە

* * *

(نُقْرَة) بو چالی پشت سەری ئینسان

(كَتِف)و (مِنكَب ، عاتِق) لەبو شان

(ظَهْر) بەمعنی پشت (جَنْب) تەنشتە

(فَقَرَةُ الظَّهْر) مروخەی پشت

(عَمُود فَقَرِى) بەینی سەرو شان

(عَمُودی قَطْنی) خوار پەراسووان

(صُلْب) ئێسکی پشت بلێ بزانە

(تَرِبَة) ئێسکی سنگی ئینسانە

(إبْط) بن هەنگل (صَدْر) بو سنگە

(وَرِك) کەفەلە (حَقْو) پشتەنگ

(خاصِرَة) کەلەکە (ضِلْع) پەراسوو

پەیوەندی سنگو پشتی ئینسان بوو

(ثَدْی) بو مەمکی پیاوو ژنانە

(ثَنْدُوَة) بو گوی مەمکەکەیانە

بَطْن) یەعنی سک (کاذَة) مووسلدان
(عانَة) یەعنی بەر بێشە جوان
* * *
عَضُد) هەموو دەستە (عَضُد) یەعنی قول
قول هەوری توبە لەجێی چول‌وهول
مِرْفَق) ئەنیشکە (ساعِد) باسکی دەس
(مِعْصَم) جێی بازن (کُوع) بو جمگەی دەس
راحَة) بەری‌دەس (کَف) بەرویشتە
(قَبْض) نونجاندن (قَبْضَة) برمشتە
إِصْبَع) پەنجەیە (ظُفْر) نینوکە
(حِجْر) بو گوشتی دەوری نینوکە
إِبْهام ، سَبّابَة ، وُسْطى) هەم (خِنْصَر)
(بِنْصَر) پێنج پەنجە لە دەستی بەشەر
أَنْمُلَة) جمگەی پەنجەکەی تویە
بو (إِبْهام) دووه بو باقی سێیە
بَراجِم) لوجی سەر جمگەکانە
(مَعاطِف) لوجی لەشی ئینسانە
سُلامى) جمگەی ئەعزای ئینسانە
(بَنان) بەمەعنا سەرپەنجەکانە
شامَة) نیشانە (شامَة) یەعنی خال
کوترایی باخود مەرحی (ذو الجَلال)

(فَخِـذ) یەعنی ران (رُکْبَـة) ئەژنویـە

(نـابِض) باریـکیی دوو رانی تـوبــ

(عَصْعَص) گرِیی قـنـگ هـەم بەرئەژنویە

(ساق) مەعنای قولـە خوار ئەژنوی تـوبـــ

(کَعْب) یەعنی قـاپ (رِجْل)و (قَدَم) پی

(عَقِب) پـاژنـەیــە (اَخْمَص) قول پی

(فُؤاد)و (بـال)و (قَلْب)و (جَنَـان) دل

هـەم (ضَـمِیر)و (سِرّ) ئەی برای کـلـمـا

(مَعِـدة) میـدەیـە خــوراك ئـەکـولێنی

کـــەس نیـیـکە بـا دائـــەمێنو

(مِعیٰ) ریخـولــە و ـــەی بلویـــر،

(اَلْمِعْری الأعْوَر) ریخـولــەی کوێـر

(کِـرش) یـەعنی ورگ کیـــەیەبومـــان

خودا داویــەتی بـــە گیـــانلـــەبـــەرا

(رِیَـة) سی (کَبـِـد) مـەعنـای جگەرە

ئـــازاری ـــگەر گـــــەلی زەرەر

(کِلْیَـة) گـورچیـلـە (کِلْیَتان) بو دوو

(مَرارَة) زراو (طِحـال) ســـــپلی ئـ

* * *

(عِرق) گشــت رەگی (وَتِین) رەگی دل

(وَرِیـد)و (وَدَج) بـو رەگی لامــــ

دوو پڕشته

فەرهەنگێکی عەرەبی و کوردی یە بە هەڵبەست

هۆنراوەی :

مەلاعبدالکریمی مدرس

ماموستای خوێندنگای ئاینیی شیخ عبدالقادری گەیلانی
وە پێشنوێژو خوتبەخوێنی مزگەوتی ئەحمەدی لە بەغدا

۱۳۹۰ای هیجری - ۱۹۷۰ای میلادی

بەغدا - چاپخانەی [سلمان الاعظمی]

بسم الله الرحمن الرحيم

به ناوی بەرزی خودای دوو جیهان　　(رحمان)و (رحیم) بە حەق میهرەبان

میهرەبان لەگەل گشت گیان لەبەران　　بەخشندەی روزی بە جانەوەران

خاوەن کەمالەو پاکە لە نوقصان　　خاوەن ئیحسانە خوصووص بو ئینسان

ئەوە خالیقی ئەرزو ئاسمان　　ئەوە پایەدەر بە خاوەن ئیمان

ئەو دروستی کرد حەزرەتی ئادەم　　باپیرەی بەشەر لەسەر رووی عالەم

لە پالووی چەپی حەوای خستەدەر　　کردی بە دایك بو هەموو بەشەر

ئەو نیشانی‌دا وکار بە ئادەم　　بو گشت تیرەیەك لە کورەی عالەم

جیایی رەنگ‌و شیوەو سەدامان　　دەلیلە لەسەر بەرزیی خودامان

بە ئەندازەی گشت نیعمەتەکانی　　ئەنا بی بو ئەو لە بەندەکانی

خوصووصی ئەو بەندەی شای بەندەکانە　　هوی پەیدابوونی کەونو مەکانە

یەعنی (محمد) سەروەری عالەم　　تاجی شەرەفی نەتەوەی ئادەم

دروود ببارێ بە وینەی باران　　لەسەر گیانی ئەو هەم ئال‌و یاران

هەم براکانی لە پیغەمبەران　　هەم لەسەر باقی تیپی رەهبەران

یەلکو سەرواز کا سەراوی بومان　　جوشی جەفای چەرخ لابدا لیمان

* * *

پاش ستایشی پادشای عەللام　　لەپاش درودی سەروکی ئیسلام

عەرزم ئەمەیە ئەی نەوەی مەردان　　نەتەوەی پاکی نەژادی کوردان

ئیمە گەلیکی خاوەن حەسەبین　　برای ئاینیی گەلی عەرەبین

هەموو نیشتەجیی یەك نیشتمانین　　ئەبی زوبانی یەکتر بزانین

بو ژینی برا لەگەڵ برادا   لە یەك نیشتمان ، لە یەك ملوادا

بومەونینەوە بە شیوەی ئەدەب   (دوو رشتە)ی لوغەت بو کوردو عەرەب

هەر لەفزێ کە شەرح بەکاری بینی   (دوو رشتە) بشەرح مەعنای ئەزانی

هیوام وەهایە کە خاوەن سوود بێ   چرای رووناکی ریگای مەقسوود بێ

خاوەن بەها بێ لای پیرو گەنجان   هەروەك دوورشتەی یاقووت و مەرجان

* * *

(إسْم) ناو ، (الله) ناوە بو خودا   پەروەردگاری هەموو (ما سوی')

هەر ئەو (خالِق)و پەروەردگارە   بو عالەم : بێ گیان یاخود گیانداره

هەر ئەو (واجب)ەو پیویستە بوونی   غەیری ئەو یەکە بوونو نەبوونی

هەر بو ئەو ئەشێ بە حەق عیبادەت   بەندەگی لەبو مایەی سەعادەت

(حَيّ)ە زیندووە ، (عَلِيم)ە زانا   (قادِر)ە خاوەن هیزو تەوانا

(مُرِيد)ە یەعنی خاوەن ئیرادە   (إرادَه) خواستە بەکوردیی سادە

هەر شتێ بووەو هەیە یا ئەبێ   هەموو بە خواستی خودا دیتەجێ

بە بێ خواستی ئەو هیچ شتێ نابێ   چ لەبەرچاو بێ و چ لە پەنا بێ

(سَمِيع) شنەوا ، (بصیر) بینایە   ئەبیی و ئەبینی چی لە دنیایە

ئەبیسی دەنگی میرووڵەی بێ دەنگ   وەکو دەنگی پاچ کە بیدەی لەسەنگ

(ذَرَّه) ئەبینی لەناو هەوادا   یا لەناو ئەرزا یا لە دەریادا

(مُتَكَلِّم)ە خاوەن کەلامە   (کلام) وتارە بە واتەی علمە

(حَیاة)و (عِلْم)و (إرادَه)و(قُدْرَة)   (سَمْع)و (بَصَر)و (کَلام)بە لوغەت

ژینەو زانستەو خواستەو توانین   بیستن و بینین ، وتار بزانین

* * *

(واحِد)ە تەنیا هەر ئەو خودایە   ئەو دروستکەری هەموو ئەشیا

بەندەی راستی هەر بو ئەو ئەکری

(سُجُود)و کورنووش هەر بو ئەو ئەبر

(واجب)ە هەر ئەو پیویستە بوونی   مەحالەو نابی بو ئەو نەبوو

(قَدِیم) پیشکەوتوو لە هەرچی هەیە   (باقِی) ئەمینیو نەبوونی نی‌یە

(آزَلِی) یەعنی ئەوەلی نی‌یە   (آبَدِی) یەعنی پایانی نی:

(مُسْتَغْنِی) بە غەیر پیویستی نی‌یە   عالەم پیویستی بەو ئەبەدی‌یە

(قائِم بِالذّات) راوەستاو بەخوی   پیویستی نی‌یە یارمەتی بە

(لَیْسَ مِثْلَهُ شَیْئٌ أبَدا)   هاوینە نی‌یە بو ذاتی خە

* * *

(إیمان) باوەرە بەوەی پێغەمبەر   هیناویە بومان لای خودای داو

یەعنی باوەرە بە خواو پێغەمبەر   بە گشت فریشتەی پاکی (مُنَوَّر

بەوکتیبانە هاتوونەتە خوار   بە روزی تولەی کردنەوە و رەف

بە قەضاو قەدەر ، بە حوکمی خودا   خودا خوی ئەیکا هەرچی روویە

* * *

(نَبِی) خەبەردار یەعنی هەواڵدار   خاوەن ئاینە لەسەر رووی جیه

(رَسُول) پێغەمبەر یەعنی پەیامبەر   پەیامی خودا دینی بو بەشـ

(نَبِی) بو خویەو(رَسُول) بوخەلکە   دەرکەوت پێغەمبەر گەلی بەکەڵ

(مَلَک) فریشتە ، (مَلائِک) بو گەل   وان لە فەرمانی خوای (عَزَّ وجَلّ

نە نیرن نە می بە بی داکو باب   دروستکراون بی حەددو حیسا

لەشیان ناسکە ، پاکن لە تاوان   بو فەرمانبەری دائیم لەناو

مەخلووقن لە نوور لەطیف‌ومەعصووم   هەریەك خاوەنی مەقامی مەعلووم

* * *

(جِنّ) جنۆکەیە چ دێو چ پەری   (دێو) بۆ ئاوانبار ، (پەری) بۆ بەری

لە جنۆکەیەکەیەتی شەیتانی لەعین   دەرچوو لە ئەمری جیهان ئافەرین

مایەی ئەمانە ئاگری سووره   بۆیە گەلێکیان لە چاکە دووره

بەلام بێ‌خواستی (رب العالمين)   زیانیان نابێ دانیشە ئەمین

* * *

(کُتُب) بەمەعنا ئەو کتیبانە   هاتوون بۆ ئەو پێغەمبەرانە

(دە) بۆ ئادەمەو (پەنجا) لە بۆ شیث   سی کتێب لە بۆ حەزرەتی ادریس

(دە) بۆ ابراهیم سەد بە بێ‌نوقصان   ناویان(صُحُف)ە بەگوێرەی قورئان

(توراة) بۆ موسی (زبور) بۆ داوود   (انجیل) بۆ عیسی بە ئەمری مەعبوود

(قرآن) هاتەخوار لەبۆ (محمد)   ئەمێنێتەوە حوکمی تا ئەبەد

* * *

(يَوْمُ الآخِرَة) رۆژی جەزایە   دنیاییکەیە پاش ئەم دنیایە

دنیا ئەگۆڕێ ئەرزو ئاسمان   دنیایی تازە دێتەروو بۆمان

لەپاش مردنی هەموو گیان‌لەبەر   زیندوو ئەبنەوە مردوو سەرانسەر

بە ئەمری خودا ئەڕون بۆ مەحشەر   جێی گردبوونەوەی جنۆکەو بەشەر

هەرکەس نامەی‌خۆی ئەدرێتە دەستی   لەسەر کردەوەو شێوەی مەبەستی

پاش حیساب‌هەموو ڕوونەکەنە دەشت   ئەڕون بۆ دۆزەخ یاخود بۆ بەهەشت

* * *

(قَضاء) بەمەعنا زانستی خودا   بە هەر رووداوی کەوا روو ئەدا
(قَدَر) بەمەعنا خەلقی خودایە   گەورە یا بچووك گشت لەو پەیدایە
لەسەر کەسی خوت بوتدروست ئەکا   بو چاك یا خراپ زور لە کەس ناکا
بەلام رازی یە لە کردەوەی چاك   نارازی و ناحەز بە ئیشی ناپاك

* * *

(اسلام) بەمەعنا ملکەچی ی دلە   بی ملکەچی ی دل ئیشت ماتلە
ملکەچی لەبو ئەو کردەوانە   پیویستی هەموو موسولمانانە
دوو شەهادەت و پێنج فەرزەی نویژان   حەج و زەکات و روژووی رەمەزان

* * *

(مِلّة)و (دین)و (شَریعَة) ئایین   (اُمّة) کومەل بەیرەوانی دین
(مَذْهَب) ری گوزەر یا ریی (امام)   (اِمام) پیشەوای کومەلی ئیسلام
(واجِب) پیویستە بیکەی ثەوابە   نەیکەی هەوی باری دەردو عەذابە
(حَرام) نارەوا نەیکەی ثەوابە   بیکەی باعیثی باری عیقابە
(مَندوب)و (سُنّة) بەسوودە بیکەی   ئەگەر نەیشی کەی سزا نادرێی
(مَکْرُوه) ئەوەیە چاك وایە نەیکەی   کە هاتوو کردت بە ئازار ناگەی
(مُباح) رەوایە بیکەی یا نەیکەی   نە بە ثەوابو نە عیقاب ئەگەی

* * *

(مُحْدِث) بی دەس نویژ (جُنُب) لەشی پیسە
(طَهارَة) پاکی لەم دوو خەبسە
(وُضُوء) دەس نویژە • پیویستە ئینسان
دەس نویژی بی لەبو نویژەکان

به نیازی دەفعی بێدەسنوێژی تـو   بـه ئاوێکی پـاك دەموچاو بشـو

هەردوو دەس بشو لەگەڵ ئەنیشکان   مەسـحی سـەر بکەو بشورە پێ‌کان

(غُسْل) شوردنی لەش‌و موو تەواو   بەنیـازی رەفعی لەش‌پیسی بـەئـاو

کاتێك نەخوش بی یاخود ئـاو نەبی   فەرزە (تَیَمُّم) بـکەی جێ‌بەجێ

(تَیَمُّم) نیـازی هەڵگرتنی گـل   تا دامەزرانی نوێژ بکەی حاصـل

روخسارز هەردوو دەست‌و ئەنیشکان   بە گل بماڵـە کـاتی نوێژەکـان

* * *

(طَهارَة) پـاکی (تَطْهِیر) پـاك کـردن

(اِسْتِقْبال) یەعنی روو لـە (بَیْت) کـردن

(دُخُولُ الْوَقْت) هاتی کاتـه   (عَوْرَة) پاش‌و پێش هەم شەرمگاتە

پاکی بو لەش‌و پوشـاك‌و جێـگا   لەگەڵ رووکردن لە مـاڵی خـودا

هاتی کـاتو پوشـینی عـەورەت   پێویستی ئەتون بو نوێژو طـاعـەت

(صَلاة) یەعنی نوێژ بە تورلی زەمان   شەوو روژ پێنج فەرز هەیە لەسـەرمان

(صُبْح) بەیانی فەرزە دوو رکـات   (ظُهْر) نیوەرو بە چوار ئـەگات

(عَصْر) چواریەکی لە روژ ئەمینی   فەرزە چوار رکات نوێـژ بەجێ‌بێنی

(مَغْرِب) سێ رکـات پـاش روژئـاوا بوون

(عِشاء) چوار رکات پـاش (شَفَق) ون‌بـوون

(جُمْعَه) لەجیاتی‌ی نوێژی نیوەرو   دوو رکات فەرزە بـەجێ‌ی‌بێنی تـو

بە شەرتی چل پیاو خەڵکی نیشتمان   لەپاش دوو خوطبەی شامیلی ئەرکان

(حَمْد) بو خودای (واحِد)و(اَحَد)   ئەمجار صـەلەوات لەسـەر (محمد)

جا ئاموژگـاری‌و ئـایـەتی قورئـان   لەگـەڵ دوعـادا بـو موسـوڵمانان

(صِیام) روژووە فەرضە لەسەرمان   گشت سـاڵ روژووی مانگی رەمەزان

(إِمساك) خوگرتن به فەرمانی دین   لەوانەی روژوو ئەشکێنن یەقین
(إِفطار) بەمەعنا پاش ئەوە   شکانی روژوو که روژ ئاوا بوو
(سُحُور) پارشێوە پێش بەرەبەیان   چی ئەخوی بخو بو نوشی گیان

* * *

(حَجّ) چوون بو کەعبە بەنیازی طەواف
بە شادایی خوی بە دلێکی صاف
(إِحْرام) چوونە ناو ئادایی حەجە   شەرع چی‌فەرموی بەپێی‌ئەو ئەججە
(طَواف) هەلسووران بەدەوری بەیتا   حەوت جاری تەواو بە هەیتا هەیتا
(وُقُوف) راوەستان لەسەر (عَرَفات)
پاش نیوەروی نوو شەوی دە چەن‌کات
(سَعْی) راکردن بەشێوەی وەفا   لە بەینی (مَرْوَه)و تەپولکەی(صَفا)
(رَمْي) بەمەعنا بەرد فری‌دانە   لەو سی شوێنانەی رەجمی شەیتانە
(أَيَّامُ التَّشْرِيق) پاش جەژنی قوربان
سی روژن مەخصووص بو قوربانی‌دان
(أُضْحِيَة)و (ضَحِيَّة) یەعنی قوربانی
سوونەتی دینە ئەی بیزانی
(عُمْرَة)وەکو حەج بی تەعیینی‌کات   بی راوەستانی کێوی (عَرَفات)

* * *

(زَكاة) ئەومالەی پێویستە بدری   لە مەرو بزن ، لە گاو وشتری
لە دانەی قووتا وەکو گەنم و جو   لە ئالتوونو زیو فەرزە لەسەر تو
(عَوْن)یش یارمەتی‌ی موسولمانانە   مایەی سووک‌بوونی ئەرکی ژیانە

* * *

(حەدیث)و (خەبەر) ئەی بەرای سەروەر
کارو فەرموودەی نەفسی پێغەمبەر

(سُنَّە) فەرموودەو کردەوەو رەزا / لەوەی کرایی لە خزمەت ئەوا
(کَعْبَە) مالیکە پیروزو بەناز / لە شاری (مکّە) لە خاکی (حیجاز)
(قِبْلَە) بەمەعنا روو لی کراوە / بو موسولمانان بریار دراوە
(جامع) مزگەوتی جومعەی تیا ئەکری / موسولمان تەعلیم لەوی وەرئەگری
(مَسْجِد) مزگەوتی عیبادەتخانە / شوینی ئاینی موسولمانانە
(مِحْراب) لە مزگەوت شوینی ئیمامە / (امام) پێشەوای گەلی ئیسلامە
(مِنْبَر) شوینیکی تایبەتی بەرزە / بو خوطبەی جومعە کە فەرزەو دەرزە
(خُطْبَە) وتاری جەنابی ئیمام / جومعە بە جومعە ئەیخوینی بو عام

* * *

(آل)خزمو خویش و نەتەوەی سەروەر / (أصْحاب) یارانی پاکی پێغەمبەر
(تابعین) ناون لەبو ئەوانە / جێی پاش کەوتوون بو ئەو یارانە
(مُجْتَهِد) زانای بەرزی ئاینە / بو زانستی دین خاوەن تەمکینە
(مُفْتی) ئەحکامی دین ئەخاتە دەر / (قاضی) حاکمەو چارەی دەردی سەر

* * *

(قُرّاء) ئەوانەن (قُرآن) ئەخوینن / بە (تَجْوید)ەوە (قُرآن) ئەخوینن
(قِراءات السَّبْع) حەوت شێوەی جوان / کەوا پێغەمبەر گەیاندنی پێمان
ئەنجلیان یەکەو هەموویان راسن / لەلای ئەوانەی راستی ئەناسن
(حُفّاظ) ئەوانەن ئەیخوینن لەبەر / وان لە سەربا لە روژی مەحشەر
(مُحَدِّث) مەعنای زاناو خەبەردار / بە قەولو فیعل رەسوولی موختار

(وَلِي) لەمورفا دوستی خودایە — هوی ئەم دوستی‌یە تەنیا تەقوایە
(تَقْوى) پارێزەو بە عورفی ئەصحاب — رەفتارە بەپێی (سُنَّة)و (كِتاب)
(أذان) یەعنی بانگ لەبو نوێژەکان — (إقامَة) قامەت سوننەتن بومسلمان
(تكْبير) وتنی (اَللّٰه اَكْبَر) — (حَمْد) ستایش بو خودای داوەر
(رُكُوع) دانەوین تا دەستە ئەژنو — (اعْتِدال) چی‌یە راست‌بوونەوەی تو
(سُجُود) کورنوشە داڵانی تەوێل — دەستو پی‌و ئەژنو لە ئەرزا بی‌فیل
(تَحِيّات) مەعنای درودی خودا — لەگەل پێغەمبەر شەوچرای هودا
(شَهادَة) یەعنی وتنی موسولمان — بو دوو کەلیمەی شەهادەو ئیمان
(راتِبَة) نوێژە لەو سوننەتانە — لە بەرودوای واجبەکانە
(تَهَجُّد)مەعنای شەونوێژە پاش‌خەو — بە فەرمانی خواو لەبەر رەزای ئەو
(طاعَة) ملکەچی بو فەرمانی ئەو — (عِبادَة) مەعنای بەندەیی خوا

* * *

(وَحْی) ناردنی خودا جوبرەئیل — بولای پێغەمبەر بە ئایەی (تَنْزيل)
یەعنی وتاری خودا ئەمینی — بو پێغەمبەرو ئەو ئەیگەیێنی
(إلْهام) ئەوەیە کە خودای عالەم — شتی بخاتە ناو دلی ئادەم
ئەم حالە زورە لەبو رەهبەران — ساغانی ئوممەت خاوەن خەبەران
(مُعْجِزَة) ئیشی دەرچی لە عادەت — بی بەهوی ری‌ی خیرو سەعادەت
خوا خەلقی ئەکا بو پێغەمبەران — هەتا ملکەچ بن گروی کافران
(كَرامَة) هەروا ئیشیکی وایە — لە عادەت دوورەو کاری خودایە
ئەم‌ئیشە زورە لەبو رەهبەران — هەتاکو کومەل دل بدەن بەوان
(ارْهاص) ئیشیکە دەرچی لە عادەت — بو پێغەمبەران لەپێش (نُبُوَّة)

ئەبێ بە مایەی سەربەرزیی ئەوان   هەتاکو کۆمەڵ دڵ بەدەن بەوان
(مَئُونَة) مەعنای یارمەتیدانە   تایبەتو مەخصووص بۆ ساڵحانە
ئەمانە هەموو دوورن لە ئەسباب   دوورن لە فەنو خوێندنی کیتاب
هەموو بەخشینی (عالم الغیب)ە   باوەڕت بێ ڕاستو بێ عەیبە

* * *

(تَوْبَة) بەمەعنا وەرگەڕانەوە   بۆ فەرمانی خوا بەهەشتانەوە
دەس بەردار بوونت لە کاری تاوان   دانەوەی حەقە بە خاوەن حەقان
عەزیمەت وایە نەگەڕێیتەوە   بۆ ئەو تاوانە دەرکەوت لێتەوە
(إخْلاص) ئەمەیە بە دڵێکی پاك   فەرمان بەرداربی لەبۆ خودای تاك
(إحْسان) بەندەیی خوایە وەها   بە دوو چاوی خۆت ئەبینی خودا
تۆ ئەو نەبینی ئەو تۆ ئەبینێ   بۆ ئاگاداری ئەو دانایینێ
(دُعاء) بەمەعنا لالەو نزایە   (شكْوی) سکاڵای دەردو سزایە
لالەو سکاڵا بە زوبانو دڵ   بۆ جەلبی خەیرو بۆ دفعی(مُشْكِل)
هەر قاپیی خودا هەمیشە وازە   هەر بەردەرگای ئەو جێگەی نیازە
بولای ئەو ئەبا سکاڵاو نیاز   مەردی هوشیار ساغی سەرفەراز
(إجابَة) یەعنی قەبوولی دوعا   فەرمووی(أدْعُوني)تۆش بڵێ(سَمْعًا)
(رَأسُ الحِكْمَةِ مَخافَةُ الله)   سەری شوعوورە ترسان لە خودا
(حاجَة) نیازە (رَجاء) ئومیدە   (شَفاعَة) تکا لای جێی ئومیدە

* * *

(كُفْر)و(جُحُود)و (عَناد)و(إنكار)   بێباوەڕیە بە دینی موختار
(كافِر) کەسێکە حاڵەتی وابێ   مونکیری دینی (رَسُول الله) بێ

(مُلْحِد)و (زِنْدِيق) مەعنـــــای بێ دینـــــە
بێ ئـــــایین ئەژی لــــەم ســــــەرزەمینـــــە

(دَهْري)و (طَبيعي) کافریکی وا   نیـــــبەتی ئیجاد بـە عالـەم بـدا
باوەڕی وایە ئـەم چەرخـــە ئەبێ   بە خالیق لەبو ئـەوەی دیتـــەجێ
ناظمی چـەرخی بێ شوعوورو فـام   چون دروست ئەکا مەخلووق بە نیظام
(مُشْرِك) ئەوەیە کـە باوەڕ ئەکا   بە خواو شەریکی بـو بریـار ئـەدا
نـافـامی خـودا قودرەتی عامــــە   شەریك بو (قادِر) وەهمی نەفامـە

(وَثَن ، صَـــنَم) بت (وَثَنی) بتپەرســـت
(مَجُوسی) ئـــاوە بــــو ئـاگرپەرســـــت

(كِتابی) مەعنای خاوەن کتابـــە   جوولـەکـەو گاور لەمە جیـــابە

(يَهُود) جوولەکە (نَصْـــراني) گـــــاور
هــــەمــــوو ئـەژمێردرێـن لـە ریـــزی کـافـــر

چونکە لایـان دا لەشـــیوەی ئیمان   بـە پێغەمبەری (آخِرُ الزَّمــان)
(سِحْر)جادووە (ساحِر)جادووگەر   (سِحْر) فەنێکە ئەیخوێنێ بەشەر
(شَعْوَذَة) چاوبەســت هەر فروفیلە   لەشیوەی راستیو حەقیقـــەت ویـلە
(اِسْتِدْراج) مەعنای بەرزەوە کردن   نەك بو مەحەبەت ، بو ملشـکاندن
(كاهِن) کەسیکە خاوەن ریاضەت   خوی ئازار ئەدا بێ رێی شەریعەت
ئەم نەوعە کەسـە (ضال)و گومرایە   لەئاســــمانا بێ لـەنـــاو چـالایـــە
(راهِب) کەسیکی مەسیحی ئـایین   قەت ژن نایێنی لەرووی ســـەرزەمین
(راهِبە) کچی شوو ناکا بـە کەس   بە تاق ئـەمێنی تـا ئاخـر نەفـەس
ئەم شیوەو حالـە دوورە لـە ئیـلام   لەسـەر فەرموودەی (ســـید الانام)
(مُنَجِّم) یەعنی ئەستێرەناســــان   حیساب رائەگرن بو گـروی ئینسان

وەزعی ئەستێرەو مانگو رۆژو ساڵ　　ئەکەن بە دەلیل بۆ گەلێ ئەحواڵ

بەعزیکی درۆو بەعزیکی راستە　　لەسەر گومانو حیزی قیاسە

هەرکام لەوانە بەراست بێتەجێ　　لەسەر تەئسیرو خواستی خوا ئەبێ

(سَبَب) هۆی شتێ ، گەلێ موسوڵمان　　سەبەب دائەنێ بە حوکمی قورئان

خودا مەیلی بوو هەر شتێ بکا　　هەموو ئەسبابی جێبەجێ ئەکا

سەبەب سوز ئەبێو سەبەب ساز ئەبێ　　لەسەر خواستی ئەو ذیل دەرباز ئەبێ

* * *

(تألیف) کەسێکە شێوە بڵێ　　لە هەر تەمەنێ ، بە هەر لیلی

قائیفی عادل جێگەی باوەرە　　حوکمی لە دنیا زۆر موعتەبەرە

(رُقْیَه)و (عوُذَه) نووشتەی نووسراوە

بە سەرو سینەو شانا دووراوە

ئەگەر قورئانو دوعای مەئسوورە　　بێتە ، ئەگینا لە ئایین دوورە

(عالَم) بەمەعنا (ما سِوَی الله)یە　　(ما سِوَی اللهِ) غەیری خودایە

(عالَمی غَیْبی) ئەوەی پەنهانە　　بەشی (شَهادە) ئەوەی عەیانە

* * *

بزانن رشتەی هەموو کائینات　　لە دە شت ئەبێ لەسەر رووی بسات

یەکەم (جَوْهَر)ە یا (مادَّە) مایە　　(باقی) لە (عَرَض) بەمەعنا ئایە

(عَرَض) نۆ بەشە (کَمّ) بۆ چەندیەت

(کَیْف)یش چۆنیەتی بە رووی حەقیقەت

(أیْن) بوون لەشوێنا (مَتَی) بوون لە کات

بۆ پرسیاریش هەردوو مەسڵەحەت

(إضافە) مەعنای پەیوەندی دوو شت   وەکو (أُخُوَّة) یاخود (أُبُوَّة)
مـن بـرای تو بم توش بـرای منی   من باوکی تو بم توش روڵـەی منی
(جِدَّه) شـیوەیی دەرکەوی لە تو   لە پیستو لـە موو یـا پوشاکی تتو
(وَضْع) شـیوەیی پێـەبی بومـان   لەگەل غەیرەدا یا ئەعزای خومـان
وەکو راوەسـتان یاخود دانیشـتن   یاخـود بەوینـەی بەشـانا کەوتـن
یـا وەکـو شـیـوەی نزیکی شـتی   یاخود دووری‌ی ئەو لەسەر ریکەوتی
(فِعْل) یا (تَأْثیر) مەعنای ئیش‌کردن   (اِنفِعال) یەعنی ئەثەر وەرگرتن
لـە (جَوْهَر ، مَعْدَن ، نَبات)و (حَیْـوان)
کانـەو گیایـەو گشـت گیـان‌لەبـەران

* * *

(اِنْسان)و (بَشَر) ئـادمی‌زادە   (آدَم) باپیرەی هـەموو (عِباد)ە
ئادەم لە گل بوو بەعیزی خـودا   لە پەراسووی ئەو (حَوّاء) بوو پەیدا
بوون بە سەررشتە بـو (بنی آدم)   لەرووی دنیـادا تـا هەیـە عـالـەم
(نَفْس)و (مُهْجَة ، روح) بەمـەعنا گیـانـە
(قالَب)و (هَنْدام) لەشـه بـزانـە
(ذات)و (حَقیقة) جـەم (عَیْن) بـەمـانـا
ئـەوشـتەی‌هـەیـە ئـەی بـرای زانـا
(رَأس) یەعنی سەر (ناصِیَة)پێشی‌سـەر
(قَفا) پشتـەلە (قَـزال) پشـتی‌سـەر
(هامَة)و (جُمْجُمَة) یـەعنی کەللەسـەر
ع بـو حـەیوانـان ع لـەبـو بەشـەر

(نَزْعَتَان) دووشوێن کە ســـافو بێمـــــوون
بــە دوو تــەنیشــتی پێشــی ســـەرا چـوون
(مَفْرَقْ) تەوقــەسەر شوێنی جیابی مووی سەری ئینسان ئەملاو ئەولایی
(جَبین)و (جَبْهَة) تەوێڵ ئینسان (غَمَم)جێی لوچی وا لە نێوچاوان
(حاجِب) بڕوبە (عَیْن)و (بَصَر) چـــــاو
(لَحْظَــە) روانینــە بـەملاو ئـەولای چــــاو
(مُقْلَة ، حَدَقَة ، انسان) بەمەعنا گلێنەی چـاون ئـەی بـرای زانـا
(هُدْب) برژانگە (جَفْــن) پیلووی چـاو
(غار) ئیسکیچـاوە (مُـوق) بـو گوشـەی چـاو
(أذُن) گوێچکەیە (وَتَد) رەگەکەی (صِماخ)بەمەعنای گوێیەوکونەکەی
(أنْف) یەعنی لووت (خَیْشُوم) برنـاخـــــە
(صُدْغ) ژووری روو ([illegible]) دمـاخــــە
(مارِن) نـەرمـەگـوێ هــــەم نەرمـەلووتــە
(خَدّ) کولە (عارِض) بـو هــــەموو رووتــە
(فَكّ) ئیسقانی روو لـە خـوارو لـــــە ژوور
خـــــوارەوو تەجـوری بەشـیوەی ضـــەروور
(لِحْیَه) شــــەویلە (لَحْیَیْن)هـەردوکیـان
(فَنِیك) جـەمسـەرە بـو شـــەویلەکـان
(ذَقَن) چەناکە (عَنْفَقَه) مانا چاڵی ژیر لیـوی خـوار لە ئینسانـا

* * *

(شَفَة) لیو (فَمْ) دەم (سِــنْ) بەعـــەضا مان

(لِثَّـة) بـەعضی پووك (لِســـــان) جی زوبـــان

(نكْفَة ، لِهزِمَة) لالەغاوەكـان   بوو دوو (نكْفتان) یا (لِهزِمتان)

(ضِرس) ئەنراوە بو دانی ـخری - ، ئیشیان هارینــە بو شـتی ئەخـوری

(نَواجذ) تیزی لە سەرو لە خوار   ئیشیان برینــە كـە بكەونـە كـــار

(ثَنایا) چوارن لــە خوارو لە سەر   شوینی چەند حەرفن بو واتەی بەشەر

(ثَغر) دانیكن وان لەپیشـــــەوە   قەت نەیەن بـەلای ددان كیشــــەوە

(عُنُق) گـــەردنـــە (حَنَك) مەلاشـــــــوو

(حَلْـق)و (حُلْقُوم)و (بُلْعُوم) بو گـەروو

دوو پارچە گوشتی بادامی‌ی جـوان   لەسەری قورگا ناویان (لَوزَتان)

(مَرِیء)سووریچكە لوولەی خوراكە   (نَفَس)، هەناسە بو گـەرووی پاكە

(جَوزَةُ العُنُق)گری‌ی بەرزی مل   (حَرْقَدَه)یش،هەروا ئەی‌برای كامل

(نَحر)و(لَبَّه) زوور ملی ئینسانە   جی‌ی سـەربرینی حوشـــترەكانــە

(ثَغر)و (تَرقُوَه) ددانەی سینە   (تَرائِب) جەمعـە بـوی دامەینە

* * *

(قَدِیرَة) لەگـەل (عَقِیصَة) هـــەردوو

لـەگـــــــەل (ذُوابَــة) مووی گردموەبـوو

(مُثَنی ، مَفتُول ، ضَـــــفِیرَة) پـەلـكە

(مُرسَــــــل) بـەرەللا بو پلـــــای خەلـكە

(جَمَّة) مووی زوورە لە ســــەری ئینـــسان

(لِمَّـة) هەتا گوی (وَفرَة) تـا سـەرشـان

بەشێوەی ھەکیش تەفسیر کراوە
(جَعْد) کەڕژو لوول وەك بادراوە
(شارِب)و (سِبال) بۆ مووی سمێلە
(لِحْیَة) مووی ریشە لە ئاشین وەیلە
(رَمْلعَة) مەغزی تالەمووی سەرە
(عِذار) گیسووە، زولفی دولبەرە

* * *

(نُقْرَة) بۆ چاڵ پشتەری ئینسان
(کَتِف)و (مِنْکَب ، عاتِق) لەبۆ شان
(ظَهْر) بەمەعنی پشت (جَنْب) تەنشتە
(فَقَرَةُ الظَّهْر) مروخەی پشتە
(عَمُودِ فَقَرِی) بەینی سەرو شان
(عَمُودی قُطْنی) خوار پەراسووان
(صُلْب) ئێسکی پشت بلێی بزانە
(تَرِبَة) ئێسکی سنگی ئینسانە
(إِبْط) بن‌ھەنگل (صَدْر) بۆ سنگە
(وَرِك) کەفەلە (حَقْو) پشتەنگە
(خلیرَة) کەلەکە (ضِلْع) پەراسوو
پەیوەندی سینەو پشتی ئینسان بوو
(ثَدْی) بۆ مەمکی پیاوو ژنانە
(ثَنْدُوَة) بۆ گوێ مەمکەکەیانە

(بَطْن) یەعنی سك (کاذَة) مووسلدان
(عانَة) یەعنی بەر بێشە جوان

* * *

(یَد) هەموو دەستە (عَضُد) یەعنی قول
قول هاوریی تویە لەجیی چولوهول
(مِرْفَق) ئەنیشکە (ساعِد) بلکی دەس
(مِعْصَم) جیی بازن (کُوع) بو جمگەی دەس
(راحَة) بەریدەس (کَف) بەرویشتە
(قَبْض) قونجاندن (قَبْضَة) پرشتە
(اَصْبُع) پەنجەیە (ظُفْر) نینوکە
(حِجْر) بو گوشتی دەوری نینوکە
(اِبْهام ، سَبّابَة ، وُسْطى) هەم (خِنْصَر)
(بِنْصَر) پنج پەنجە لە دەستی بەشەر
(اَنْمُلَة) جمگەی پەنجەکەی تویە
بو (اِبْهام) دووەو بو باقی سێیە
(بَراجِم) لوچی سەر جمگەکانە
(مَعاطِف) لوچی لەشی ئینسانە
(سُلامى) جمگەی ئەعزای ئینسانە
(بَنان) بەمەعنا سەرپەنجەکانە
(سِمَة) نیشانە (شامَة) یەعنی خال
کوترابی یاخود صورتی (ذو الجَلال)

* * *

(فَخِـذ) یەعنی ران (رُکْبَـة) ئەژنویـە
(نـابِض) بـاریـکی‌ی دوو رانی تـویـە
(عَصْعَص) گری‌ی قنـگ هـەم بەرئەژنویە
(ساق) مەعنای قولـە خوار ئەژنوی تـویـە
(کَعْب) یەعنی قـاپ (رِجْل)و (قَدَم) پی
(عَقِب) پـاژنـەیـە (اَخْمَص) قولی پی
(فُؤاد)و (بـال)و (قَلْب)و (جَنَـان) دل
هـەم (صَـدْر)و (سِرّ) ئەی برای کـامـل
(مَعِـدة) میـدەیـە خـوراك ئـەکـولینی
کـــەسی تی‌بـکە بـا دانـــەمینـی
(مِعى) ریخـولـە و ســەی بلویـــر
(اَلْمِعْرى الأعْوَر) ریخـولـەی کویـرە
(کِـرش) یـەعنی ورگ کیـــەیەبومـــان
خودا داویـــەتی بـــە گیـــانلـەبـەران
(رِئـة) سی (کَبِـــد) مـەعنـــای جگەرە
ئـــازاری ـــگەر گـــــەلی زەرەرە
(کِلْيَـة) گـورچیـــلە (کِلْیَتان) بو دوو
(مَرارة) زراو (طِحـال) ســــپلی تو
* * *
(عِرق) گشـــت رەگی (وَتِین) رەگی دل
(وَرِیـد)و (وَدَج) بـو رەگی لامـــل

(آکْحَل) رەگێکە لە بن‌باڵی تو

ناوەستێتەوە کە خوێنی دەرچوو

(شَرْیان) وردە رەگ پەیوەندن بە دل

(شَرایین) جەمعە ئەی برای عاقل

(عَصَب) پەی یەعنی رەگی گەورەی‌وا

کە هێزی پەیوەندن بو جمگەو ئەعزا

(تَنَفُّس) مەعنای هەناسەدانە

بو ناوو بو دەر مایەی ژیانە

ئەگەر بەشێوەی دەنگی دلگیرە

بو دەر (شَهیق)ە ، بو ناو (زَفیر)ە

(جِلْد) بەمەعنا پێست قەباغی جوانە

بو گوشتو خوێن‌و رەگ‌و ئێسقانە

(باع) ماوەی بەینی هەردوودەستانە

(ذِراع) سەرپەنجە تا ئەنیشکانە

(تَفْر) قولانجە (شِبْر) چی بستە

ئەم ئەندامانە بزانە بەستە

هەر عوضوی جووت بی وەکو (أُذْن)و (عَيْن)

حوکمی تەثنیە ئەی نووری عەینەین

* * *

(قامَة) بالایە (رَبْعَة) چوارشانە (مُعْتَدِل) شەخصی بالا میانە

(طَوِيل) دریژە (قَصير) چی کورتە (ضَئيل) بی‌نرخە وەضعی نابوختە

(قَزْم) ئینسانی بالوعەمرەیە   بە بالوەقودرەت هەم تلوی هەیە
(لامِحَة)و (سیما) شیوەی ئینسانە   ئەغلەب لەناوچاو ئەمە عەیانە
(فَث)و (هَزِیل)و (نَحِیف)لاوازە   (سَمِین) قەلەوە بە هیزو بازە

* * *

(نُطْفَة) یەعنی توم مایەی زاووزی   (اَمْشاج) تیکەلە تومی نیرو می
(عَلَقَة) پارچە (مُضْغَة) گوشتپارە   جا کاتی ئەعزاو نەخش و نیگارە
(جَنِین) بەچکەیە (رَحَم) منالدان   (رَضِیع) شیرەخور هەتا دوو سالان
(طِفْل)و (وَلِید)و (صَبِی) منالە   (مُراهِق) نزیك بە پانزە سالە
(یافِع)و (شاب)و (شَرْخ) جوانە   (شَباب)و (شُبّان) کەلی جوانانە
(عَذْراء) کچیکە شووی نەکردبی   هیچ کەسی دەستی بو نەبردبی
(بِکْر)و (باکِرَة) بو کچ ئەوتری   (بِکْر) بو کوریش بەکار ئەهینری
(عانِس) قەیرەیە لە نیرو لە می   بی ژن و بی میرد هەروا بمینی
(اَعْزَب)و (عَزَب) بو ژن نەهیناو   (عَزَبَة) ژنیکە بە شوو نەدراو
(ثَیِّب) پیاویکە ژنی نەمابی   (ثَیِّبَة) ژنی میردی فەوتابی
هەروەها (اَرْمَل) لەگەل (اَرْمَلَة)   لەبو بیوەکان زور موستەعمەلە
(حائِض) بی‌نویژە (نُفَساء) زەیسانە   (مَشِیمَة) چیە بو منالدانە
(حامِل) ئاوسە (وَلُود) بزوکە   (عَقِیم)و (عاقِر) شەخسی نەزوکە
(کَهْل) لە سی سال زیادە بەتەقدیر
(شائِب)و (شَیْخ)و (هَرِم) شەخسی پیر
(عَجُوز) پیرەژن هەم پیرەپیاوە   (شَیْخَة) ژنی پیر وا دانراوە
(زَوْج)یش هاوجووتە لە نیرو لە می   (زَوْج) لەبو نیرەو(زَوْجَة)لەبو می
مەعنای(مِنْ کُلٍّ زَوْجَیْنِ اثْنَیْن)   ئەبی بەگویرەی ئەمەی بلوینی

بەمەعنایی‌تر (زَوْج) بەمەعنا جووت   (بَعْل) بۆ مێردە بیزانە مەزبووت
(تَوأَمَیْن) بۆ بەو دووانەیە   (لِدَة) لەگەل (تِرب) هاوتەمەنە

* * *

(عَرَق) ئارەقە (زَبَد) یەعنی کەف   (رِیق)و(بُصاق)و(رُضاب)یەعنی تف
(قَمْص) بەمەعنا ڕیپوفی جلوە   (دَمْع) فرمیسکە (عَبْرَة) بەدئلو
(نَخْم) ئاوی لووت (نُخامَة) چلمە   (لُعاب) یەعنی لیك (بَلْغَم) بەلغەم
(لُمی)ئاوی دەم،بەپێی شەرع و دین   هەموویان پاکن بیزانە بەیەقین
(قَیْء) ڕشانەوە یە ئەم ئاوە   چونکە لە مەعدەی گەرما کولاو

* * *

(تَثاؤُب) باوێشك (سُعال)کوکینە   (زُکام) هەلامەت (عُطاس) پژمینە
(تَجَشّؤ) مەعنای قورقینەدانە   (حَدْرَة) نزگەرە چاکی بزانە

* * *

(مَنِی) ئاوی تۆم بەپێی شەرع پاکە   (وَدِی) ئاوێکی لینجی رووناکە
(مَذِی) ئاوێکی خەستی سپی‌یە   دەرچوونی زورتر لەبەر قەبزی‌یە
(بَوْل)میزە کە هات بیکە رای‌مەگرە   پیسایش جی‌یە (غائِط)و (عُذْرَة)
(دَمْ) بەمەعنا خوین (رُعاف) خوینی لووت
(قَرْح)و (جَرْح) برین بیزانە مەزبوود
(نَفْط)بلوقە(قَیْح ، صَدید)و(ریم)   بەمەعنا کیمن ئەی برای سەلیم
بیجگە لە مەنی پیس ئەمانە   شوردنی شوێنیان پێویست بزانە
(صَنان)و (زَفَر) بونی بن‌باڵە   (بَخَر) بونی دەم زور بەدفەعالە

* * *

(عَقْل)و (حِجْر)و (لُبْ ، نُهْیَة) یەعنی هـوش
پێیشی ئەڵێن (وێـڵ) مـەبـە فـەرامـوش

(عِلْم) زانستە هەروەها (إِدْراك)   لەبۆ بوو شت بێ یا شـتێکی تـاك
(عَقْل) صیفەتی نەفسی ئینسانە   (عَقْل) هوی (عِلْم)ە بلێی بزانە
ئەگەر بـەوی وینـەیـەکی جـوان   بۆ نەفس و عەقڵ و بۆ عیلمی ئینسان
(نفس) وەك شووشەی ئاوینە وایە   (عقل) رووناکیی بەسەر ئەوایە
(علم) بەوینەی ئـەو وینـە وایـە   کـە لەنـاو مینـای ئـاوینـەدایـە

* * *

(حَواسی خَمْسَة) پێنج هەسەی جوان   یەکەم (لامِسَة) هێزی دەس لێدان
(سامِعَة) هێزی بیـستنی دەنـگە   (باصِرَة) هێزی رووناکیی و رەنگە
(ذائِقَة) هێزی چەشتنی تـامـە   (شامَّة) هێزی بۆن بزانە کامە
(إِحساس) وەرگرتن بەم حەواسانە   (تَعَقُّل) بـە دل چـاکی بزانیە
ئەم پێنج هێزانە بەردەستی عەقڵن   بـاغەی بەرزیی و پیرۆزیی و فەضڵن

* * *

پێنج هێزی نهێن هەیـە لای دەمـاغ   دەماغ بـەوانـە ئەشوبهی بـە بـاغ
(حِسِّی مُشْتَرَك) یەکەمە لەمان   وەرگری دەرکی پێنج حەواسەکان
دووەمیان (خَیال) بزانە بێشـك   خەزینەداری (حِسِّی مُشْتَرَك)
سێهەم (واهِمَة) و(حافِظَة) چوارەم   (مُتَصَرِّفَة) پێنجەم خاترجەم
لەمەوباش ورد ورد بۆت بەیان ئەکەم   ئێستی ئەمانـە بە بێ زیـادو کـەم

* * *

(عِلْم)دووبەشە یەکەمیان(تَصْدِیق)   بەمەعنـا بـاوەر بزانـە تـەحقیق

تەصدیقو باوەر لەبو کەلامە ئەگەر خەبەر بێ وینەی لەلامە

بو ئیثبات ئەلیت : فلان هاتە لام لە نەفیا : فلان نەهاوە لەلام

زانستی غەیری ئەم جورە قسە هەر (تَصَوُّر)ە بە بیوەسوەسە

دووهەم (تَصَوُّر) زانستی ئینسان بو غەیری خەبەر بیزانە ئلسان

لە وشەی تاکا (اَسْعَد)و (مَسْعُود) لە مضافاتدا (وەزیری مەحموود)

لەئینشائاتا (اَعْبُدُ المَعْبُود) دلت ساف بکە ئەگەی بە مەقسوود

(تَصْدیق) چوار بەشە ئەی برای ئەمین

(ظَنّ ، تَقْلید ، جَهْلِ مُرکّب ، یقین)

(ظَنّ) باوەریکە هیزی مەعلووم بی بەلام لە جەزمیدەروون مەحرووم بی

ئەلیت ئەوکەسەی بە شەو ئەگەری ئەیەوی بدزی بزنی یا مەری

(تَقْلید) باوەری وەها (جازِم) بی بەلام مانەوەی غەیرە لازم بی

یەعنی دامەزری لەسەر بیری غەیر وەکو شوین کەوتووی ئیمامانی خەیر

(جَهْل) باوەری لەسەر بەطال بی کەجی لای کابرایش زور بەکەمال بی

بەخوی نازانی لەسەر ناحەقە بویە دەماخی ئەوەندە رەقە

گەلی گرانە چاری ئەمانە مایەی فەسادن لە رووی زەمانە

(یقین) باوەری بە جەزمو ئەبات دوور بی لە هەوای دروو خەرافات

وەکو باوەرت بە شوعلەی هەتاو وەکو باوەرت بە رەوانیی ئاو

(یقین) پیویستە بو ئەهلی ئیمان تا باش رابگری ئەیمانو پەیمان

* * *

(یقین) دووبەشە (بَدیهی) یەکەم یەعنی ئاشکرا بە بی توزو تەم

دووهەم (نَظَري) ئاشکرا نییە پیویستی فیکرو بیری نەفسییە

(فِكرێ و (تَاَمُّل)ه ‌و (آمِل) تێ فکرین   لەوا ئەیزانین تا حەقل وەربگرین

زانینی مەجهول ئەی برای جەلیل   یا بە تەعریفە یاخود بە دەلیل.

(تَعْرِیف)دەربرین لەبو(کُنْهی ذات)   یا دەربرینی (خَوَاص) لە صیفات

ئەلیت ئادمی گیانــدارەو زانــا   یا ئەلیت بەشەر زیـرەو تـەوانـا

(دَلِیل) شارەزا یا ئـەو بەیانـە   کە موی ئیسباتی (مُدَّعیٰ) مانـە

بو وینـە ئەلین ئـەم دنیا یەکسـەر   پیویستیە بـە حەق (خالِقی اکبـر)

چون شتی یەك بی نەبوونو بـوونی   بی (خالِق) نابی بوونو نەبوونی

قەت باوەر مەکە بە بوون بە(صُدْفَه)   (آثـار) تـابیعی ئیرادەی صیرفـە

(شَكّ) تەسەوُّرە مەعنای دوودلی   ئینســانی دوودل کورتـە مـەنزلی

(وَهْم)و (تَخَیُّل) هەم تەصوّرن   بو مەعنای(تَصْدِیق) وەك بەرابەرن.

ئەگەر باوەرت(ظَنّ) بوو بەوحوکمە   زانـــستی ئـەولای بزانـە وەهمە

ئەگەر (تَقْلِید)و (جهل)و (یقین)ە   ئەولای (تَخَیُّل)ە دایمی لـە بینە

* * *

(حِسّیِ مُشْتَرَك)وەرئەگری ئەوەی   بە پینج هیزەی‌خوت تو دەرکی ئەکەی.

(خَیَال) هیزیکە بو توی رائەگری   هەرچی بو(حِسّیِ مُشْتَرَك)ئەدری

(وَهْـم) هیزیکە وەرئـەگـــری ئـــەوەی

مەعنـــای جوزئی بی‌و بـە حِسّ پی‌ی‌نـەگـەی

وەکو عەشقی تو بو خولقی مەحموود   وەکو دوژمنی تو بو دەرکی مەقـوود

(قُوَّەی حافِظَة) بـەوە ئەوتـری   ئـەم مەعنایـانە بو تـو رائـەگـری

(مُتَصَرِّفَة) هیـزیکی واتـــە   حاکمە لەســەر ئەم مەعلومـاتـە

ئەمانـە هەموو جی‌یان دەمـاخـە   خاوەن دەماخـان دلیـــان پەرداخـە

* * *

(قِصّة) باوردوو (حادِثَة) تازه   (قَضِيّة ، لەمەو هەردوولا سازه
بە لوغەت ئەلێم لوغەت مەنقووڵە   عورفی (مَنطِقي) لەسەر مەعقووڵە
ئەلێن (قَضِيّة) واتەی وایە   ئیمكانی درۆو راستی تیدایە
(بَحْث) بەعنی باس (مَسألة) مەعنا   دەستوورێكی عام لەرووی زەمانا
(جَلِي) ئاشكرا (خَفِي) پەنهانە   (بَدِيهي)و(نَظَري)یەم دوو مەعنانە
(غامِض)و (عَوِيص ، مُشكِلَة) هەر سێ
مەسەلەی سەختە لەسەر هەركەسێ

* * *

(حَرْف) جێ تیە وەكو ئەلفو بێ   (ئیب) هەم بۆ ریزیش بەكارئەهێنرێ
(مُفْرَد) یەك لەفظە (مُرَكَّب) تێكەل
ئەوبان وەكو (زَيْد) ئەمیان (زَيْد أفْضَل)
(كَلِمَة) وشە كەوا تەنیا بێ   (كَلام) وتاری فائیدەی تیابێ
(قِراءَة) چیرۆ خوێندنەوەیە   (نِسْيان) بەمەعنا بیرچوونەوەیە
(دَرْس) خوێندنەو(لَفْظ) پێ ئەڵێین   (أُسْتاذ) ماموستای بەهۆش و تەمكین
(تِلْمِيذ) قوتابی (فَهْم) تێ گەیین   تا باش تێبگەیین باش پێش ئەكەوین
(مَدْرَسَة) و (مَكْتَب) قوتابخانەیە   مەعنای (مَكْتَبَة)یش كتێبخانەیە
(فَطِن)و (ذَكِي) زیرەكی هوشیار   (بَلِيد)و (غَبِي) كەودەنی بێ كار
(ناجِح) شاگردی دەرچووی سەربەرزە
(راسِب) باش كەوتووی بێ سوود لە دەرزە
(جَهْد)و (اجْتِهاد ، سَعي) تێكۆشین   (تَخَرُّج)دەرچوون لەپاش پێ گەیین

* * *

(حِبْر)و (مِداد) رەنگ (مِحْبَرَة) دەوات
(قَلَم) خامەیە یا بێ لەلات

(قِرْطاس) کاغەزە (وَرَق) یەك پەڕە (صَحِیفَة) بۆ لەبەر لاپەڕە
(كِتابَة) نووسین بە هەر نەوعی بێ (إمْلاء) نووسینی بە رەسمی خەط بێ
(تَسْوِید) نووسینی یەکەم جارانە (شَطْب) بەمەعنا خەت پیا هێنانە
(إنْشاء) دانانی رشتەی وتارە (إنْشاد) خوێندنەوەی بەئیختیارە
(رِسالَة)و (مَكْتُوب) بەمەعنا نامە هەروا (رِسالَة) مەعنای پەیامە
(تَوْقیع) ئیمزایە (خَتْم) مۆرکردن (إرْسال) بەمەعنا ڕەوانە کردن
(طُومار) بۆ لوولەی کاغەزی نووسراو (مَطْوِي) پێچراوە(مَنْشُور)بۆ بڵاو
(طَيّ) پێچانەوە (نَشْر) بەمەعنا بڵاوەکردن ئەی دوڵەی زانا
(طُغْری) بەمەعنا ئیمزای شاهانە کە لەسەر سکەو ئەمرو فەرمانە

ئەوصاف

(أشْهَل)-ەوێلە (أكْحَل) چاورەشە بەکوردی کەژەل • (نَقِي) بێ غەشە
(أبْلَج) ئەویلیان (أقْرَن) بەمەعنا برۆ پەیوەستە لە پیاوەکانا
(أفْلَج) ئەوپیاوەی بڵاو بێ دانی یا مابەینی پێی ، یا دەستەکانی
(أغَرّ)و (أنْقى) سپی پێڵەکە (أشْقَر)-سووری شێ(أبْرَص)بەڵەکە
(أمْلَس) شتی ساف بەوێنەی بلوور
(أسْمَر) گەنم رەنگ (أحْمَر) یانی سوور
(أخْضَر) یەعنی سەوز (أسود) یەعنی رەش
(أصْفَر فاقِع) زەردێکی بێ غەش
(أبْیَض) سپییە (أزْرَق) یەعنی شین
(أرْیَحِيّ) خۆش خووی بەهۆش و تەمکین

(أصلَع) سەر بێموو (أشعَر) مووداره

(آدَرْ) یەعنی قۆڕ خاوەن ئازاره

(أقرَع) کەچەڵە (أعرَج) بۆ شەلە

(أشَلّ) ئەعزای خاوەن شەلەلە

(أصَمّ)و (أطرَش) ئینسانی کەڕە

(أجذَم)پیاوی گول (أجرَب) لەش گەڕە

(أکمَه) ئەونیرەی بەکوێری ئەبێ   (أحوَل)پیاوی خێل باش ئاگات لێ بێ

(أعمی)پیاوی کوێر (أعوَر)یەك چاوە   (مکفُوف)و(ضَرِیر)کوێری تەواوە

(أعمَش) چاوکزە (أعشی) شەوکوێرە

(أخفَش) چاو بچووك عەیبە بیزمێرە

(أفطَس) پیاویکە ناوقەدی لووتی

داپلیشابێ بە ئامەربوونی

(أذَنّ) لووت چلمن (أنکَم) سووریوا

تویك هەڵدا لووتی‌و پێستەکەی بڕوا

(أعلَم)و (أفلَح) بۆ لیو شەقبووە   یەکەم بۆ ژووروو دووهەم ژێرووە

(أخرَس)و (أبکَم) بۆ پیاوی لاڵە   (ألکَن) زمان گر عەیبی جەماڵە

(ألثَغ) پیاویکە زمان نابار بێ   کە خوێندنەوەی عەیبی دیار بێ

لەجێی خۆیەوە حەرف دەرنەکا   یا حەرفی بە غەیر ئاڵوگۆڕ بکا

(ظی) ئەکا بە (زی) ، (صاد) ئەکا بە (سین)

هەروا حەرفی‌تر ئەی برای شیرین

ئەم جۆرەکەسە پێی‌ئەڵێن (أُمِّی)   لە عورفی شەرعا بزانە حوکمی

ئینسانی وای نابی پێ (اسلم)
بو شەخصی (قارِیء) خوش لەعجەمو کەلام

بەلام واتەلین هەندی ئیمامان　　　　کەمی لەمانە صەفوە لەلامان

(مَأتاه)و (مَأفاه) بەوکەسە بلی　　　　تەکرار کاتەوە حەرفی (ل) یا (ف)

(آکْرَش) بەمەعنا پیاوی ورگ‌زل　　　　(أَصْبَل) پیاویکە بی‌هوشیو (غافِل)

(أرْمَن) بی‌عەقلە(أحمَق) ئەحمەقە　　　　لە ترسی ئەحمەق رابکەی حەقە

هەر وەصفی بو نیر وەزنی(أفعَل)ەی　　　　بو می (فَعْلاء)ە بیزانە لەم‌جی

(أخْرَق)لەبو نیر (خَرْقاء) لەبو می　　　　یەعنی یەکی‌وا کە عەقل کەم بی

(شَبْعان) پیاوی تیر (جُوْعان) بو برسی
(شَهْوان) خاوەنی ئارەزووی نەفسی

(عَطْشان)و(ظَمْآن) مەعنای تینووە　　　　(رَیّان) ئەو نیرەی کە تیراو بووە

(غَضْبان) رق‌هەستاو (نَدْمان)پەشیمان
(مَلْبان) یەعنی پر (رَحْمان) میهرەبان

(نَوْمان) نووستووە (یقظان) بیدارە　　　　(شَعْلان)هاگیرساو شەوقەکەی دیارە

(تَیْهان)و (حَیْران) یەعنی سەرگەردان
(نَشْوان)سەرەسای حال سەرخوشان

(سَکْران) سەرخوشە (بَطْران) ئەوکەسە
وا رابویری‌هەر ئەلەی مەسە

(هَیْمان) تینووەو پیاویکی وەها　　　　لە عەشقا سەری پر بی لە سەودا

(فَعْلان) بو نیر بوو(فَعْلیٰ)لە بو می　　　　بخوینەرەوە هەمزەی تیا نەبی

بخوینەرەوە (سَکْران)و (سَکْریٰ)　　　　ئەو لەبو نیرو ئەم بو می وترا

بو زوری صیفەت هاتووە (أفْعَل)　　　　وەکو (أحسَن)و (أعْلَم)و(أفْضَل)

بو ئەم مەعنایە (فَعَّل) لەبو می   بخوێنەرەوە لەگەڵ بوودی فی
(أَحسَن) لەبو پیاو (حُسنیٰ) لەبو ژن
یەعنی زور جوان لە هەر بەشی بن

* * *

(بَنّاء) بەمەعنا وەستای بینایە   هەروەها (مِعْمار) لەمورفا وایە
(بَزّاز) هەم بە کەمز قوماش ئەفروشی   (بَقّال) بو بەیی تەرە ئەکوشی
(بَزّار) توو وەشین (بَقّار) گاوانە   (بَیْطار) بەیتالی حەیوانەکانە
(تَمّار) ئەوکەسەی خورما ئەفروشی   (جَمّال) وشترەوان بو خوی ئەکوشی
(جَبّار) دوکتوری ئیسکی شکستە   (جَرّاح) تیماری زامی بەدەستە
(جَلّاد) داروەشین (جَزّار) قەصابە   (جَلّاب) راکیشەر ئیتی عەذابە
(حَلّاج) هەلاجە (حَلّاب) حەیوان دوش
(حَدّاد) ئاسنگەر (حَجّار) بەردفروش
(حَفّار) چال هەلکەن (حَلّاف) سوین خورە
لە پاشەروژا عەذابی زورە
(خَیّاط) بەرگدروو (خَرّاط) خەراتە
(خَشّاب) دارفروش (ظُلَّة) ساباتە
(حَطّاب) ئەوکەسەی کە دار ئەکیشی   بو سووتەمەنی پیان ئەفروشی
(حَلّاق) سەرتاشە (حَیّاك) جولایە   (حَکّار) راگری قووتی دنیایە
(حَکّاك) مورهەلکەن (حَمّال) بارکیشە
(حَبّال) فیلبازە ئەنجامی ئیشە
(خَمّار) ئەوکەسەی شەراب فروشە   هەم شەرابخوری مەستی سەرخوشە
(خَتّان) دەلاکی بە ویلەو کەمال   ئامادە لەبو سوونەتی منال

(خَفّاف)کەوش‌دروو (خَبّاز) نانەوا	نانەکەی باش‌بی سەدجار ماڵ‌ئاوا
(خَرّاص)و (خَمّال) ئیشی تەخمینە	لە دەغڵودانی ئەم سەرزەمینە
(خَرّاز) بەمەعنا مووروووفروشە	یا مووروووتاشە بە بیرو هوشە
(خَوّاص)ئەوکەسەی کە پووشی‌خورما	بەرچنە ئەکاو میوەی تی‌ئەخا
(خَوّاف) ترسنوك (خَوّان) ناتەمین	(خَفّار) نیگابان لە دزی بی‌دین
(خَنّاس) نەیناتی وەسوەسەی ئینسان	خوا بەلوطفی خوی لای‌دا لە ریمان
(دَبّاغ)دەباغ‌کەر بو چەرمی حەیوان	(دَوّاس) گیرەکەر لەبو دەغڵودان
(دَلّال) راتومای ئەهلی بازارە	(دَهّان) خاوەن رون بەئیتیارە
(دَبّاس) ئەوکەسەی دوشاو ئەفروشی	(دَوّار)دی‌و دەچی‌و بەتاو ئەخروشی
(دَلّاک)ئەوکەسەی دەس‌ئەخاتە لەش	بـاڵ‌ئەکاتەوە لەشی بە چلك رەش
(رَقّاص) ئەوکەسەی جل پێ ئەکا	(زَبّال) خەوش‌وخاڵ لە ری لائەبا
(زَجّاج) بەمەعنا شووشە فروشە	(زَمّار) بلویر ژەن ئاوازەی خوشە
(سَرّاج) زین‌دروو (سَفّاح)و(سَفّاك)
پیاوی‌خوین‌ریزی نامەردی ناپاك
(سَبّاب)و (شَتّام) جنیو فروشە	چونکە دەماخ‌و دلی نەخوشە
(شَوّاف) کەسیکە شت زور ئەبینی	بو دۆزینەوەی مانگ دانـانیبی
(صَفّار) مس‌گەرە (صَبّاغ) رەنگ‌کەرە
(صَوّاغ)و (صائغ) بـو زەرەنگەرە
(صَرّاف) ئەوکەسەی ئەگوریتەوە	نەقدی بـە نەقـدی‌و ئەحەسیتەوە
(صَوّاف) تاجری خوری فروشە	(صَرّام) خاوەن چەرم بیزانە خوشە
(صَیّاد) راوچی‌یە راوچی رەجالە	هوی جیابوونەوەی دایك‌و منالـە
(طَبّال) بەمەعنا فروکەوانـە	یا طەیری بفـری لـەم ئاسمانـە

(طَحّان)ئاشەوان یا ئاش دروستکەر　　(طَبّال) تەپڵکوت بۆ خێرو بۆ شەر
(طَرّاز)ئەوکەسەی نەخشی جل ئەکا　　(طَرّار)دزی مووی سەرو مل ئەکا
(ظَمّان) ئەوکەسە کە زور ئەکا بار　　(ظَلّام) بێدادەو ظولمو ستەمکار
(عَطّار) بۆنخۆشە هەم وردەفرۆش　　(عَوّاد)خاوەنعوود داریکەبۆنخۆش

(عَیّاب) عەیبگرە (عَشّاب) گیافرۆش
(عَسّال) خاوەنە بۆ هەنگوینی خۆش
(عَیّاش) ئەوکەسەی بە هەواو هەوەس
عومری سەرف ئەکاو گوی نادا بەکەس

(عَقّاد) گەردنبەند ئەهونیتەوە　　(ذَوّاب)یش ئەوەی ئەتوینیتەوە
(عَلّاف) بەلوغەت عەلەففرۆشە　　لە عورفی عاما دەغلفرۆشە
(عَشّار)دەیەکبەر یاخود سوودخورە　　لەودنیا ئەخوا سزای صەد جورە
(عَیّار) ئینسانی خاوەن فیلو فر　　(مُعَربِع) پەلەکەر ئینسانی بەگور
(غَدّار) ستەمگەر (غماز) عەیبگر　　(غَوّاص) روئەچی بە بەحرا بۆ دور
(غَیّاب) ئەوکەسەی پاشملە ئەدوی　　(حَرِك) کەسیکە کە زور بزوی
(فَرّاء) ئەوکەسەی کە کەولی نایاب　　ئەکریو ئەفروشیوەك کەولی سنجاب
(فَصّاد) خوینگرە (فَحّام) بەمەعنا　　خەلوزفروشەو (فَهّام) زور دانا
(قَزّاز) بەمەعنا هەوریشم کارە　　ئەوەی زیی کەوان ئەکا (وَتّار)ە
(قَصّاص) بەمەعنا ئەفسانە خوینە　　(فَرّاش) راخەری فەرش و نوینە
(قَصّاب) سەربری حەیوانو ولاغ　　(کنّاط) ئەگروی پیستی بو دەباغ
(کَیّال) ئەپیوی مەن لە دەغلودان　　بە شیرفروشیش ئەوتری (لَبّان)
(مَسّاح) وەستایە بو پیوانی عەرز　　راست ئەکاتەوە شوینی نەویو بەرز
(نَجّار) دارتاشە (نَقّار) بەردتاش　　(نَقّاد) وتەی چەوت جیا ئەکا لە باش

(نَحّاس) مس‌فروش (نَزّاح) گاو هەلگوز
(نَمّام) فیتەچی‌ی ئاو ئاوایی‌و هەموز

(نَدّاف) هەلاجی لوکە یاخود موو   (نَسّاك) عابیدی خاوەن خوالق‌و خو
(عَزّال) ئەریسی‌و (نَسّاج) ئەتەنی   (وَهّاب) ئەبەخشی‌و (آخّاذ) ئەسەنی
(وَزّان) ئەکیشی بە سەنگ‌و قەپان   (صَدّاح) ئەخوینی بە ئاوازی جوان
(هَمّاز) تەعنەدەر (لَمّاز) لەقەم‌باز   لە هەردو دنیا نابن سەرفەراز
(هُمَزَة)و (لُمَزَة) کەسیکی‌وایە   ئەم دوو صیفەتەی بەزوری تیایە

* * *

(بارِع)پیاوی بەرز ، بو ژن (بارِعَة)   (نائِم) بەناوبانگ هەروا (ذائِعَة)
(اَحَدُ الاَحَدَیْن ، اَوْحَد) و (وَحید)
هەلکەوتوو هەروا (نابِغَة)و (فَرید)

(عِصامِي) کەسی بوخوی پی‌بگا   بە کردەوەی چاك ، بە دل ئاگا
(عِظامی) ئەوەی بە قەدری مردوو   ناوبانگی لەلای هاوری‌یان دەرچوو
(سامِی) کەسیکە بولەند هیممەت بی   (عَزِیز)ئینسانی خاوەن حورمەت بی
(أَرْیَحِ) جی‌ی گوشاد (أَرْیَحِي) خوش‌خوو
(لَیْلَةٌ رَوْحَة) شەویکی خوش بوو
(زَعِیم) سەروکە (جَلِیل) بەقەدرە   (عَظِیم)و (کَبِیر) بەمەعنا گەورە
(اَلمَعِي) لەگەل (لَوْذَعِي) تیژ بیر   (ذَکِي) زیرەکو (حَکِیم) بەتەدبیر
(کَیِّس)و (فَطِن) ئینسانی زیرە   (داهِیَة) بەلاو خاوەن تەدبیرە
(مُثَقَّف) خووگر بە خویندەواری   (فَقِیه) بو زانای ئایینی باری
(فَصِیح) بەمەعنا شەخسی قسە ساف   پیاوی مەعنازان پی‌ی ئەلین (کَشّاف)

(بَلیغ) کەسێکە وتاری بەرزە   شوێن‌چون هەڵبگری بەوی بەوتەرزە

(قَرْم)و (شُجاع)و (بَطَل) پالەوان

(غَیُور) بەغیرەت (عَریف) کارزان

(جاهِد)و (ساعِي) بەمەعنی تێکۆشەر

(داعِي)و(داعِیَة)یش بەمەعنا بانگ‌کەر

(حافِظ) پارێزگار (راعِي) چاودێرە   (واعِي) تێ‌گەیو (کادِر) کارگێرە

(وازِع) ئەوەیە بتگێڕێتەوە   لەوکارەی خێری لێ نەبێتەوە

(حاکِم) فەرمانبەدار (عادِل) دادگەر   خوشی بخاتە ناوبەینی بەشەر

(خَلُوق) کەسێکە خولق‌و خووی چاکە

(اَمِین)ئەوکەسەی دەست‌و دڵ پاکە

(لَیِّن) شتی نەرم (هَیِّن) ئارامە   (مُجامِل) شەخصی شیرین کەلامە

(سَمُوح)و (عَفُوّ) کەسێکی وایە   مەردیو چاوپۆشی ئەکا بە مایە

(عَطُوف)و (رَؤُوف ، شَفِیق) میهرەبان

(حازِم)توندو تول (حارِس) پاسەوان

(حَیِيّ) شەرمنە (جَسُور)نەترسە

(خَفِیف)جی سووکە (ثَقِیل)یش قورسە

* * *

(کَرِیم)و (جَواد ، سَخِيّ) بەخشندە

شەخصی دڵگوشاد زور بەهرەمەندە

(قَنُوع)و (قانِع) شەخصی بەقیناعت   بو ماڵی دنیا ئابرووی خوی نابات

(زاهِد) ئینسانی دوور لە دنیایە   هیچی بو دنیا قەت بەسەرنایە

(حەصور)و(نەزیە ، عەفیف)خاوێنە   پاکە بە دڵو دەستو داوێنــە
(شەهم) جوانمەرد (باسل) ئازایـە   (کەتوم) سرری خوی لەدەم دەرنایە

* * *

(مُتەکەلم) چی خاوەن وتارە   (کەلیم) ئەوکەسەی کە هاوگوفتارە
(مُخاطب) ئەوەی قسەی بوئەکەی   (غائیب) دیار نی یە کە ناوی ئەبەی
(کاتیب) بنووسە بو هەرجوری بی   یەعنی بو پەخشان یا هونـراوە بی
(ناظم) ئەوکەسەی ئەهونیتەوە   شەبوەی وردو جوان ئەدوزیتەوە
(شاعیر)شیعر ئەلی لە کانگەی(شعور)   (ناثر)چیروك نووسی باسی وردو دوور
(ئەدیب) ئەدەبدار مایەی تەواوە   چ لە پەخشانو چ لـە هونراوە
بە بەرزیی ئەدەب کومەلیش بەرزە   کومەل چون بژی ئەمیش بەونەرزە
(صەحەفی) ..... روژنامەنووسە   گەر ئازاد نەبی گەل لی ی مەئیووسە
(حەریف) هاوپیشە (زەمیل)هاوئیشە   ئینسانی بی ئیش دل پر تەشویشـە
(حور راء)و (عینا)ژنی سپی و جوان   (حور عین)جەمعە لە ئایەی قورئان
(عرب أتراب) سپی و هاوتەمەن   بە وینەی ریزی چناری چەمەن
(مالیك) خاوەن مال (مەلیك) پاشـایە   (مەلەك) فریشتەی پاکی خودایـە
(وجیە)رووداره (غەنی) دەولەمەند   (میسکین)و(فەقیر) گەدای دەردمەند
(نائیم) نووستوە (یقظان) بەخەبەر   (عاطیل) بی ئیشە (عامیل)یش ئیشکەر
(فارس) ئەسپسوار (راکیب) سوارە   سواری هەرچی بی فەرق نی یە دیارە
(راجیل)و (ماشی)و (رجلان) پیادە   (حافی) پی پەتی (وقیع) ئیفتادە
(منتعیل) لەگەل (محتذی) یەك   لەبو ئەوکەسەی کەوشی وا لە پی
(کارب)و (فلاح) مەعنای جووتیارە   (حارث) تووداچین (ساقی) ئاویارە

(ناطور) باخەوان (زارع)زەرعکەر — (خادم)و (غلام) بەمعنا نوکـــەر

(نذل)و(حقیر)و (ضئیل) بیقەدرە — مایەی بیقەدری‌یش تماع‌و غــەدرە

(باغی) ئەوکەسەی لابدا لــە حەق — یا دەرچی لە رێی ئیمامی موطلەق

(غادر)و (ظالم ، جائر) ستەمکار — بە ستەم ولات لی‌ی‌ئەبری قـــەرار

(مشاغب) شەخصی شەر هەلگیرسێنە — سەرەتای قــەو دوایـەکەی خوێنە

(شرس)بەدخوو(هائج) یەعنی هار — (مخامر) بی‌بیر ئەرواتە ناوکــار

(طائش) پیـاوێکە بێشـوعوورانــە — بکەوێتە ئیش وێنـەی دیوانـــە

(عصبي) کەسی کـە هات بەسەریا — بەرگ‌و پوشاکیش ئەدری لەبـەریـا

(صائل) هەلمەتبەر بەهێزو بەگـــور — لەسەر هیچ‌وپووچ خوی ئەنێتـە قور

(ثائر)شورشگیر (ثورة) شورشــە — (عبوس) رووگرژە لە خێر بی‌بەشە

(بلید)و (غبي) کول‌و کەودەنــە — (سطحي) سادەلەوح بی عیلم‌و فەنە

(حقود)و (ضغین) بـو خاوەن‌کینە — (سخامة)و (وغر) بو چلکی سینە

(حسود) زرکە (ذو الوجهین) دووروو

(عیون)و (عائن) چـاوپیـــــی بەدخـوو

(واشي) قسـەکەر بەشێوەی پیلان — (ساعي) قسـەی بەد دێنێتە ناوان

(نغض)و(زنیم) زول (آثیم)بەتاوان — (نمام) قسەگیر بو فیتەی زەمـان

(نسیب) کەسێکە بـاوك نـاســراو — (دعي) نیــــبەتی بە خەلکی دراو

(منجب)ئەوەیە خوی بە باش دانی — (مخنث) خولقی وەك هی ژنان بی

(إمعة) شەخصی بی‌شوعوورو فام — ئەکەوێتە دووی بیری خاص‌و عـام

(طفیلي) ئەوەی خوی هەل‌ئەواسی — بەدوای کەسێکدا بی‌وەی بنـاسی

(مختال)و (فخور) شـەخصی خاوەن‌فیـــز

(رشید) فامیـــدە (ســـــفیە) بی‌تەمیـــز

(تَهنِيَة) کەمیکە پێدەمو زەمـــــان   کــە مەبەستی خوی باش نەکا بەیــانە

(جاریە)و (عَبْد) کــەنیزو بــەنــدە   (مُعْتِق)و(مَوْلیٰ) عەبد ئازاد کردە

(عَتِیق)و (مُعْتُوق) ئــازاد کــراوە   (مُکاتَب) بەنــدەی قــەول پێدراوە

(خَلْق)و (إبْداع)و (تکْوِین)و(ایجــاد)

هــەمـــــوو صــیفەتن بــو (رَبّ العِبــــــاد)

یەعنی لە نەبوون شت دروست کردن   (هادِی)رەهنموون(هُدیٰ) رەهبردن

(هِدایَت) مەعنای ڕێ پیشاندانــە   (تَضْلِیل)یش مەعنای سەرلی تیکدانە

(لُطْف) هیزدانە بو فەرمانبــەری   (عِصْمَت) پاراستن لە تاوانباری

(تَوْفِیق) ئەوەیە خودای دوو جیهان   هوی ئیشی چاکت بو بــکا ئاســـان

(خَذْل) بەمەعنا تەوفیق نەدانـــە   ئەمانە هەموو بەدەس یــەزدانــــــە

صیفەتەکانی ئینسان

(رُشْد)و(رَشَد)و (إهْتِداء) یەعنی   بە حـــەق گەیشتن ئــەبی بیزانی

(زَیْغ)یش بەمەعنا لەری حەق لادان   (نَزْغ) وەسوەسەو خوتوورەی شەیتان

(نَزْعَة) مەیل دل بو خراپ یا چاك   هوی نەزعەی چاکی هاونشینی پــاك

(کَسْب) ئەوەیە لەسەر خواستی دل   لە کردەوەدا خوت نەکــەی مــائـل

رووت لەهەرچی کرد خودا حاضرە   بوت دروست ئەکا چونکی قــادرە

(إخْتِیار) مەعنای وەرگــرتنی دل   لاێ لەو دوولا بوت ئــەبی حاصل

(تَقْوىٰ) پاریزە لــە نافــەرمــانی   بە دلو بە لەش هــەتــا ئــەتــوانی

(وَرَع) لادانە لــە ئیشی دووسەر   نەکا تووش بی بــە سەری خەتــەر

(زُهْد) بەمەعنا تــەرکی دنیایــە   یەعنی دنیایەك کــە عەیبی تیــایــە

(شَفَاعَة) تکا (رَجاء) ئومیــدە   قەت ئومید مەبرە لەو جیێ ئومیدە

(دُعا) سکالاو پارانەوەی تو لای خودای جیهان مەرحەمەت بە کو
(نَجْوی)و (مناجاة) قسەی پەنهانە هەم دوعاو نزای حاجەت مەندانە
(إطاعة) مەعنای فەرمان بەرداری (عِصْیان) بەمەعنا تاوان کرداری
(غَيّ)و (ضَلالة) گومرایی دلە دل گومرا بی دوور لە مەنزلە
(سَعادة) مەعنای پیروزیی ئەنجام بە بەختیاری گەیین بە مەرام
(شَقاوة) مەعنای بەدبەختیی ئینسان مانەوەو مردن بە شیوەی نوقسان
لەبو هەر ئیشی بەجوش‌و تاوی دیارە بو ئەوە دروست کراوی
رووئەکا لە خەیر ئەوەی ئازادە دەرگای مەرحەمەت دائیم گوشادە
(نِفاق) دووروویی(رِیاء) پیش‌چاوی (مُروءة) مەردی (جَفْوة) ناپیاوی
(حَیاء) شەرمنی (جَسارة) عەکسە رووسەختی بی‌شەرم ئەنجامی نەقسە
(حِلْم) حەوسەلەو خوراگرتە لە ئیشی نابار خو دوورخستە
(خَجالة) مەعنای شەرمەزاری‌یە هوی واتەی نابار یا بەدکاری‌یە
(شَکْوی) هاوارە لەئیش‌و ئازار یا لە ستەمی نامەردی بەدکار
(عِلْم) زانینە (جَهْل) نەزانین (وَعْی) بەمەعنا بە دل تی‌گەیین
(عَزْم)و (عَزِیمة)و (صَرِیمة) هەرسی
چەوی نیازە لەبو هەرکەسی
(رَیْب)و (تَرَدُّد ، شَكّ)و (وَسْوَسَة)
هەموو بەمەعنا دوودلی شەخصە
(فَزَع ، إرْتِباك ، قَلَق) بەمەعنا دل بو ئارامی نەیبی تەوانا
(ثَبات ، إطْمِئْنان، حَزْم) بەمەعنا دل لی‌هاتوو بی‌و ئارام‌و توانا
(أسَف)و (آسی) ، (حُزْن)و (غَم)و(هَمّ)
زویری دلە لە زورو لە کەم

(حزن) خەفەتی و داپوردووی (خوف)یش ترسانە لەوشتەی کە دی
(ملال)و (ملل) ، (سئم)و (سامة) ماندووبوونی دل عەرەضی عامە

* * *

(شجاعة) مەعنای دل ئەستووری یە (شهامة) مەعنای جەوانمەردی یە
(جود)و(سخاوة)و(بذل) بەخشینە (جهد)و (اجتهاد) و تیکوشینە
(شح)و (بخل)و (لؤم) رژدی ی ئینسانە
ئەوکەسەی رژدە روو لە نوقسانە

* * *

(تخویف)و (تحذیر) ، (ارهاب) ترساندن
هەروەها (إنذار) ، (ضغط) وشاردن
(تهدید)و (ز یید) مەعنای هەرەشە
(عذل)و (توبیخ)و (لوم) سەرزنشە
(عتاب) گلەیی (بث) دەربرینە زوربەی گلەیی لە دەس برینە

* * *

(نظرة)، (أناة)، (تأني)،(مهلة) موێنە ، (صولة) بەمەعنا هەلمەت
(عجلة)و (استعجال) بەمەعنا پەلە یی ی پەلەپەلکەر باغیش بی شەلە
(هجوم) هیرشە (إنهزام) شکان (إنسحاب) مەعنای بو دواوە کشان

* * *

(عدل)و (عدالة) دادپەروەری یە
(ظلم)و (غدر)و (بغی) ستەمگەری یە

(فِسْق)و (فُجُور) چی شەھوەت‌بازی‌یە
(عِفّت) دووری‌یە لەم ناسازی‌یە
(شَبَق)و (غِلْمَة) هێرشی ئارەزوو   ئاگات لە خوت بی نەت‌با زووبەزوو

* * *

(تَواضُع) مەعنای خو دانەواندن   لەبەر پیاوەتی نەك خو شکاندن
(تکَبُّر) فیزە (غُرُور) بایی‌بوون   هەرکەس بایی‌بی ئەروا سەرنگوون
(طُغْیان) لادانە لە ئەندازەی حەق   (اِعْتِداء) ، (عِداء) زولە بە ناحەق
(کُنُود)و (جُحود ، عَناد) بەمانا   بەگز راستا چوون لەرووی زەمانا
(سَرِقَة) دزی (غَصْب) داگرتن   (اِخْتِلاس) بِل بو شت فراندن

ئەحوالی ئینسان

(نُعاس) وەنەوزە ، هەروەها (سِنَة)   (هُجُوع)و(هُجُود ، رُقود)نووستە
(نَوْم)خەو(سَهَر)و (یَقْظَة)بیداری   (خِیرَة) بو نویژو بو یادی باری
(رُؤْیا) بەمەعنا بینە بە خەو   (طَیْف)لەگەل(کَری)ئەوەی دیتەخەو
(رَأْی)و (عَقیدة) باوەری دلە   (رُؤْیَة) بینی بە چاو حاصلە
هەروەها (اِبْصار) ، (سَمْع) بیستە   (اِصْغاء ، اِسْتِماع) گوی راگرتە
(ذَوْق) چی چەشتە (طَعم) نوشینە   (مَس) دەس‌لیدانە (لَبْس) پوشینە
(لَمْس) ئەوەیە پیست بەرووتی   بدا لە پیستی بە رووتو قووتی

* * *

(قَوْل) چی وتی لەفظی بەمەعنا   (نُطْق) وتە ئەی برای زانا
(تَعْبیر)و (بَیان) ئەوەیە بە زمان   مەبەس دەربری بو ئەهلی جیهان

(صِدْقْ) یەعنی راست (کِذْبْ) درویە
(هَذْی)و (هَذَیان) پووچی بیھوییە
(فَصاحة) پوختەی واتە رەوانی (بَلاغَة) ریکی‌ی وەختو مەکانی
(أكْل)خواردنە (شُرْب) خواردنەوە (مَجّ) بۆ لەبو شت تفینەوە
(مَضْغ) جاوینە لەبو مایەدار (بَلْع) قووتدانە تا بزواتە خوار
(مَصّ) هەلژینە لەبو وینەی شیر یا ئاوی هەنار کوتراوی دلگیر
(كَرْع) ئەوەیە بەوینەی شوان دەم بنیتە ناو ئاوی کانیەکان
(لُقْمَة) تیکەیەك (جُرْعَة) چی یەك قوم
(قَطْرَة) یەك دلوپ (رَشْحَة) چی یەك نم
(غَصّة) گەرووگر لە ئاوو لە نان (هَنیء)و (مَرِیء) گەواراو رەوان
(ضَحْك) پیکەنین (تَبَسُّم)خەندە (قَهْقَهَة) قاقا بو شەخسی رەندە
(مِزاح) گالتەیەك بووتری بە دەم راست بی نەیدناکا دەمدەمو کەمکەم
(لَهْو)و (لَعِب) چی گەمەو گالتەکان (عَشْرَة)هەم (زَلَّة) هەلکەوتی زمان
(مِراء)و (جِدال) مەعنای دەمبازی بو حەق بی باشە نەك بو ناسازی
(اِلْحاح)و (لَجاجْ) لەسەر شتدروین
بە کردەوە بی ناخود بە دوین
(سِرّ) پەنهان (جَهْر)و (عَلَن) ئاشکرا
(إعْلان) دەربرین هەرچون بیتکرا
(إعْطاء) پیدانە (أَخْذ) وەرگرتن (اِطْلاق) بەردانە (إمْساك) راگرتن
(قَتْل) کوشتە (ضَرْب) لیدانە (دَقّ) بەمەعنا دەس پیوەنانە
(وَكْز)و (لَكْز)و (لَكْم) لیدانی مستە
(لَطْم) شەقازلە بە بەری دەستە

(وَقْص) بەمەعنا مل شــكاندنــە (وَقْظ) لێدانی کــە هوی مردنــە
(حَذْف) لێدانە لە گیــاندار بــەدار (خَذْف)پەلەپێتکەی دوو پەنجەی تابار
(فَصْم) پساندن (قَصْم) شکاندن (قَطْع) برینە (تَقْوِیس) چەماندن
(بَسْــــــط) کردنەوە (قَبْض) قووچــاندن
لــەبــو دەستی خوت • (عَرْض) نــواتــدن

جوجوولی ئادەمیزاد

(سُکُون) نەجوولان (حَرَکَة) جــوولانــە
(تَبَـات)مــانــەوە (نَهْضَـــــــــة) تەکانــە
(قِیام) هەستانە (وُقُوف) راوەستان (قُعُود)و (جُلُوس) بو دانیشتان
(سَیْر) جی رویشــتن (طَفْر) بــازبــردن
(عَدْو)و (رَکْض) جی بــەعنی راکـــردن
(مَشْی) رویشتن بەگویرەی عادەت (هَرْوَلَة) لوقە (وَثْبَة) جیهەلەت
(اِضْطِجاع) یلی مەعنای پالکەوتن (اِسْتِلقاء) یەعنی بەپشـــتا کەوتن
(زَحْلَقَة) یەعنی قنگە خلیــکی بو کاتی گالتــەو بو منـــال ئــەبی
(نُزُول) داپەرین (صُعُود) ســەرکـــەوتن
(اِنْحِدار) مــەعنـــای بــەرەوخــوار هــاتــن
(سُـــــقُوط)و (هَوِی) مەعنای داکــەوتن
(عَثْرة)و (اِنْزِلاق) بــو پی هــەلــکەوتــن
(تَسَلُّق) مەعنای هەلچوون بەدارا (تَسَوُّر)ســەرچوون بەرووی دیوارا
(تَبَوُّء) جیبە مەعنــای جیگرتن (تَدَهْوُر)تیکچوون زیان تی کەوتن
(خَلْع) دارنین (لُبْس) پوشینە (رُکُوب) سواربوون (طَمْ) نوشینە
(اِیـــواء) بەمـــەعنا جیکردنــەوە (اِعَـادَة) بــەعنی هــەنــاردنەوە

پاکیو خاوێنیی ئینسان

(تَنْظِفَة) پاکی (تَنْظِیف) پاك‌کردن — ئادابی دینـــه پـاکی راگــرتن
(حَلْق) تاشینه (نَتْف) هەڵکەندن — (تَقْصِیر) بەمەعنا کورتەوە کردن
(غَسْل)و(إغْتِسال) یەعنی‌خوشوردن — (تَقْلِیم الاظفار) جی نینوك برین
(اسْتِیاك) مەعنای بەشەرع بزانـه — (سِواك) بە دەمو دانا هێنــانـه
کاتی دەس‌نوێژو غوسڵو نوێژ کردن — یا گۆرانی دەم لـه قسه نەکــردن
کاتی نووستن‌و هەستانت لـه خـەو — سِواك سوننەتە چ رۆژ بیو چ شەو
(اِتْقان) بەمەعنا ئیشی باش‌کردن — (اِنْصاف) هێنوانە بو حەق راگرتن
(إِقْبال) رووکردن (اِدْبار) بو عـەکســه
یـا بەختیاری‌و بـەدبـەختیی شـــــەخصــه
(إِتِّفاق) مەعنای ریکەوتنی گــەل — (اِخْتِلاف) تیکچوون بە بیر یا عەمەل
(اِنْتِقام) مەعنای تولـه وەرگرتن — (اِصْطِدام) مەعنای دوو شت لیك‌کەوتن
(اِسْتِقْلال) مەعنای سەربەخویی‌یه — غـەیری ئـازادی رەنجەرویی‌یـه
(اِسْتِغلال) مەعنای بەهرەوەرگرتن — (اِنْتِهاز) مەعنای شوینی هەل کەوتن
(اِکْتِناف) مەعنای گرتە تەنشت — (تَدابُر) مەعنای پشت‌کردن لە پشت
(تَواجُه) مەعنای روو لە یەك کردن — (اِحْتِضان) مەعنای لە باوەش‌گرتن
(تَوَجُّه) مەعنای روو تی‌کردنـه — (تَوَلّی) مەعنای پشت هەڵکردنه
(تَوَلّی) دیسان سەرداری کردن — یاخــود کاروبــار بەریوە بـردن
(تَعاوُن) مەعنــای یارمــەتیی یــەك دان
(تَظاهُر) مەعنای پشـــت لەپشـــت دانــان
(تَعانُق) مەعنای دەس کردنەمل — (تَفادُق) جیایی بە لەش یا بە دل

(تَصافُح) مەعنای دەس لەدەس‌نانە　　ئەم شیوە شیوەی موسولمانانە

(تَفاؤُل) رجای ئەنجامی سالم　　عەکسی (تَطَیُّر) لەگەل (تَشاؤُم)

(تآمُر) مەعنای فروفیل کردن　　لەگەلیکەوە بە قەصدی کوشتن

(تَخاذُل) یەعنی خو ذەلیل کردن　　(تَنابُز) جنیو بە یەکتر وتن

(تَعَصُّب) هیزە لەبو خودخواهی　　خودخواهی ئەبی بەعەوی بی‌جاهی

(تَخَلُّص) یەعنی خو رزگار کردن　　(تَمَلُّص)هەرواو بو فیل دەس‌بردن

(تَقَلُّص) مەعنای کەم‌بوونەوەیە　　(تَجَسُّس) لە شت کولینەوەیە

(دَعْم) لیلندانە بو هیز یا زیان　　(دَعْس) شیلانە وەك لە ریگاو بان

(تَنَبُّؤ) یەعنی خەبەردان لە غەیب　　بو غەیری رەسوول هەرگومانەو رەیب

(تکَهُّن) هەروا بو خەبەردانە　　هوی ئەمە فیکرو حەدسی ئینسانە

بەلی واتەیی بە قەرینەی حال　　تی‌ئەگا ئینسان وەزعی ئیستیقبال

جلو بەرگ

(کِسْوَة) پوشاکە هەم (ثَوْب)و(لِباس)

(قَباء) کەوایە (قَمِیص) جی کراس

(سَراوِیل) دەرپی (تِکَّة) دوخوینە　　(مِشَكْ) شتیکە دوخوین جەمینە

(إِزار) بو بەینی ناوك‌و ئەژنویە　　دەرپی داپوشی عەورەتی تویە

(غِلالَة) بەرگی کە ئەکریتەبەر　　لەژیر جلەوە بو پاکیی بەشەر

(تُبّان) دەرپی‌ی کورت عەورەت داپوشە

(دِثار) لەش‌پوشی ساغ‌و نەخوشە

(یَلْمَق) کورتەکی لەسەر کەوایە

(سِخْمَة)ئەو سوخمەی کە قوپچەی تیایە

(زَرّ) دوگمەو (عُرْوَة) کونی دوگمەیە
(شَدّ) داخستنی ئا ئەو دوگمەیە
(جُبَّة) جبەیە (عَبَاء) عابایە زوربەی پوشاکی شیخو مەلایە
(ظِهارَة) پشتو (بِطانَة) بو بەر لە بەرگی دووتوی کە ئەیکەیتە بەر
(جِلْباب) چارشیوە (خِمار) سەرپوشە
(رِداء) لەش‌پوشەو (نِقاب) رووپوشە
(حِزام)و (نِطاق) ، (مِنْطَقَة) پشتین
(عَرَقِيَّة) کلاو (لِحاف) جی نوستن
(عِمامَة) سەرپیچ بەمعنی میزەرە بو (سَيِّد) رەنگی سەوز موعتەبەرە
(عِقال) عەگالە (كُفِيَّة) دەسمال (دَمِيرى) سەلتەی پیاوی خاوەن‌مال
(قُنْدَرَة) قوندەرە (حِذاء) جی کەوشە
(يَمَني) کەوشی سافی بی خەوشە
(جُوراب) گورەوی (ران) پوزەوانە (قُفّاز)و (لَفُوف) دەسکیشەکانە
(خُفّ) وەك گورەوی لە پێستی حەیوان
مەسحی سوننەتە بزانە زور جوان
(نَعْل) لە چەرمو (قَبْقاب) لە دارە پلاوی ناومال بو خەلکی شارە
(رَثّ) بەرگی کونە بە خەبەردار هەروەها (خَلَق) بە لای سەردار

* * *

(تاج) کلاویکە پر لە گەوهەرە شایانی گەورەی خاوەن هونەرە
(إِكْلِيل) تاجیکە لە دور چنراوە لە بو سەروکی ولاتان باوە
(عَرْش) بەمەعنا تەختی پاشایە بو فەرمانرەوای دینیش رەوایە

(حمايل) بەندی شمشیری ملە   راویزە ، چەکی پیاوی کاملە

(وسام) نیشانەی سەر قولو شانە   نیشانەی پاشاو ئەفسەرەکانە

(صَوْلَجان)گوچان (عَصا) عسایە   (مِظَلّة) چەتری بارانو سایە

(مُشَمَّع) بەرگی کە ئەکریتەبەر   کاتی کە باران دائەکا لەسەر

(مِحْبَس)و (خاتَم) ئەمووستیلەی دەست

(فَصّ) چی مورخانەی بو جوانی مەبەست

(لَعْل)و (مَرْجان)و (فَيْرُوزَج ، اَلْماس)

بەردی بەنرخن لەلای دورشوناس

(خاتَم) هەم مەعنای موریش ئەبەخشی

داوینی نامەی پیوە ئەنەخشی

(سِبْحَة) تەزبیحە (تَعْوِيذ) نووشتەیە

(شِعار) عەلامەت (عَقْد) رشتەیە

(رَتيمَة) بەنی لە پەنجەی بەستی   بو بیرکردنەوەی کاتی سەرمەستی

بەلام ئەگەر من دەربچم لە یاد   کەی تلی بەنم ئەگا بە فریاد !

(حُلّي)خشل زیر یا (مُجَوْهَرات)   ژن ئەیدا لەخوی گەر بوی دەس‌بدات

(قُرْط) گوارەیە هی گویی زنانە   (خِزامَة) ناوە بو لووتەوانە

(عِقْد)و (قِلادَة) ملەوانەیە   (شَمْسَة) شامووروویی ناو ئەوانەیە

(وِشاح) ئەوتری بو قولەوانە   (سِوار) بازنە (خَلْخال) پاوانە

(طُرْطُور) کلاوی قووچی گەوهەر رەهەند

لە سەری ئەبین ژنی دەولەمەند

(عَقيق)و (ياقوت) دوو گەوهەری ئال

(حِرْز)یش بو مووروویی رەش‌و سپی‌و کال

(کُحْل) کلەیە (إثمِد) سورمەیە   (حَنّاء) خەنەیە (وَسْمَة) وسمەیە
(رُقْعَة) بەمەعنای پارچەی دابراو   (مُرَقّع) پینەو پەرو بو کراو
باوە لای خەلکی خاکی هیندوستان   جلیان جوان ئەکەن بە پینەی جووان
(تَطْریف) بەمەعنا پەروایز دانان   هەم چمکەکردن بو بوخچەی ژنان
(تَضْرین) بەمەعنای نەخش‌و نیگارە   زوربەی بو بەرگی شوخ‌و نازارە

مالو پیویستی‌یەکانی ناومال

(دار)یەعنی‌خانوو (باب) جی دەرگایە   (رِتاج) دەروازەی گەورە بنایە
(عَتَبَة) کەوش‌کەن‌و داری ژیر دەرگا
(بَیْت)و (غُرْفَة) جی یەك هودەی تەنیا
(جِدار) دیوارو (سَطْح) سەربانە   (سَقْف) سەرمیچی خانووەکانە
(مِشْکاة) تاقیکە دیومودەر نەبی   (کُوَّة) دیومودەر گەورەسەر نەبی
(سُلَّم) پەیژەیە (رَف) جی‌یە رەفە   (مَخْزَن)گەنجینە جی‌ی وردە ظەرفە
(رَحْبَة) بەردەرگا (صُفَّة) سەکویە   (صَحْن) حەوشی پان پیویستی تویە
(سَرْداب) ژیرزەوی (دِهْلیز) دالانە
(میزاب) بلوسکی ئاوی سەربانە
(شُرْفَة) بالاجی‌ی خانووی تو یا من   (شُبّاك) پەنجەرەو مەحجەرەی‌کون‌کون
(فَوْقانی) ژووروو (تَحْتانی) ژیروو   (مَعْبَر)و (مَمَر) ریگەی هاتوچوو
(حَریم) بو خانوو یا هەرشتی بی   ئەو شوینانەیە پیویستی لی بی
(حَمّام) حەمامە بەمەعنا گەرماو   جیگای خو شوردن بە سابوون‌و ئاو
(مَطْبَخ)چیشت‌خانە (تَنّور)تەنوورە   ناوەکەی هەموو هەر خشتی سوورە
(مَخْبَز)و(فُرْن) جیگەی نان‌کردن   نان ئەبی بەمەوی ئیمان دەدبردن

پیویستی‌ی خانووبەرە

(إجّانَة) سەتل لە جی دامەزراو	لە بو خو شتن یا جل لەسەر ئاو
(قُفْل) هەر قوفلە (مفتاح) کلیلە	(مِغْلاق) داخەرە بە وینەی میلە
(جَنَاب) دەشتیکە لەلای مالایە	(حَصَار) دیواری کە بەدەوریایە
(سَقِیفَة) سەکوو کەپری گەرمایە	(صَرِیفَة) زنجە ، لقی خورمایە
(خَیْمَة) خیوەتە (مُخَیَّم) جیگا	(ریف)شوینی ئاودار لە دەشت‌و سارا
(مَصِیف) هەوارگە بو هاوینانە	(مَشْتَی) مەنزلی فەسلی زستانە
(سُکَّة) کولانی بەربەرەللابی	(سُدَّة) کولانی ئەولای گیرابی
(طَرِیق)و (صِراط ، سَبِیل)ریگایە	(شارِع) شەقامی لەناو شارایە

* * *

(حَصِیر) حەسیرە (لِبْد) نمەدە	(مُتَّکی) پشتی ، سەرین (مِخَدَّة)
(زَرْبِی)و(بِساط) ماناى فەرشی پان	(زِآبِیَه) قالی بو فەرشی دیوان
(سَجَّادة) فەرشی وینەی بەرمالە	نەخشین‌و رەنگین بە چەند ئەشکالە
(مِلْحَفَة)و (لِحاف) لیفەی شەوانە	بو سەرمای زستان چەشنی قەلغانە
(سِتْر)و(سِتار)و (حِجاب) پەردەیە	بو پشتی دەرگا یا ناو هودەیە

* * *

(مَهْد) بیشکەیە هەروەها (مِهاد) (شَدَّة) دەسرازە جەمعەکەی(شِداد)

* * *

(نار) یەعنی ئاگر (نار) بەمەعنا ئاو	(شَرارَة) پزیسکی ئاگری بەتاو
(لَهَب)و (لَهِیب) ، (لَظی) بەمەعنا	بلیسەی ئاگر کە زوری هینا
(وَقُود) دانراوە بو سووتەمەنی	لە نەوت‌و دارو بەردی مەعدەنی

(جَمْرَة) یا (جَذْوَة) پشکویه (قَبَس)
بو دەستەچیلەی داگرساوەو بەس

(دُخَان) دووکەلە (فَحْم) خەلووزە (رَمَاد) خولەمیش (غُبَار) چی توزە
(أُثْفِيَّه) چی‌یە بەردی ئاگردان (أَطْمَة)کوانوو جیگای چیشت لی‌نان
(مِرْجَل) مەنجەلە (قِدْر) چی دیزە
(مِلْعَقَة) کەوچك (مِغْرَف) کەوچیزە
(مِلْتَط) و (مِلْقاط) مەسوی ئاگرە (مِنْقَاش) مەقاشی ئاگر دەرکەرە
(مِطْلَمَة) و (شَوِيك) تیروکی دارە
(سَاج)یش هەر ساجە ئاشکراو دیارە
(مِنْخَل) بیژنگە هەروەها (غِرْبَال) (نُخَالَة) سووسە ئەروا بە بەتال
(صَحْن) قاپیکی بچووکی مالە هەم نەختی گویچکەو حەوشی بەتالە
(صَحْفَة) کاسەی ئەوەندە بگری نەفسی پینج کەسی بی ئارام بگری
(عُسّ) کاسەی گەورەی بەرزی پیچکەدار
وەك کاسەی شەکر تاشراو لە دار
(قَصْعَة) کاسەیە مس یا گلینە (مَشْرَبَة) شەربە (إِبْرِيق) مەسینە
(سِقَايَة) ئاودان (سِقَا) جەوەندە (سَاقِي) ئاودەرە (شَنّ) یەعنی کوندە
(سَطْل) یەعنی سەتل بو گەل (أَسْطَال)ە .
(قَدَح)و (كَأْس) یەعنی پیالە
(مَائِدَة)و (سُفْرَة) خوانی‌چیشت‌و نان
(صِينِي) سینی‌یە (طَبَق) ناندان
(زِقّ) یەعنی خیگە (مَشْك) مەشکەیە
(دَنّ)و (خَابِيَة)و (رَاقُود) کوورپەیە

(کُوز) مەعنای گــوزە گــەورەو بچکولــە
(کُوب) نــاوی گــوزەی بیدەس و لوولــە
(عُروَة) دەســتەبەند (أنبُوب) جی لــووله
(عُرْوَةُ الوُثقی) دینــی دەســوولە
(طَشْت)و (طَسْت) هەردوو بەمەعنای تەشتە
(ظَرْف)و (آنِيَة) و (مَاعُون) بــو گشتــه
(صُنْدُوق) سندووقە (قاصــه) جی‌ی پــاره
(صُرّة) کیــسەی پر مایــەی هــەزاره
(جُون) قوتووی عەتره (بُودَقَة) بــوتــه
بــو تواندنــەوەی مــەعــدەن مەضبووطــه
(قِندِيل) و (نِبْرَاس ، مِصْبَاح)چــرایــه
(فانوس) چرایــەك شــەو لەدەستــایە
(مَنَارَة) پیرسوز (كُرْسِي) چرایه همم بینای بەرزی بانگەو صەلایــه
ئاگر هەلگیرسان (اِشْتِعَال)و (اِيقَاد) کوژاندنەوەی (اِطْفَاء)و (اِخْمَاد)
(مِطْفَاة) ئەمــبابی ئاگرکوژاندن دەفعی مەترسی‌ی سووتــانو مــردن
(سِكِّين)و (شَـفْرَة) بو کیردو چــەقــو
(مِبْرَد) قەلــەمبر پیویــســتە بــو تــو
(مِقْرَاض) و (مِقَصّ) بو قوماش بــریــن
(مِبْضَعَة) بو گوشــت یــا ئاســن برین
(فَسَان) هــەســانە بــەردی کانی بــاش
وەکــو هــەمــانی دی‌ی (دەری)و (نشــکاش)

هی یەکەم ـــــــوزنو هی دووهـــەم سوورە
هەمـــانی ئـەم دوو دی‌یە مەشـــــــــــــهوورە

(زاد)یەعنی تویشوو هلوریی سەفەرە (مَزادَة)یش ئاوە بو تویشـەبەرە

(راوِیَة) حەیـوانی ئاوی پی‌بینی (دِلاء) ئەو یەتەی پی‌ی دەرئەهینی

(سِجال)و (دَلْو) بو دولچەی ئاوە (اَلحَرْبُ سِجال) لەم وەرگیراوە

(مِحْلَب) بو کاسەی شیر دوشەکانە (مِصْـــفاة) شیر پالوك باشی بزانـە

(تَصْفِیَة) مەعنای ساف‌کردنی ئاو (تَقْطِیر) بە تك‌تك وەرئەگری لەناو

(إنْبِیق) ئـالـەتی تەقطیری ئـاوە لـەلای دوکتوران بـە زوری بـاوە

(مِهَفَّة، مِرْوَاح، مِرْوَحَة)هەروا مەعنای باوەشین بو ساردیی هـەوا

(مِکْنَسَة)گسکە (مِکْسَحَة)هەروا (رَشّاش) ئاوپرژین لەگەرمی‌ی هەوا

(مِنْدَف) کەوانو چەکەی هەلاجە (مَحْلَج) کارخانەی شوینی ئیشلاجە

(مِرْناس) ئاسنی دووکلەی دەزووە بو لوکـــەرستن پیویـــــست بووە

(مِکَب) بەکرەیە (کُبَّة) گلەدەزوو هەروا ئەوتری بو گولـولـــەی موو

(غَزْل) رستە (خِیاط) ریسمانە (مِغْزَل) بو تەشی تەشی‌ی ریسمانە

(صَنّارَة) نووکی تەشی‌یەکەیانـە هـــــەم بو قولاپــی ماســی‌گرانە

(مِخْیَط)و (إبْرَة)و (خِیاط) هەم دەرزی
(خَرْت)و (سَمّ) کونی ســــــوزنو دەرزی

(جَمَل) وشترەو شریتی کـەشتی مەحکەمی ئەکەی لە دوو تەنشـــتی

(یَلِجُ الجَمَل فی سَمّ الخِیاط) لەسەر ئـەم مەعنـا روشـــنە لەلات

پێویستی یەکانی دارتاشی

ئەوەی پێویستی پیاوی نەجارە   (مِبْرَد) برەندە (مِنْشار) مشارە

(طَبْر) تەورزین (حِصْن)و (قَلَم)و (فاس)

بەمەعنا تەورن بیزانە بە خەلاس

(قَدُوم)و(مِنْحَت)تەشوی دارتاشە   (بَرّال) مەتەیە دارسمی باشە

(كَلاّبَة) گازە (مِسْمار) بزمارە   (مِسْواة) رەندەیە گەلی بەکارە

(فَرْجار) پەرگارە ئاسنی دووپارە   یەکی ناجوولی و یەکی دەووارە

(حَدّاد)و (قَيْن) یەعنی ئاسنگەر   لە ئەسبابی ئەو بە باخەبەر

(كِير) یەعنی کوورە (مِنْفَخَة) دەمە   (فَطِيس) یەعنی پێك بو حاترجەمە

(مِحْوَل) نویلە (ضَبَّة) جی پێنە   (بَرْمِيل) کووپەی قیر خوی ئاسنینە

* * *

لەبو کەوش دروو چەند شت پێویستە   گوی بگرە لە من پێت ئەلیم ئێستە

(جَلْد) یەعنی پێست (صَرْم) چەرمی حور

(إزْمِيل)و (شَفْرَة)و (مِحْذَى) چەرم بڕ

(شِراك) قەیتانی سەربەندی کەوشە   (دَبّاغ) دەباغە (مِسْرَد) درەوشە

(غِرا، سَرِيشِم،حِلْتِيت) جەوی یە   (دَبِق) سریشە لە گیای کیوی یە

پێویستی یەکانی فەلاح

ئەوەی بو جووتیار پێویستە بی   بوت بەیان ئەکەم با ئاگات لی بی

(فَدان) گاجووتە (مِقْرَن) نیلەکەی   (مَر) بەمەعنا پاچ(مِسْحاة)بیلەکەی

(مِسْحَة)و (مِسْواة) بو ریکی ی زەوی

تا یەکسان ئەبی بەرز لەگەل نەوی

(كَرْب) كيلانه (سَقْي) ئاوهانه (مِضْخَّة) لەبو ئاو فرەدانه
(حَصَاد) درەوە • گيره (دِياسَة) (مِنْسَفَة) شەنه (مِنْجَل) بو داسه
(بَيْدَر)و (جَرِين) شوينى خەرمانه ج بو گـيـانهە، جو ج ميوەكانه
(حَبّ) يەعنى دەنكه(تِبْن) يەعنى كا (نَقّي) پاككراو كه به با دزا
(غِرَار) خەراره (عِدْل) ئابـاره (حَمْل) هەلگرتن (حِمْل) بو بارە

ئەسبابى ولاخ و ولاخدارى

ئەوەى پيويسته بـو ولاخـــدارى يا بو بارەبەر بوت ئـەكەم ديــارى
(جِلّ) جل (سَرْج) زين • پل (قَرَبُوس)
بـەرزى له زيـنـا بـەكـوردى كـەلـپـووس
(لِجام) لەغـاوه (زِمام) هەوساره (عِنَان) دەستەجلەو به دەستى سوارە
(شَكِيمَة) ئلسنى نـاودەمى ولاغ (رِكاب) ئاوزەنگى له ئلسنى ساغ
(قُرْجَة) قاشاوه (عَلَاة) ميخستدان (حَقِيبَة) پاشـكو لەبو سوارەكان
(بَرْذَعَة) كورتان (حِزام) بو تەنگه (ثَفَر) پالووه (جَرَس) جى زەنگه
(عَلِيقَة) توورەكه(مِعْلَف) ئالخوره (قَضِيم) ئالكه جوى ساغى حورە
(رَحْل) بارخانه (هَوْدَج) كەژاوه (سِتار) ئەو پەردەى پيايا كيشراوە

ئاوەدانى و مامەلەو ئالوويل

(قَرْيَة) يەعنى دێ (قَصَبَة) نيمچه شار
(مِصْر)و (مَدِينَة)و (بَلَد ، كُورَة) شار
(سُور ، رَبَض ، حَصَار) هەر سى حەساره
(دُكَان) دووكانـه (سُوق) جى بـازاره
(بائِع) فروشيار (مُشْتَرِى) كريار (نَقْد رائِج) دراوى ناو شـــار

(تاجر) كەسێكە جوملە فروشە (بزّاز) بەو پارچە گەزی لە كوتە
(عَیْن) ئەوشتەیە لە بەرچاوایە (دَیْن) قەرزە یەعنی لە ئەستودایە
(حال) ئەو تولەیە كە وەعدەی نەبی (مُؤجَّل) ئەوەی لەسەر وەعدە بی
(رِبْح) قازانجە (خَسْر) زیانە (رِبا) یەعنی سوود بو بیٔیمانە
(غَبْن) زیانە لە مالی دنیا (غَبَن) بە دووسەر لە بیرو رایا
(سُوم) مامەلەیە بەكوردی سەودا (بَیْع) فروشتە ، هەروەها (شِراء)
(اِشتِراء) كرّین (قَبْض) وەرگرتن (اِقباض) بەمەعنا مال تەسلیم كردن
(سَلَم)و (سَلَف) سەلەمدادانە تولەكەی ئەدری‌و مەقصەد پەنهانە
(بَیْع) بو مالیكە عەینی بینری تولەكەی هەرچون تەسلیم بكری
(صَحیح) دروستە (فاسِد) نارەوا ئادابی شەرعی پێك‌نەیەت لەوا
(فَسْخ)و (اِقالَة) مەعنای تیكدانە (نادِم) كەسیكە كە پەشیمانە
(إجارَة) مەعنای دانە بەكری (آجیر)كریكار (أجْرَة) بوكری
(مُستأجِر) ئەوەی بەكری ئەگری (عارِیَة) مالیكە بە خواستن ئەبری
هەروا (مُسْتَعار) بەلام (مُستَعیر)
مەعنای مال‌خوازە ، خاوەن‌مال (مُعیر)
(رَهْن) گرەوە قەرزدار دای‌ئەنی (مُرتَهِن) كەسی رەهن وەرئەگری
(غاصِبْ) بەمەعنا مال داگیركەرە لە دین‌و دنیا خاوەن زەرەرە
(میزان) ئایەرە (كَیْل)و (میزان)ە دووهەم بو كیشان ، یەك بو پیوانە
(ذَرْع) بەمەعنا گەز هەروەها پیوان (قُماش)جی پارچەگران یا هەرزان
(حَریر) ئاوریشم (كَتّان) كەتانە
(قُطْن) لوكە (صُوف) خوریی حەیوانە

(اَلعِهنُ المَنفُوش) خــوری‌ی شی‌کــراو

(فِراشٌ مَبثُـوث) پـه‌پـوولـه‌ی بـلاو

(مَقهی) چاخانه (شارِع) شه‌قامه (مَلهی)جی‌ی‌که‌یفـو ئاهه‌نگی عامه

(صَیدَلي) نـاوه بو ده‌رمـانفـروش

(مُستَوصَف) شـوینی ده‌رمان بو نه‌خوش

(مُستَشفی) ناوه بو نه‌خوشخانه شـوینی نووسـتنی نه‌خوشه‌کانه

ساغی‌و نه‌خوشی‌و ده‌ردودار

(صِحَّة) سـاغی‌یه (مَرَض) نـه‌خـوشـی

(جُنُون) شـیتی‌یه (إغمـاء) بی‌هـوشی

(طاعُون) تاعوونـه هه‌روه‌ها (وَبا) ئه‌ویان برینه ، ئـه‌م ده‌ردو بـه‌لا

(داء)و (عِلَّة) ده‌رد (دَواء) ده‌رمانه (ضَماد) موشه‌ممای سه‌ر برینانـه

(مَعتُوه) ئافه‌تبار (مَدهُوش) سـه‌رسـامه

(حَیران)سه‌رگـه‌ردان (بَلید) نـه‌فـامـه

(کابُوس) شه‌وه‌یه ئیـشان دائه‌گری وانـه‌کـا لـه پـیـاو نزیکه بمری

(مُتَمَرِّد)و (مَرِید) نافه‌رمـان (عِفرِیت) یه‌عنی دیو له جنوکه‌کان

(صَرع) په‌رکه‌مه (سُکر) سـه‌رخوشـی

هوش خوت بوی مـه‌ی قـه‌ت نـانوشـی

(اَلَم) ئازاره (و جَع) بو ئیشـه (صُداع) سه‌رئیشه (رَمَد) چاوئیشه

(کُباد) بمه‌عنـا ئیشی جـگه‌ره (فُؤاد) ده‌ردی دل مایه‌ی خه‌ته‌ره

(مَخاض) ژانه‌ـك کاتی منال‌بوون (إجهاض) به‌رخستن منال زایه‌بوون

(مَغَص) سك‌ئیشه (وَرَم) ئاوسانه (شَلَل) شه‌ل‌بوونی ئه‌عـزای ئیـنسانه

(مَبْطون) ئەوكەسەی دەردی سك ئەگری

شەعیدە ئەوەی بسەم دەردە بمری

(حِكَّة) ئالوشە (جَرَب).گەرولی (بَرَص) بەلەكی (جُذام) چی گولی

(نَفْط) بلوقە (جُدَري) ئاولەیە (حَصْبَة) سووریژە بو كورپەلەیە

(سُعال) كوكەیە ئازاری لەشە (سُعال الدِّيك)یش بو كوكەرەشە

(حُمّی) یەعنی تا (مَحْمُوم) تادارە (مَرْبُوع) ئینسانی سی‌بەرودارە

(حُمّی مُطْبِقَة) گرانەتایە (رِبْعَة) سیەرو مایەی جەفایە

(رَعْشَه ، اِرْتِعاش ، رَجْفَة ، اِرْتِجاف)

مەعنای لەرزینەی دروو خیلاف

(ذاتُ الجَنْب) چی‌یە نەخوشی‌ی پالوو

(ذاتُ الرِئَة) چی ، نەخوشی‌ي سی بوو

(سِلّ) نەخوشی‌ی وا لەناو سی‌دا بە جوانی ئەروا نەك لە پیری‌دا

(فَقْر الدَّم) دەردی لاوازی‌ی خوینە (دِقّ) باریكەیەو ئینسان مرینە

(قُولَنج) كولنجە هەستانی دەمار ئەبی بە مایەی ناساغی‌و ئازار

(قَبْض)و (اِنْقِباض) مەعدە بەسراوی

(اِسهالْ) رەوانی ، هەمر لە بسەراوی

(باسُور) بەمەعنا مایەسیری‌یە هیرشی زورتر كاتی پیری‌یە

(نَبْض) بەمەعنا جوولەی دەمارە دەمار كە وەستا مردن دیارە

(طَبِيب) دوكتوری هەموو دەردانە (جَرّاح) هەر بو زام بلشی بزانە

(مُضَمِّد) ئەوەی برین ئەبەسی حال‌و ئەحوالی نەخوش ئەپرسی

مەعنای (دَقُّ القَلب) لیدانی دلە راوەستانی دل ئاخر مەنزلە

(نَزْع)و (إحتِضار) یەعنی گیان کێشـــان
دوایی هـاتی فـونـاغی ژیــــان
(وَفاة)و(زُهُوق) دەرچوونی گیانە　　جا یا بۆ دوزەخ یـا بـۆ جینـانــە

* * *

(تَمْدید) راکێشان بۆ ئەعزای مردوو　　ســوونەتە کاتی کە گیانی دەرچوو
(غُسْل) شوزینە فەرزە بـە شـایێن　　لەبۆ حورمەتی شەخصی خـاوەن دین
(تَحْنیط) بەمەعنا (حَنُوط) لێدانـە　　بۆ پاراســتی لەشی ئینســانــە
یەعنی دەرمانیـان داوە لــە مردوو　　تا خاك نەرزینی لـەشی زووبـەزوو
(تکفین) بەمەعنا خـسـتە نـاو کفن　　لەشی دائەگری لـە سەر هەتـا بن
(نَعْش)و (جَنازە) مردووی تابوتە　　(تابووت) بەمەعنا صندووقی رووتـە
(قَبْر) چالێکە مردووی تێ ئەخری　　(اَلْحَد) قەبرێکە لادر هەلبـەدری
(ضَریح)و (قَبْر) بەمەعنای گورە　　(قُبَّە) گومـەزە نـاوی مەگـورە
(شَهید) کوژراوی جەنگی کافران　　بی کفن‌و شوردین یـە سـەرقەبـران
(نَعْی) دەنگ‌دانە بە مەرگی مردوو　　هەتا خەلکی بین بۆ دەفنی زور زوو
(بُکاء) گریانە (صُراخ) هاوارە　　(أنین) نالەیــە ، هی دەردەدارە
(اَثکَل)و (ثَکْلاء) ئەو پیاوو ئەم ژن　　لەواتـەی کـەوا رولــە مردوو بێ
(رثاء ، مَرْثِیَة) یەعنی هەلخوێندن　　بـە مردووانــا لــە پـاشی مـردن
(عَزاء ، تَعْزِیَة) دل خوشی دانە　　بۆ خزم‌و خویشی ئـەو مردووانــە
تـا ماوەی سـێروژ ئەمە سـوونەتە　　لەوەلا بی‌عوزر بەدو بیدعەتــە
(تَأبین) ئەوکاتە کە دیاری ئەکری　　ناوی ئەوصافی مردووی تیا ئـەبری
ئەم ئیشـە بەشەرع گوناهــەو تـاوان　　خزمەتی بەسوود فەرضە بۆ پیـاوان
(بَرْزَخ) ناوبەینە بە عورفی ئومەت　　بەینی مردنـە هـەتـا قیــامــەت

یەعنی ئەم دنیا وەها خاپینی   ئینسان عالەمی تازە ئەبینی

(بَعْث) بەمەعنا زیندوو بوونەوە   (حَشْر)یش کۆمەڵ بوون بۆ پرسینەوە

(نَشْر) بلاوەی کۆمەڵ ئوممەت   بۆ داخی دوزەخ یا باغی بەهەشت

(خُلُود) مانەوە لە هەر مالی بی   (بَقَاء) مانەوە بە هەر حالی بی

(دُنْیا) ئەم دنیاو (عُقْبی) ئەو دنیا   ئەمیان (أُخْری)یە ئەویشیان (أُولی)

(جَنَّة) بەهەشتە (جَهَنَّم) دوزەخ

یاخوا لێی دوور بین سەد هەزار فرسەخ

(سَقَر)و (جَحِیم ، سَعِیر) بەناون   وەکو (جَهَنَّم) بۆ دوزەخ ناون

(فِرْدَوْس)و (خُلْد)و (عَدن) ئەمانە

ناوی بەهەشتن باشی بزانە

ئیستا ئامادەو دروستکراون   بۆ خاوەن خێرو شەر دانراون

هەتا هەتایە نابرینەوە   بەندە لەوانا جێ ئەکرینەوە

خودا لامانبدا لە دوزەخی زشت   دلمان شاد بکا بە باغی بەهەشت

(أعْراف) جەمعی (عُرْف) مەعنای بە لوغەت

ئەرزێکی بەرزە ئەی پڕ مەعریفەت

بەلام لەسورفا وا دانراوە   سەرحەسارێکە دروست کراوە

لەبەین دوزەخو باغی بەهەشتا   ئەروانی بەسەر هەردولا گشتا

بەشورەت شوێنی ئەهلی فەترەتە   بۆ دوور لە بەحرەی شەرع و بەعثەتە

خوا ئاثار نادا ئینسانێکی وا   پێی نەگەییی ئەحکامی خودا

خواردنو هەرچی پەیوەندی پی‌یەوە بی

(قُوت) هوی ژیانە لە نانو لـە ئاو بیخویتو بژیت بـەهیـزو بـەنـاو

(طاحُون) و (رَحی) بەمەعنائاشە (طَحْن) هارینە (حَجَر) بەرداشە

(دَقیق) یەعنی ئـارد (عَجین) هـەویـرە

(عَجّان) هـەویرشـیل (رَغیف) کولیـرە

(صَمّون) سـەموونە (خُبْز) جنـی نـان

(دَرْمَکه)و (سَمِیذ) نانـی سـپی‌و پـان

(أُدام) پیخورە (جُبْن) پـەنیرە (حلیب)و (لَبَن) بەمەعنا شـیرە

(زُبَد) کەرەیە (سـمْن)و (دُهْـن) رون

ج لـــە گیـانلەبـەر یـا ویـنـەی زەیتوون

(رائِب ، خاثِر) ماست (شنینە) دویە (عَتِیق) کون (طَرِي)چی تازەو نویە

(أَقِط) یەعنـی کەشك (شَیْرَج) سـریـژە

(حُلْوَة المـذاق) بـەتـامو چـیژە

(عَذب ، فُرات) ئـاو شـیرینو زولال

(مِلْح أُجاج) ئـاوی سـویرو تـال

(سُکَّر) شەکرە (شای) چی چایی‌یە (غَلیظ)رەنگ‌دارە (خَفیف) ئاوی‌یە

(سِیجار) جگەرە (غَلْیُون) قلیانە (قَهْوَة)و (بُن) قاوە هی دیوەخانە

(أَفیون) تریاکە (حَشِیشَة) بەنگە (خَمْر) شەرابە خواردنەوەی نەنگە

(مَرَقَة) شوربا (تُمّن) پـلاوە (طَعام) خوراکە هەرچون کراوە

(هَرِیسَة) چیشتی گەنمە کوتراوە کە لـەگـەل گوشـتا تیـکەل کراوە

(نَیِّء)گوشتی کال (طَبیخ) کولاوە (قَدید)سوور کراو (مَشْوِي)برژاوە

(غُضْرُوف) کرینچک (مُخ) چەوریە موخە
(سَمِین) قەڵەوە چەوریکی توخە
(کِرْش) یەعنی ورگ (کُراع) سەروپی
(شَحْم) یەعنی پیو هی هەرچی‌یی بی
(اَلْیَة) دووگی مەر (سَنَام) بو وشتر (کَبَاب) کەبابە بە دووگو خوشتر
(تِکَّة) قیمەیە پەڵپەل کراوە (طَبِیخ) بەمەعنا چیشتی لی‌نراوە
(دَسِم) یەعنی چەور (مالِح) چی سویرە
(مُرّ) تالە (تافِه) بی‌مەزەو خەیرە
(عَسَل) هەنگوینە (دِبْس) دوشاوە (حَلْوی) حەلوایە (فَقِیم) خوشاوە
(مَنّ) گەزو (عصیر)گوشراوی میوە کە ئاوی‌تری بی نەگەیبوە
(خَلّ) یەعنی سرکە (شَراب) شەرابە حەرامی‌یەکەی نەصی کیتابە
(حُلْو) شیرینە (حامِض) چی ترشە (مُزّ) ترش‌و شیرین وینەی میخوشە
(شَرْبَة)شەربەتە ترش بی یا شیرین یا ترش‌و شیرین وەك (سَکَنْجَبِین)
گەزوی ئاوەکی شوکەی سەرزەمین ناوی براوە بە (تَرَنْجَبِین)
(نُقُوط)یەعنی توقل ئەشکالو ئەلوان (نِثار) هەڵئەدری بوسەر منالان

میوەو دەغڵودانو دارو درەخت

(عَرْصَة) دەشتی رووت بی درەختو دار
(عَقار) بەمەعنا دارو زەوی‌و زار
(زَرْع)و (زَراعة) یەعنی تووچاندن (غَرْس)یش بەمەعنا نەمام چەقاندن
(تَقْلِیم) برینە (تَطْعِیم) پیوەندە دار پیوەند کرا زور بەبەرمەندە
(تَلْقِیح) ئەوەیە تووی نیر لە می بدری لە خورما هەتا بەر بگری

* * *

(حِنْطَة)و (قَمْح) گەنم (شَعِیر) یەعنی جـو

(سِمْسِم) کـونجی‌یـە مەعلووم بی لـە تـو

(سُلْت) جورمشەیە (دُخْن)هەرزنە (عَدَس) نیسکە نیسك یی‌سەروبنە

(ذُرَة) زەراتە بە واتەی عامـی چ عارەپیلەو چ گەنمە شـامی

(رُزّ) یـەعنی برنج (شِـلْب) چەلتووکـە

(مَاش)و (مَجّ) ماشە (حِمِّص) چی نوکـە

(جَنَّة)و (بُسْتَان ، رَوْضَـــة ، حَـدِیقَة)

بـاغو بیـستان بـە رووی حەقیقـە

(نَبَات) چی بروی (نَجْم) بی‌ساقە (شَجَر ، سَاق) دارە جوونە یا تاقە

(غُصْن) یەعنی لق جەمعەکـەی (أغْصَان)

(شِمْرَاخ) وردە لـق باریـکو جـوان

(وَرَق)گەلای‌دار(سَعَف) بو خورما ئەمینێتەوە لـەکـاتی سـەرما

(نَخْل)و(نَخِیل) چی دارە خورمایە (كَرْم) داری میو قازانجیان تیایـە

گەلی دار هەیە بـە ناوی بـەریـان مەشهووری عامن بوت ئەکەم بەیـان

(اجاص) هەلووژە (تُفَّاح) یانی سیو هـەندیکی ئالە وینەی کولمو لیـو

(تُوت) تور (تِین) هەنجیر (مِشْمِش) قەیسی‌یە

نـەوعیـکی چـاکی نـاوی شـمـسی‌یـە

(رُمَّان) هەنارە (عِنَب) تری‌یە (كُمَّثْرى ، أرْمُود)ناوی هەرمی‌یە

(خَوْخ) بەمـەعنـا قوخ (سَـفَرْجَـل) بەیە

(لَوْز) چی بـادامـە (فُسْتُق) بستەیە

(جَوْز) بەمەعنا گویز (زَیْتُون) زەیتوونە (رُطَب) روتابە (عُنَّاب) عەنابە

(صَبَّارة) چی‌یە خورمای هیندی‌یـە (تَمْر) خورمایەو ژمـارەی نی‌یە

(بُسْر) به ترشی (رُطَب) شیرینی   ئاخری هاوین زوری ئەبینی
(لیمُون) لیمویه (کَباد)و (اُتْرُج)   لە سینفی لیمون بە وینەی (ترنج)
(کِشْمِش) کشمیشە (زَبِیب) میوژە   (بَلُّوط) بەرووە (زَعْرُور) گویژە
(عَذْق) بو هوشەی تری‌و خورمایە   (عُنْقُود)و تری مەخصووص رەوایە
(قِطْف) بو میوەی کاتی چنینە   (مِقْطَفَة)و (سَلَّة) یەعنی بەرچینە
(قَوْصَرَة)و (زَمِیلَة) هەم بو بەرچینە
(جَنِیُّ) بو میوە کاتی چنینە
(ناضِج) بو میوەی گەیشتووی قەبوول
(غَیْر ناضِج) کال (مُدَوَّد) کرمول

ناوی گەلیك دارو درەخت

(اَیْك)و (حَرَج)و (غَیْضَة) لەگەل (غاب)
بو دارستانە ئەی عالی جەناب
(دَوْحَة) بنی‌دار (صِنْوان) دولقی
(غَرْب) داری پەلك (خِلاف) داری بی
(دُلْب)و (صَفْصَاف)و (عَرْعَر)و (صِنار)
هەموو ئەمانە ناون بو چنار
(سَرْو) داریکە سەوزو خوش روخسار
شیوەی مەخرووطی لە باغو جوبار
(صَنَوْبَر) ئەویش داری پەردانە   رەفیقی سەروو زینەتی باخە
(صَنْدَل) داریکی بون‌خوشی بەرزە   داری گویز چونە ئەمیش بەوتەرزە

(سَلَم) دارشیلان (وَرْد) داری گول
بونی ئەگاتە دەماخو نـاو دل

(کافور) داریکی خوش رەنگو وینە بو بەرەکەیشی بە کاری بینە
(نَبْق) داریکی بەرزی گەلا زور

(سِدْر) داری مورد بونخوشی مەشهوور
(سَاج) داری ساجە (نَرْجِیل) دار نەرجیل

(عُود) داری بونخوش بە نرخو جەلیل
(قَصَب) قامیشە (قَصَب)داری تەر

(قَصَبُ السُکَّر) بو نەیجەی شەکەر
(قَتَاد) داریکە درکاوی‌ی نابار هەروا (مُغَیْلان) لە عەرەب دیار

(خَمْط) داریکە بەرزو درکدار (أثْل) بەمعنا داری گەزی چار
دلم مەلوولە بەس‌بی باسی خار بینە سەرباسی گولانی نازدار

ناوی گولو گیای بونخوش

(زَهْراء) دارگولە (زَهْر)یەعنی گول بو گول ئەنالی هەمیشە بولبول
(بَنَفْسَج) یەعنی گولە وەنەوشە (نَرْجِس) نەرگسی مەستی بی‌خەوشە
(سَوْسَن) گولیکە ئەروی بەهاران لاجیوەردی‌یەو مەحبووبی یاران
(شَقَائِق) گولی رەنگ ئالی جوان لە کوسالانا کیوی هەورامان
(عَنْبَر) گیایکە ئەروی لە دەریا ژن بو بونی خوش ئەیکا بەسەریا
(آیسُون) گیایی جوانی بونخوشە چەشنی هەزبیلەی کیوی سەردوشە
(بَابُونَج) گیایی گولزەردی جوان بوژانەی ناوە لای نەوەی کوردان
(خُزامیٰ ، عَرار ، آذْخَر)ی گیان بونخوشن هەرسی لە حیجاز پەیدان

(آس)و (یاسَمین) دووداری وەهان   لەبەر بونخوشی مەشهووری دنیان
(وَرْد)یش گولباخەو (رَیْحان) ریحانە
(باقَة)یش چەپکەگول بو ناودەستانە
(بُرْعُم) خونچەیە بەر لە پشکووتن   (مِبْخَرَة)شوینی بوخوور سووتاندن
(عَبّاسی) گولی لالە عەباسە   (لَبْلاب) لاولاوە باشی بلە

هەندی لەو نەباتاتەی کە ئینسانو حەیوان ئەیانخون

(نَبات)و (کَلاء) هەموو جورە گیا   (آب)گیای لەوەرە کە حەیوان ئەیخوا
(عُشْب) گیای وشك (هَشیم) تیکشکاو
(خَصیب) ئەرزی تەر بە سەوزیو بە گژ
(خَسّ) چی کاهووە (اَصَفْ) کەوەرە
(کُرُنْبُس) کەرەوز (جَت) چی شەوەرە
(یَقْطین)و (قَرْع)و (شَجَر) کوولەکە
(باجِلّە) باقلە ، لە بیری مەکە
(فِجْل) یەعنی تورو (فُوم) لوبیایە   (شَلْغَم) شلمە قازانجی تیایە
(ثُوم) سیرو (بَصَل) پیازی خومانە   (عُنْصُل) بەمەعنا پیازە خووگانە
(قِثّاء) تروزی (خِیار) خەیارە   (بامِیا)و (طَماطِم) ناویان دیارە
(دِبْسی) شوونییەو (بِطّیخ) کالەکە   (نَعْناع) پوونگەیە ، لەبیریان مەکە
زورن ئەنواعی گژوگیای کیوی   بەکویرەی ولات ئەگوری نیوی
(شَبْح) هەلەکوکو پشوکو پیجک   (کَمْوب)کنگرەو(کَمأة)چی قارچك

* * *

(جَدْب) سالی وشك لە بیبارانی   (غِلاء) گرانی (رُخْص) هەرزانی

(قَحْط) نەبوونی پـــاڵی نەهاتـه ســالی سیلسالی‌پر لـبـه ئـلفـبالـه

(جُوع)و (طَوَی)و (غَرَث ، مَخْمَصَة ، سَغَب) .

ناوی برســی‌یـه‌تین بـبـه واتـــــەی عـــەرەب

(دَی) تیراوینیه (شَبَع) چی تیری (تُخْمَة)حەردی‌سك‌لەبەر زۆرخۆری

(سِعْر) بەعنی نرخ (مُسَعَّر) خوایه بوونو نەبوون گشت لەدەس ئەوایە

حـەیوانـات

(نَعَم) وشترو گاو بزنو مـەدەرە له هەر شوێنی بن هەر خێرو فـەرە

(إِبِل) وشتره نیر بی یاخــود می (جَمَل) بو نیرمو (نَاقَة) لەبو می

(ثَوْر)چی گاجوته (ثَوْرَة) بو مانگا (بَقَر) بو جێنــه لـه نیرو له مـا

(بَقَرَة) بو تاك ، بو مانگایش ئەبی هەروەها(جامُوس)ا گویت لە من بی

(مَعْز)ۆ (ماعِز) بزن (شـاة)و(ضَأن) مەر

(نَعْج)و (نَعْجَة) چی نیرو مێی کـــاوڕ

(أَقْرَن)و (قَرْنَاء)شاخدار نیرو می (أَجَم)و (جَمَّاء) بو بی‌شاخ ئەبی

(تَیْس) چی سابرینه جەچەی بزنانه (كَبْش) بەرانـه نیرەی مەرانــه

(عَلْبَط) گەلەمەر (قَطِیع) بو رانه (مَرْتَع)و (مَرْعَی) لەوەرگەیانه

(مَعْلُوفَة) له مال لەوەری ئەدری (سَائِمَة) لەبو دەرەوه ئـەبـری

(فَرَس) بو ئەسپو ماین ئەوتری (حِصَان) لەبو نیر (حَجَر) لەبو می

(أَصِیل) رەسەنـه بـــه داكو بـــه بـاب

(هَجِین) هەر بە داك (بَرْذَون) هەر به بـابێ

(كُمَیْت) یانی کویت (مُصْمِت) یەکڕەنگە

(أَبْلَق) بـەلـەکـه (أَدْهَم) رەشڕەنگە

(شَمُوس) چموشه (جَمُوح) سەرکێشــه
(ذَلُول) یـەعنی رام زەحمـەت مەکێشــــه !
(خَصِيّ)و (مَوْجُوء) معنای خەســـراوه
لـــەبـــو قـوربـــانی بلـشــــەو تـبـــەواوه
(فَحْل) بو نیره له هەر نەوعی‌بی زورتر بو ئەسپو وشتر ئـەوتری
(بِنْتُ مَخَاض) مێی وشـــتری یـەکـســـاله
(بِنْتُ لَبُون) مێی وشـــتری دووســـاله
(حِقَّة) سی ساله (جِذْعَة) چوار ساله (ثَنِيَّة) وشتری عومری پێنج ساله
(جَذْعَة) له مەراکاوره مێی یەک سال (مُسِنَّة) معنای نیونی دوو ســال
(ثَنِيَّة)ی بزن چێری دوو ســال (تَبِيعَة) میچکەی پارگویری یەک سـل
بو کوره وشتر (فِرْمِل) ئەوتری (عِجْل)گویلکەنیر (عِجْلَة)لەبو می
(مُهْر) جوانوو ئەسپ (حَمَل) بو بـەرخـنـه
هــەروەهـا (سَخْل)و (طَلِيّ) بـەوزرخـــــه
(عِنَاق)و (جَدي) یەعنی کارژەلـه (عَتُود) بو گیـکی یەکسالەی زله
ئەمانـه هەموو گوشـــتیان حەلالـــه خوشتریان گوشتی بەرخی یەکســاله
(بَغْل) هیــــستره (حِمَار) یەعنی کـــــەر
(جَحْش) یەعنی جـاش (حِمَارَه) ماکـــەر
ســوودی ئەمانـه بـارەو ســـواری گوشتیان ناخوری مەعلومەو دیـاری
(خُفّ) نـــاوه لەبو پێی فیـــلو وشـــــتر
(ظِلْف) پێی دووســم لـه گـاو بـزنو مـــەر
(حافِر) بو یەکسم له ئەسپو ماین بەکـــار ئەهینری لێت بێ عـایـن
(صُوف) خوری (وَبَر) تووکی وشــــتران
(شَعْر) موومو (ریش) پـەری بـالــــداران

(مَعْطَن)و (مَراح) مولگەی وشترە (مَرْبَض) بو مولگەی بزن یا مەرە

(زَرِيبة)و (حَظِيرة) بەچـەی بزنو مـەر

(إصْطَبْل) شـوینی ئەسپو هێسرو کـەر

(بَقَرَة) بشقلە (رَوْث)یش شیاکە لیت کەوت بە تەری زوو ئاوی پیاکە

(بَقَر ، بَقَرَة ، شاة)و (مَعْز)و(ضـأن)

هـەروا ئـەوتـریـن بـو کـیـوییـەکـان

(مَهى) ئیـمی جنس بو گاکیوییە (مَهَاة) بو یەکی بزانـە جێیـە

(أرْوى) بلی بو بـەرانی کیوی (أرْوِيَة) مێ کەی(ثَعْلَب) بو ریوی

(وَعْل)و (إيِل) جێ ناوی سابرینە بو مەرو بـزنی کیـوی بخوینـە

(رِيم)و (أعْفَر)و (ظَبي) هـەم (غـَزال)

نـاون بـو ئاسـك ئـەی خـاوەن کـەمـال

(إرْنَب) کەرویشـکە (ضَـبْع) کـەمتـیار

(سَنْجاب)سـمورە ئـەرواتـە سـەر دار

(وَبْر) چالەکە (دُلْدُل) سووچەرە سیخی تەنیشتی لەجیـاتیی پـەرە

(داجـن) چینـەکـەر جـەمعی (دواجن)

شـەخصی سەرسـەرییش پێی ئـەلین (ساجن)

(مُسَمَّن) لەگەل (دُبَّى)و (أكُولة) قەلەوکراوەو چـەورەو خریلـە

(ذَبِيحَة)کوشتی (ضَحِيَّة) قوربانی هەروا (أضْـحِيَة) ئەبی بزانی

(هَدْى) حەیوانیك بەدیاری بیری بو مالی خوداو لـەوی سـەربیری

(عَقِيقَة) حەوتەمنال حەوتەی چوو سـەری بتاشـەو ناوی بنی زوو

بـە سـەنگی تووکی سـەری لەپارە بدە بە هـەژار خیری هـەزارە

حەیوانی حەوتم سـەربرە ئەمجـار بیکە بە چیشتو بیدە بـە هەژار

(دَجاج) مریشکە (دیك) کەلەشیرە بەراوردکراو وەك کـلاتژیـرە

(قَلَمُون) عـەلیشیش (بَـط) مراوی‌یـە
(آوْز)و (وَزّ) قـازە تـەیـری ئـاوی‌یـە

(حَمَام) کوتـرە ئەصـنافی زورە سپی‌و رەش‌و شـین بەلەك‌و بـورە
(وَرْقاە) کوتریکە رەنگەکەی سـەوزە (وَرْشَان) رەنگەکەی لیل‌و پر توزە
(فاختِه) نـاوی کوتـرە بـاریـکە مـار وزە نـاکـا تـا ئـەو نزیـکە
(قُمْری) کوتریکە خاوەن لەنجەولار وا لەگەردنیا تەوقی عەشـقی یـار !

(حَجَل)و (قَبَج) کەو (حَجَلَة) ماکـەوە
(دُرّاج) چی پـورە ، گوشـــــــتی پتـەوە

(فَرْخ) جووجەلە نەوعی بالدارە (سُلَف) تایەتی نـاوی کەوبـارە
(عُصفور)چولەکە(زُرْزُور)ریشولە (کَرَی) کەرەواله لە دەشتی چولە
(غُراب الزَّرْع) قەلیکی رەشـە گوشتی ئەخوری‌و بجووکە لەشـــە
(قَلَوْلاه ، كُرْكي) قازو قولنگن بەئاسـمانەوە خـەریك ئاهـــەنگن
(عَنْدلَیب، کُمَیْت، هَزار) بولبولە ئـاواتـەخوازی دیـداری گولـــە
(حَسُّونه) جوریك چولەکەی جوانە خال‌خال‌و شـیرین بە چەند ئەلوانـە
(زُعَرَة) ناوی چولەکەیەك جوان (يَمَام) کوتری وەحشی لە کیوان
(عِرْنَس) ئەوتری بو پەلـەوەری لەشی گەورەیە بـە قـەد کوتـــری
(سُمان)و (سَلْوَى) یەعنی شەلاقە ئەوەند قەلـەوە هـەر بەزی ساقـە
(عِنْلامی) یەعنی تەیری عەینەمەل بو کولە ئەبی بە مایەی ئـەجـــەل
(حُبَارى) تەیری بی‌هوش‌و حولە لـە قاز زلترە‌و مـەیل لـــە چولـە
(غَرّة) تەیریکە رەش‌و ئـاوی‌یـە شـوەی زور نزیك بـــە مـراوی‌یـە
(قِيرِلّی) تەیری ئەشوبهی بە قاز (قاق) ملی‌گرمو لی‌ی نابی دەربــاز
(آنِیس) تەیریکی ئاوی‌و قول دریژ (نَعَامَة) وشتر مورغی گیژو ویژ

(سَقا) سەقاوش بە زمانی تورکی (رَخْوَة)تەیریکە لە چمشنی(کُرکی)
(حَسّانَة) نـەوە بو ملیچـکـەرە (قُبَّرةَ) بل بو دار کونکـەرە
ئەمانە هەموو گوشتیان ئـەخوری بویە هەمیشـە راویـان ئەکری
(جَلالَة) تەیری کە پیسی ئەخوا دایبەسـتە هەتا ماوەیـەك ئـەنەیوا
تا پاك بیتەوە گوشـتی بو خواردن ئەوجا جـا چـەقوی بنی لە گەردن

* * *

(مِنْقار) دەنووکە (عُرْفَةُ الدّیك) پەری ملیـەتی ئـەی بـرای نزیك
(حَوْصَلَة) ناوە لـەبو جیکلدان (عُرْف) بویەیە (مِخْلَب) چنگەکان
(بَیْضە) هیلکە (فَرْخ) بەچکە (ریش) بـەر
(خافِیَة)پەنهـانی (قادِمَـة) روو لـە دەر
(جَناح) بـال (وَکْر)و (عُشّ)جی هیلانـە
چ لـەمالـدا بـیـو چ لـەو کیوانـە
(سَمَك) ماسیو گشت حەیوانی ئاوی (حُوت)یش بەکوردی نەهەنگە ناوی
(جَراد) کولەیە (بَطْ) بو گەرایە وەك گەرای کولەو ماسیی دەریایە

* * *

(نَحْل) یعنی هەنگ (نَحْلَة) یـەك هەنگـە
(یَعْسُوب) هەنگی نیر بـە شـیوەو رەنگـە
(کُورَة)و (کُوارَة) مەعنـای هـەنگدانـە
(نَخاریبُ النَّحل) جیی هـنـەنگوینیانـە
(عُشْرَةُ النَّحل) هـەم شـوینیهـەنگـە
(عُسالَة)مەعنـای هـەنگـوینی زەنگـە

(عَسَل) هەنگوینە (مُصَفّیٰ) مە عنا   هەنگوینی سافە لەذەتی گیانە

* * *

(صَیْد) جی نەچیرە (اصْطِیاد) راوە   (صَیّاد) راوچی‌یە (حُبالَة) داوە

هەروا (شَبَكَة) لە کیو دائەنری   بو راوی ماسی‌یش بەکار ئەهینری

(فَخ) یەعنی فاقە تەلەی دانراو   گیاندار بو دانە ئەکەویتە داو

* * *

(ذَبْح) سەربرین وەهای سەربری   کە حەلقەی قورگ‌و سووریچکەی‌ببری

(مُحَدَّد) تیغی تیژی برندە   سەربرین بەمە بە دین پەسەندە

هەروەها بە هەر تیژیکی سەربر   غەیری نینوك‌و ددانی گازگر

بەلی نەچیری راکاو پی‌ی نەگەی   رەوایە بە تیغ هەر کوی پەی بکەی

(جِلْد)و (إهاب) پیست (سَلْخ) گورووتنە

(نَسْلَخُ مِنْهُ) هات بەم نموونە

* * *

حەرامە گوشتی حەیوانی تاساو   یا قوچ لی‌دراو یا مل هەلکراو

یاخود بە بەردو کوتەك بیکوژی   نابی لە گوشتی وەها بچەژی

(مُتَرَدّی)یە کەوتیتە خوار   (مَیْتَة)و (جیفَة) بە مەعنای مردار

(نَطیحَة) مەعنای قوچ لی‌دراوە   (مُنْخَنِقَة) چی ئەوەی تاساوە

(مَوْقوذَة) ئەوەی بدەی لە سەری   گوشتی ئەمانە لی‌ی بە بەری

(مُكَلِّب) سەگی کە تەعلیم بدری   نەچیری ئەمەیش رەوایە بخوری

(لَسْق الدَّم) مەعنای چلپانی خوینە   (وَلَغ) بەمەعنا دەم تی‌هاوینە

بەمانە فەرزە ئەوشتە نەخوری   هەتا بە ساغی گلاوی ئەکری

(تناوُل) مەعنای لە شت خواردنە　　(لَحْس) لستەوەی قاپی خواردنە
لە پاشو لە پیس فەرزە پرسیار　　لەسەر ئینسانی بەدینی هوشیار

* * *

ئەو گیاندارانەی گوشتیان حەرامە　　بوت بەیان ئەکەم بزانە کامە
(خِنْزِیر) بەرازە (اَرَت) نیرەیە　　(کَلْب) جینسی سەگ(کَلْبە) دیلەیە
(سَلُوقِی) تانجی بو راو بەکارە　　(عَقُور) نەین گر وەك سەگی هارە
(قِطّ)و (سِنَّوْر)و (هِرَّة)و(بَزْوَنَه)
یەعنی پشیلە ، بو مال مەئنوونە
(فَهْد) بەمەعنا یوز درندەو بەچنگ　　لەشی باریکتر لە لەشی پلنگ
بەلی لە پلنگ دریژتر ئەبی　　بو راو بەکارە تەمی وەرئەگری
(قِرْد) مەیموونە تەمی وەرگرە　　لە گەلی حەیوان بەخزمەتترە
(فِیل) فیلەو (بَبْر) بەمەعنا بەورە　　(دُب) ناوی ورچە بەد خولك و تەورە
(لَیْث)و (اَسَد)و (ضَیْغَم)و(ضَرْغام)
(هِرْمَاس)یەعنی شیر بە صوورەتی عەلم
(لَبْوَة) دەلەشیر (نَمْر) پلنگە　　(كَرْكَدَن)جی‌یە هەر کەرکەدەنگە
(ذِئْب)و (سَرْحان)و (سِید) ناوی گورگە
زیانە خرویەو توبەی بە مەرگە
(اِبْنُ آوی) چی ئاوە بو چەقەل　　زیانە خروی پیس بەدشیوەو دەغەل
(اِبْنُ عِرْس) ئەویش لە چەقەل کەمترە
بە لەش دریژە گوی کورتو سەر خر
(دَلَق) دەلەکە رەنگی زەردبام　　بە قەد پشیلە ئەبی بە ئەندام

سلکو مل سپی بەشێوە جوانە   پێستەکەی بۆ کەوڵ نرخی گرانە

(کَلْبْ الماء) ناوی بەکوردی سەگلاو   بەشێوەی سەگە مێلە بە ئاو

تلکی درێژە پەلو گوی کورتە   رەنگی سووریکی لیلو نابوختە

(سَمّور) حەیوانی رەنگ‌سووری رەش‌بەلام

کەمتر لە چەقەل بە لەش‌و ئەندام

پێستی بۆ فەروە نرخی گرانە   سموره نی‌یە باشی بزانە

لەم‌حەیوانانە هەر سەگ‌و بەراز   پیسە بە حوکمی شەرعی سەرفەراز

پیس بووی بەمانە پاك ئەبی تەواو   بە شەش ئاوی روون جاریك بە لیلاو

(سِمْع) بەچکەگورگ (شِبْل) بەچکەشێر

(جَرْو) تووتکەسەگ رای‌مەگرە بی‌خێر

(شاهین)و (بازِی) بازی نازدارە   (نَسْر) سیسارگە (حِدَأَة) کولارە

(عُقاب) واشەیە (صَقْر) هەلویە   هەروەها (سُنْقُر) لە کەزو کویە

(غُدافْ) بەمەعنا دالە کەرخورە   بە رەنگ توزاوی بەلەکو بورە

(غُراب) قەلەرەش (قَمْقَم) قشقەرە   خێرە کوشتنیان ، بوونیان زەرەرە

(لَقْلَق) لەقلەقە زلیکی نابار   هەر ئەوەی باشە دوژمنە بۆ مار

(بُوم) کوندەبەبوو ئەصنافی زورە   پشیلە سەرو بەلەکو بورە

(هُدْهُد) بەمەعنا پەپو سلیمانە   بلی نامەکەی لەناو قورئانە

(طاوُس) تاوسە لەخوی حەیرانە   هەردوو پی‌ی نەبی گشت گیانی جوانە

(بَبَّغاء) تووتی ئەمی وەرئەگری   بە تەعلیم فیری چەند قسە ئەکری

(خَطّاف) ناویکە بۆ پەرەسیلکە   (خَفّاش) شەمشەمە دوورە لە هیلکە

(صَفّ) باڵ راگرتن (دَفّ) بۆ باڵ لیدان

(نَقْر) ئەموتری بۆ دەنووك لیدان

ئەم باڵدارانــە گۆشتیان حەرامــە   خواردنیان عەکسی حوکمی ئیسلامە

* * *

هـەر پـەلەوەری چنـگ لارو تیژە   دەنووك قولاپی‌و هـارو خوین ریژە
هەر دروندەیی کـە کــەلبەی تیژە   گوشتیان حەرامــە خوینیان مەریژە
(حِرْبِش) مـــاری زل (حَرِبش) هــەزاریی
(حِرْذَوْن) قومقومــە هــــەر بەشـــیکی بی
(حَیَّة) جینسی مار (ثُعْبان) ماری زل   (حَیَّة رَقْطاء) کەومماری شـل
(عَقْرَب) دوویشکە (جَرّارة) بەشی   کلکی بە ئەرزا خـــەتیك ئـەکیشی
(اِبْرَة) چزەکەی (حِمَّة) ژاربەنی   ریحانــەی پشاو یەکــــەم چاربەتی
یا سەری قوولی هیلکــە بەکـــالی   ژابگرە لەســـەر جیی چزی ئـالی
ژاری ئەکیشی‌و ئیتـر ئەو هیلکـــە   ئەبی بـــە ژاری خاوەن تەعلوکـە
(بُرْغُوث) یـــەعنی کیچ (قَمْل) ئەســـپییە
(طَبْوع)چنگــــەیە زور چەســـپی جیـــیە
(زَنْبُور) ناوی عام بو زەردەوالــە   چ شـــەنگەســـووره چ وردەوالــە
(ذُباب) یەعنی میش (بُراع) بەشیوا   بەعـوی ویزەویــز دلت تیــك ئـەدا
(السَّامُ الابْرَص) یەعنی قومقومـە   ئەوەنە بەدشــــکلە تا بلیی کەمـــە
(عَضْرفوت) ناوە لـــەبو مارمیلکـە   (فارَة) ناویکە بو هەموو مشــــکە
(یَرْبُوع) لــەگــەل (جُرْذ) چی‌مشکەکویرە
راوی پیـــویــــــتە بـــە زیـــــان فیـــرە
(خُنْفُساء ، جُعَل) بو قولانچەیە   (عَنْکَبُوت) مەعنای جالجالوکەیــە
(فَراش) ئەوەری بو گشت پەپوولە   (نَمْل) بەتیکرا بو گشت میروولــە

(اسْماءُ الارْض) ناوی گل‌خورکه   (حَشَرة) کرمهٔ وهك کرمهٔ سوورکه
(سُلَحْفاة) کیسهل (غَیْلَم) بو رهقه   (سَرَطان)قرزانگ (ضَفْدَع)بو بوقه

* * *

(کَهْف) ئه‌شکهوته ههم (مَغارة)و (غـار)
(کُناس) جی‌ی ئاسکه (وِجاء) جی‌ی کهمتار
(عَرِین) لانی شیر (جُحْر) بهمهعنا   کونی مارو موور ئه‌ی برای زانـا

* * *

(عَضّ)بمعنی گه‌ستن به تیژی‌ی ددان   ئه‌شوتری لـه‌بو غـه‌دری ظالمان
(عَقْر) پی‌کردن بـه تیغی بهکـار   یا دانی سهگی گـهزنده‌ی نابـار
(لَسْع) پیوه‌دان بـه جزی نابـار   (نَهْش)قه‌پ گرتن (لَدْغ)گه‌ستی مار
(لَذْع) ئه‌وتری بهمهعنای سووتان   (کَی)بو داخ کردن (وَشْم)خال کوتان
(لَدیغ)و (سَلیم) ئه‌وه‌ی گه‌زراوه   (مَسْمُوم) خوراکی ژار تی‌کراوه

* * *

(صَوْت) بهمعنا دهنگ (نَغْمَة)دهنگی خـوش
(أنیـن)نالیـنـه بو شـهخصی نـهخوش
(صِیاح)و (صُراخ) مهعنای هاواره   (صَیْحَة) دهنگیکـی زل نابـاره
(رَعْد) دهنگی هـهور وا لـهگـهل(بَرْق)ه
(صاعِقَة) مهعنـای هـهوره تریشـقه
(صَفیر) ئاوازی وینه‌ی زریکـه   بو کاتی جهنگ‌و کـاتی خه‌ریقه
(صَلْصَلَة) مهعنای ئاوازه‌ی جهرهس   جهرهس زهنگی مل پیش ئاهه‌نگی مهس
(زَئیر) دهنگی شیر زور به ههیبه‌ته   تایبـه‌تی کاتی لهسـهر ههلمه‌ته

(عُواء) لوورەی سەگ هەم گورگنو چەقەل
(نُباح) وەرینە بو سەگی چەپەل
(جَرْس) ئاوازی دەرچوونی مارە	لە کرازی خوی • ئای چەند نابارە !
(صَهیل) حیلکەی ئەسپ خوش‌و جوانە
(نَهیق)بەمەعنا زەرەی کەرانە
(رُغاء) قورەی گاو وشترو کەمتار	دەنگی وشترمرغ بالداری نابار
(نَعیق) بەمەعنا پیرکەی شوانە	بو راپەرینی وردە حەیوانە

* * *

(شَعْب)و (أُمّة)و (قَوْم) هەرسی بەمەعنا
گەلی هاونەژاد لە یەك زمانا
(حَيّ)و (قَبیلَة) هوزیکە لەوان	ئەرونەوە سەر باوکی هەموویان
(بَطْن) بەشیکە لە یەك قەبیلە	لەم کەمتر (فَخْذ)ە،خوار ئەم(فَصیلە)
(مُصاهَرَة) جی خزمی ژنانە	(نَسَب) بەمەعنا هاوپشتیانە
(قَریب) خزم‌و خویش لەم دووسەرانە
(أجْنَبي) مەعنای شەخصی بیگانە
(فَرْع)و (بَعْض) جی مەعنای ئەولادە
(أَصْل) بو دایك‌و باوك‌و ئەجدادە
(رَحِم)و (رُكْن)و (قَریب)و (حَمیم)
خزمە • (صَدیق) جی دوستیکی سەلیم
(جَدّ) باپیرەیە (جَدّة) نەنکە	(أَب) جی باوکەو (أُم) جی دایکە
(والِدَة) دایکە (والِد) یەعنی باب	(والِدَیْن) هەردوو رابگرە حیساب

(إبْن) یەعنی کور (حَفِید) کورەزا (بِنْت) بەمعنا کچ (سِبْط) کچەزا

(أخْت) یەعنی خوشك(أخْ) یەعنی برا برای بلش پشتەو رووناکیی چرا

(شَقِیقَة) خوشکەو (شَقِیق) برابە بەوشەرتە یەك بن بە بابو دایــــە

(عَمّە) یەعنی پوور بو خوشکی بابە (خالَة) خوشکی دایك (عَم) برای بابە

(خال) برای دایکە • ئەم چوار ناوانە بو چینی زووروویش بیل جوانـــە

(زَوْج) بەمعنــا میرد (زَوْجَة)بــەعنی ژن

ئـــەمـــە ئـــەوتری پـــاش مـــارەکـــردن

(نِکاح)و (زِواج) مارە کردنە (صِداق) مارەیی کە مولکی ژنـــە

هەروەهـــا (مَهْر)و (نَحْلَة) بــو(صِداق)

(مُتْعَة) مالیکـــە ئەیـــا پـــاش تـــەلاق

(نَفَقَة) مەســرەف بو منداڵو ژن (طَلاق) تەلاقـە بو ژن ویل کردن

(خَتَن) زاوایە (صِهْر) خەزوورە باوكو دایکی ژن بەمە مەشهوورە

باوكو دایکیـــان لـــە هـەردوولاوە بە (صَهْر) و بە (حَم) ناویان براوە

(حَم) هـــەم خزمـــی ژن بـــەهوی شـووەکەی

یا خزمـــی پیاوە بـــەهوی ژنـــەکـــــەی

ژنیکت هینـا ئـــەوەی بوویـــەتی کچ بوو (رَبِیبَه)و (رَبِیب) کوریەتی

مەحرەمن بو تو بەهوینـــەی ئەولاد هەم نەئـــەوەیان بە توولی نـــەژاد

پاش تـــەلاقدانیش منـــدالی بـــی هەر مەحرەم ئەبی ئاگات لە خوت بی

(رَحِم) منداڵدان (مَشِیمَة) کیسە لەگـــەل منداڵـە فرەیدە یـــــە

(قابِلَة) مامان (حاضِن) بەخێوکـــەر (ظِئْر) دایەنە (مُرضِع)چی شیردەر

(رَضِیع) منالە هـــەتا شیر ئەخوا ماوەی لەشـــەرعا تا دوو سال ئەروا

شیری ژنت خوارد خوی‌و میردەکەی دایك‌و باوکی تون ، قەت هەلە نەکەی

ئەتموەی ئەوان براو خوشکی تون هەرچەند هەزارچەشت بەرپوخوار بون

لای زووری ئـەوان نەنك‌و باپیرە ئەمە فەرمـانی خودای خـەبیرە

لاکوشـەی ئەوان بەونەی نەسـەب مامەو خالـەو پوور پابگرە ئەدەب

ئەتموکی ئەتویش هەرومك تو ئەبـی کی مەحرەم نابی‌و کی بەحرەم ئەبی

(یَتیم) بەمـەعنا منـالی بی‌بـاب (لطیم) منـالی بی‌دایك‌و بی‌باب

(فَطیم) منالی لـە شیر براوە (مُحَیَّن) مەعنـای بەهوش‌و تلوە

(خِطْبَة) خوازبینی (عَقْد) بەمەعنا مارەبرینـە ئـەی پـرای زانـا

(عَرُوس) یەعنی بوزك هەم بو زاوایە (وَلیمَةُ العُرْس) شادیی زاوایە

که بانگیـان کردی پیویسـتە بروی ئارەزووی خوتە بخوی یا نەخـوی

(نِثار) بەمەعنـا پارە هەلدانـە یا نوقـل‌و شـەکر بو منالانـە

چەند خوشە کومەل بـراو برادەر بین هـەلپەرن پارم یا شـەکەر

(رَقْص) هەلپەرکی (غِناء) گورانی بە دین رەوایە بە رووی ئینسـانی

(نَشید) گورانی هونراوەی خوشە لـە بو روحی تو قووتـە پیوشـە

(دَفّ) دەف (طَبْل) تـەپل (یَراع) شمشالە

دەفو تـەپل‌و ساز بـە شـەرع حـەلالـە

هەروەها هـەموو بـەشی گورانی بوور بن لە رەمەو شیوەی شەیتانی

چەند خوشە بەستەی (لاوك)و (حەیران) (ئای‌ئای)و (قەتار) نەغمەی گەرمیان

نەزمی (دەرەیی) و (سیلیمانە) دل ئـەبرژینی لـەو هەورامانـە

(هوزە) و (پاغزال) یا خالوی ریوار (غەریب هو غەریب) دەرد ئەکا تیمار

موسـیقا نەغمـەو ئاوازەی فەننی لەسـەر حوروفە لەعجەبی پەسـەندی

بۆ بانگ کردنی سەربازی سوپا   بۆ ئامادە بوون بۆ شەڕو دەعوا
بۆ دیداری شاو بۆ کاتی شادی   بۆ وڵات گرتن لەبۆ ئازادی
بۆ کاتی ماتەم وەها لێی ئەدری   دڵت بێنە جۆش بەشەر خۆی نەگری

* * *

(لَهْو) غەفڵەتەو غەفڵەت حەرامە   کەبۆ گاڵتەی زۆر نەستووری عامە
ئەسباب گەلێکە بە یاسای وڵات   هەندێ لەوانە بەیان کەم لەلات
(أرْغَن ، دَرْبَكَة ، بُوق)و (كَنَارَه)
(كَمَنْجَه ،قَانُون ، عُود)و (نَقَّاره)
(مِنْجوز)و (صُرْنَا)و (مزمار)و (طارَه)
صَنج و (طَنْبُور)و (كُوبَه)و (قَيْثَارَه)
(دَرْبَكَه) وێنەی دیلەکێ درێژ   (بُوق) بۆرییەکە قەمچو پێچو لێژ
(مِنْجوز) دووزەلە (صُرْنَا) سرنایە   (مِزْمار) یەك خانە (طارَه) وەك تایە
(صَنْج) دوو دەوریی زەردی مەشهوورە
(طَنْبُور)و (رُبَاب) مەعنای تەموورە
(كُوبَه) دەهۆڵەکە هەموو حەرامن   ئیشی ئینسانی بێ دینو فامن
کەسێ بەشداربێ لە پیشەی مەردی   ناکەوێتە سەر شێوەی نامەردی

* * *

(فُسُوق) لادانە لە ئاینو دین   (قَتْل) کوشتە (قَطْع) بۆ بڕین
(مُتَلَصِّصَة)و (قُطَّاع الطَّريق)   بەمەعنا جەردەن دووربن لە تەوفیق
(سِرْقَة) جێی دزیی ماڵە لەشوێنا   وەك یەکە ڕوبێك لەگەڵ ملوێنا
(زِنَا) یا (بِغَاء) بۆ ئیشی حەرام   سەنگسار ئەکرێن لە بەرچاوی عام

یا سەد جەلدەیان لەدری بە پشتا	جەللاد دارەکەی وا لەناو مشتا
(خمْر) شەرابە (خمّار) شەرابخور	(مَیْسِر) قومارە بەشەر تالانکەر
هوی ئەم شەرانە لەپاش بەتالی	دوستیی ئینانی لە ئاین خالی

* * *

(تَصْفیق) بەمەعنا چەپلە کوتانە	بە دوو بەری دەست مایەی تلوانە
بە بەرویشتی دوودەست گەر بیکەی	بەشەرع حەلالەو بە تاوان ناگەی
(تَشْبیك) بەمەعنا پەنجە لەیەکدان	لەبەینی پەنجە بیزانە زور جوان
(تَفَرقُع) مەعنای پەنجە تەقاندن	مەکرووهە لەناو مزگەوت واکردن
(مَعاش) یا ژینە یا هوی ژیانە	(میرَە) خوراکی کە قووتی گیانە.
(رکْب)و (قافِلَة) معنای کاروانە	(عیر) و (سیّارَة)یش وەها بزانە
(قِطار) ولاخی ریزی کاروانە	هەم شەمەندەفەر (خان) مەعنای خانە
(حَمْل)و (وقْر) بار (عِدْل) تایارە	(ظَعْن)و (ظعِینَة) بو کوچو بارە
(نَقْلَة)کوچ کردن (رِحال) بارخانە	(مَحْمَل)و (هَوْدَج) کەژاوەکانە
(اِرْتِحال) بلی لەبو بارکردن	(حَلّ)و (حَطّ) هەردو لەبو بارخستن
(راحِلَة) مەعنای ولاخی بارە	(مَرکوب) بەمەعنا ولاخی سوارە
(سائِق) لیخورە (قائِد) راکیشە	(مُؤخَّر) بو پاش (مُقَدَّم) پیشە
(نَخْس) بەمەعنا نەقیزە لیدان	(هَمْز) بەمەعنا وزەنگی لیدان
(کَبْح) کوتانی لەغاوی دەمیان	(سَیْر)چی رویشتن(رکْض)بو غاردان

(سُری) شەورەوی (إدْلاج) بەمەعنا
شەو گرتەدەم لە بەربەیانا
(طَریق)و (صِراط ، سَبِیل) بەعنی ری
(وَعْر) ئەو ریگەی سەختو لاری بی

(أمَت)و (مُعْوَجّ ، مُنْحَرِف) لاره.
(سَوِيّ)و (مُسْتَقِيم) ريكو خوش بارە

(مَحَطُّ الرِّحال) جىِ‌ى حِستنى بار   (مَنْزِل)و (مَقَرّ) ئارامگاى بەكار
(جِسْر)و (قَنْطَرَة) بەمەعنا پردە   (مَعْبَر) رى‌گوزەر دەشتە يا هەردە

(سَوْم) سەوداكردن (عَقْد) دابەستن
(خان) كاروانسەرا جيگەى بارخستن

(وَزْن) سەنگى كيش هەم ماناى كيشان
(كَيْل) كلەى مەنە هەم مەعناى پيوان

(زَرْع) مەعناى گەز هەم شت گەز كردن
(عَدّ) وەكو (تَعْداد) بمەعنى ژماردن

(غَرْف) هەلگوزين (غَرْفَة) يەكجارە
(غِرْفَة) شيوەيى لەويا بەكارە

(حَفْنَة) مشتيكە يەعنى دوو لەوپچ   (صاع) چوار (مُد)ە بەبى قەمچ وپيچ
(مُدّ) رەتل وثولثى (رَطْل) بە ميزان   صەدو سى درەم بى زيادو نوقصان
(اِرْدَب) بەمەعنا بيست و چوار صاعە   (قَفِيز) بو صەدو چل و چوار ذيراعە
ديسان (قَفِيز) هەم بەمەعنا ربە   لە هەرشوينيكا كە ربە دەلبە
(قِسْطاس)و (مِيزان) يەعنى ترازوو   (قَبّان) قەپانە بى زورى بازوو
(ذِراع) گەز بەلام گەز لەبو دارتاش   جيايە لە گەزى پيوانەى قوماش
گەزى ئينسانيش لەسەرى پەنجە   تا بنى ئەنيشك بيگرە مەرەنجە

(طنّ) هەزار كيلو (كيلو)يشمان هەزار
غرامى ريكە ئەى برای نازار

* * *

(حُکُومَة) لەسەر عورفی زەمانە   مەعنای کۆمەڵی فەرمان دەرانە
(قانون)و (نیظام ، دَستُور) یاسایە   ئارامە شوێنی کە یاسای تیایە
(دِین)و (مِلَّة)و (شَرِیعَة) ئایین   ئەدەمی ناوی بۆ نیظام و دین
(قَوْم)و (طائِفَة)و (رَهْط)و (شِرْذِمَة)
(فَرِیق)و (فِرْقَة)و (ثُلَّة) تاقمە
(حِزْب) تاقمی هاوبیرو مەشرەب   حزبێك رزگارە ئەروا بەئەدەب
(مَلِك) پاشایە یەعنی سەردارە   (رَئِیس الجمهور) بۆ سەرکۆمارە
پاشایی ئیرثە لە پاشی مردن   (جُمْهُورِیَّة) دێ بە هەڵبژاردن
(وَزِیر) ئەوکەسەی سەرۆك رای ئەگرێ
ئیشی گرنگی پێ ئەسپێری
وەکو دارایی و وەکو ئابووری   وەکو بەرگری و ئیشی زەرووری
(نائِب) کەسێکە هەڵبژێرراوە   لە خەڵکی ولات دیاری کراوە
(عَیْن) ئینسانێکە خاوەن هۆش و بیر   لە زوور (نائب)ە بۆ پرس و تەگیر
(وُزَرَاء ، نُوّاب ، أَعْیان) ئەمانە   ئەوترێن لەپیو گەلی لەوانە
(مالِیَّة) مەعنای دارایی گەلە   دارایی لەسەر علم و عەمەلە
(بَیْت المال) شوێنی دارایی عامە   (صِحَّة) بۆ ساغیی لەش و ئەندامە
(مَعارِف) مەعنای علم و زانینە   (دِفاع) بەرگریی ولات و دینە
(عَدْلِیَّة) مەعنای دادپەروەریە   مەعنای (اقتِصاد) بۆ ئابووریە
(بَیْرَق)و (رایَة)و (عَلَم) ئالایە   ئالا نیشانەی ئازادی تیایە
من وێنەیەکت بۆ بەیان ئەکەم   لەسەر حەقیقەت بە بێ زیادو کەم
کۆمەڵ شەخسێکە ئەگەر تێ بگەی   سەرۆك سەریەتی ئالا تاجەکەی

مَعارِف گیانی مالیَّة خزێنە   وُزَراء بە حاڵو حەواس پێنە
سوپا دوو دەستی إدارَة دووی   عَدالَة ساغی ئەگەر پێنجی

* * *

(عاصِمَة) پێتەخت جێی سەرکۆمارە   ناوکێی ولاتە تا بەرقەرارە
شوێنی (وُزَراء)و (نُوّاب)و (أعیان)   جێگەی فەرمانو قانوونو بەیان
(بِلاط) لەعورفا قەسری پاشایە   چون تەختی بەردی سافی تێدایە
(شارِع) ڕێگایەو بەعورفی ئەمرۆ   ڕێگای قیرتاوە هەمیشە یا پڕو
(فَلَکە) بۆ دەوری چوار ڕێگاکایە   لەبۆ ڕزگاری پێبوارەکانە

* * *

بە ئوتوموبیل ئەڵێن (سَیّارە)   شەمەندەفەریش ناوی (قِطار)ە
(سِکَّة الحَدید) ڕێی شەمەندەفەر   ڕێیەکەی قەتاری ئەکەوێتە سەر
(الخَطّ الجَوّي) ڕێی ئاسمانە   شوێنی هاتوچوی فڕۆکەکانە
(بَرید) پۆستەیە لەناو ولاتا   نامەی تۆ ئەبا بەرگشت جیهانا

* * *

(مَحکَمَة) شوێنی ڕێکە دادگایە   (مَرکَز)یش جێگای فەرمانڕەوایە
(دَعوی) دەعوایە (إفراز) پێی ئەڵێن   (شاهید) ئاگادار لەبە ڕووداوەکان
(تَحقیق) نووسینە بۆ شێوەی بەیان   (حُکم) فەرمانمان بۆ ئەمن و ئەمان
(حَبس) ڕاگرتن (سِجن) زیندانە   (شَنق)یش بەمەعنا پەت لەملنانە
(حِلف) سوێند خواردن (بِرّ) سوێند ڕاگرتن
(حِنث) ئەوزی لەبۆ سوێند خستن
(کَفّارَة) بەمەعنای تۆڵەی سوێند خستن   بە خۆراک یا بەرگ یا ڕۆژووگرتن

(وَفْد) کومەڵ بروا بو شوێنێ   هەتا مەبحەسی لەوێ بدوێنێ
(مُمَثِّل) کەسێك بەوێنەی وەکیل   حاڵی کەسێکێ بو بکا تەمثیل
(عَرْض)و (إِسْتِعْراض) مەعنای نومایشە
خونیشاندانە لەگەڵ ئارایشی

* * *

(رَبْط) پەیوەندە (عَهْد) پەیمانە   (غَدْر)و (تَخَلُّف) پەیمان شکانە
(سِلْم) ئارامی (أمان) هێمنی   (صَداقَه) دوستی (عِداء) دوژمنی
(حَرْب)و (قِتال)و (هَیْجا) یەعنی جەنگ
(مَعْرَکَة) شەرگاه بە توپو تفەنگ
(جَیْش) جێ سوپایە هەروەها (خَمیس)
لەسەر پێنج بەشە سوپا بە تەخمیس
(مُقَدَّمَة) جێی بو پێش سوپایە   (مُؤَخَّرة) بو کومەڵی دوایە
(مَیْمَنَة) لای راست (مَیْسَرة) لای چەپ
(قَلْب) ناوکورگەی سوپای وورەتەپ
(طَلیعَة) مەعنای پێش‌قەرموڵە   تیپی سوارەی بەهوش‌و دڵە
(حِصْن) قەلایە (خَنْدَق) خەندەکە   (کَیْد)و (خَدیعَة)و (مَکْر) تەڵەکە
(نَهْضَة) تەکانە (وَثْبَة) هەڵمەتە   (ثَوْرَة) شورشە گەلی زەحمەتە
(تَحَصُّن) مەعنای خوپەناندانە   (زَحْف) هێرشی سەر دوژمنانە
(اغارَة) مەعنای بەدەی بەسەریا   (حِصار) مانەوە بە دەورو بەریا
(رَکْض) غاردانە (عَدْو) راکردن   (ظَفَر) بازبردن (کَرّ) هەڵمەت بردن
(مُبارِز) کەسی دەوجی بو مەیدان   (رَمْی) تیرتەقان (اصابَة) پێکان

(خُوذَة) کلاوی پالەوانانە   (دِرْع)و (زَرَد) جی بو کراسیانە

(مِهْماز) ئاسنی قوندەرەی سوارە   (رِان) پوزەوانەی پیاوی بەکارە

(حَمایِل) بەندی شمشیری ملە   (حَقیبَة) باشکو بو ئەشیاو جلە

(سَیْف)و (حِسام)و (عَضْب)یەعنی شیر

(قَوْس) کەوانە (سَهْم) یەعنی تیر

(نَصْل)و (مِعْبَلَة)و (سِنان) سەری تیر

(رُمْح) یەعنی رم (مِقْبَضَة) دەسگیر

(قَناة) هەم رمە گەورە یا بچووك   (مِزراق) رمیکە زور بچووکو سووك

(مِعْراض) تیریکە کەوتوە لە مەیدان   (غَرَض)و (هَدَف) بمەعنا نیشان

(نَبْل) بە مەعنا تیری عەرەبی   (نِشاب) بو تیری عەجەمی ئەبی

(وَتَر) ژێی کەوان (خَتیمَة) ژێ گر

(وَهَق) کەمەندە بو قەدی ئەسیر

(بَلْبَة)و (كِنانَة) لەبو تیردانە   (مِجَنّ)و (جُنَّة) مەعنای قەلغانە

(مِدْفَع) یەعنی توپ بو گەل (مَدافع)

(مَوْقِع)یەعنی شوین بو گەل (مَواقع)

(سِلاح) یەعنی چەك ، ئەنواعی زورە

(مُسَدَّس) چەکی شەش گوللە خورە

(طَلْقَة) فیشەکە (بارود) باروتە   (بندقیّة) جی تفەنگی رووتە

(طَرّادَة) کەشتیی جەنگی لە دەریا   بەلام (غَوّاصَة) ئەروا بەژیریا

(عَرَبَة)و (عَجَلَة) رەورەوەکانە   بە ولاخ ئەروا لەم ناو شارانە

(مَنْجَنیق) لەبو ئالەتیك ناوە   لەشەردا خانووی پی تیکدراوە

(مجنبالة)و (مقلام) توجمقانیە   ئەمرو هیچ یەکی لەمانە نییە
(خیالة)و (فرسان) کومەلی سوارە   (مشاة) پیادەیە بو کیو بەکاوە
(جنیبة) یەدەك ولاغی زیادە   لەگەل سواریکو ئەژاو ئەبەلەدە
(قعقعة السیف) تەقەی شمشیرە   مەردی شمشیر باز بیە دل دلیرە
(مزاملة) مەعنای تیر لیکهاویشتن   ئەشیەوتری لەبو شەرە بەرد کردن
(ملاکمة) چی لیدانە لە یەك   بە مشتەکولە یەك لەدوای یەك
(مصارعة) چی زوران گرتنە   (مقاتلة) چی یەکتر کوشتنە
(التحام) چیە ؟ یەعنی تیك رژان   (زحف) هیرشە بوسەر دوژمنان
(شجاع)و (بطل) یەعنی پالەوان   (شهید) کوژراوە بە شەری مەیدان
(کرّ) هەلمەت بردن (کرّار) هەلمەت بەر
(مقدام) بەدەوام بو هەلمەتو شەر
(قائد القوات) فەرماندەی سوپات   (فتح)و (احتلال) گرتنی ولات
(فوز)و (ظفر)و (نصرة)و (نجاح)
زال بوونە لەسەر دوژمن بە سلاح
(نهب)و (انتهاب) مەعنای تالانە   (غنیمة) دەسکەوت مالی تالانە
(سلب) ئەوشتەی لەبەر کوژراوە   هەمووی بو بکوژ بریار دراوە
(فرار) راکردن (هارب) راکردوو   (مولّی) پلی بو پشت هەلکردوو
(جبان)و (خائف) شەخصی ترسنوك   (اناني) کییە ؟ خاوەن منمنوك
(انهزام) شکان (هزم) شکاندن   (انسحاب) لەفظای پاشەوپاش هاتن
(أسیر) یەعنی دیل قەت نەکوژراوە   (سجین) زیندانی راگیر کراوە
(أدهم)و (قید)و (سلسلة)و (وثاق)
مەعنای زنجیرە و پەیمانیش (میثاق)

(مَنّ) بە پلوەتی بەرەللا بکری   (فِدا) لە تولەی گیراوا ئەدری
(عَنْوَة) گرتنی ولاتە بە قار   (صُلْح) ری‌کەوتن لەسەر ئیختیار
(هُدْنَة) پیکهاتن جەنگ ماتل‌کردن   (عَهْد)پەیمانە (حِلْف) سویند خواردن
(إِنْتِظام) مەعنای مانە لەریزا   لەگەل پیرو رای خاوەن تەمیزا
(فَوْضَى) بەمەعنا بی‌ئینتیظامی   ئەنجامی نییە غەیری ناکامی
(مُغامِر) کەسی بی راو بی تەدبیر   خوی بخاتە ناو مولەکەو زنجیر
هەروەها (طائِش) بەوکەسە یلی   بە دەوری ئیشی هەلەدا هەلی

* * *

(عُنْصُر)یەعنی ئەصل‌بچواری تەواوە   ئاگرو هەوا هەم ئەرزو ئاوە
(مَوالِيد) ئەومن ئەبن لەمانە   مەعدەنی وشکەو گیایەو جەیوانە
(مَعْدَن)یەعنی کان ومستاو یا رەوان   وەك ئالتوونو زیو یا نەوتی جوان
(تُراب) گل (ماء) ئاو (هَواء) هەوایە   (نار) یەعنی ئاگر جوشی تیدایە
(يُبُوسَة) وشکی (رُطُوبَة) تەری   (حَرارَة) گەرمی(بُرُودَة) سەردی
(حارّ) بەمەعنا گەرم (بارِد) یەعنی سەرد
پوشاك پیویستە بو روژی‌نەبەرد

* * *

(ذَهَب)و (عَسْجَد) زیری بی‌غەشە   (نَفْط) یەعنی نەوت ئالتوونی رەشە
(فِضَّة) یەعنی زیو (كِبْرِيت) گوگردە
(مَقْرِق)و (صُفْر) برنجەی زەردە
(حَدِيد) ئاسنە (أَنْزَلْنا الحَدِيد)   بە منەت فەرمووی خالقی مەجید
(رُصاص) قەلایی (آنِك) قورقوشم   (رُخام) مەرمەرە (يَشْم) هەر یەشم
کانی مەرمەرە شاری (هەورامان)   یەشمی (دەگاگا) هەم (دەگاشیخان)

(زرنیخ) زرنیخە زورە لە (هەوشار)   (میلح) کانی خوی لە خاکی (ئیجار)
(زەیبەق) جیوەیە (مانسَنَه) ئەلمنە   (فَیرُوزَج) یەعنی پیروزەی خلە
(عەقیق) ئاقیقە وەنگ ئالی جوان   (یاقوت) کانیکە بە بەها گران
(جام)و (زُجاج)و (بَلُّور) بلوورە   یاقوتو مەرجان ناویان مەشهوورە
(لازوَرد) چییە مەعنای لاجیوەرد   کانیکی سافە لەسەر وینەی بەرد
(مُومیا) کانی هەوینەی قیرە   بو بەندی شکاو خاوەن تەئثیرە
(تُوتیا) کانە زورباش ئەی یزن   بو دەرمان چاوی خوی پی ئەریزن
(کُحل) جی کلە (اثمید) سورمەیە   عاشقی چاورەش باری لومەیە
(سیمنت) جیمەنتو لە سەرجارە   هەروەها لای(دووز)بەردەکەی دیارە

* * *

(کَنز)و (رِکاز)و (دَفینە) مانا   مالی ژیر زەوی لە رووی جیهانا
(کَنز)و (خَزینَة) هەم بو ئەو مالە   هەلگرتووە بو روژی تالە
(تِبر)و (سَبیکَة) شووشی دارژاو   (مَسکُوك) بەمەعنا سکەی لیدراو
(رابِح) بەنرخە بو باج و خەراج   (زَیف)و(سَتُوقَة) قەلبی بی رەواج
(مَحَك) بەردیکە لە سکەی ئەسوی   سەراف ئەتا ساغی و قەلبی ی دەرکەوی
(مَغشُوش) تیکەلە (نَقی) یەعنی ساف
(صَیرَفی) بل بە شەخصی صەراف
ئەگوریتەوە نەختی بە نەختی   بو خەلکی ولات لەسەر پیویستی
(عَرض)یەعنی وەج لەمال لەحەیوان   (نَقد) زیرو زیو خالیصی جوان
(وَرَقَة نَقدِیَة) کاغەزی رەواج   لەبەر گەنجینەی پاشای خاوەن تاج

* * *

(مَنْهَل) سەرچاوە لە ئاوی شیرین (مَنْبَع) کانی‌یە لەگەل هەلقولین
(نَضَّاحَة) ئاوی هەلقولی لە ئەرز (شَلاّلَة) ئافی دابەری لە بەرز
(عَیْن) یا (یَنْبوع) کانی‌و سەرچاوە (حَوْض)یش گومیکە بە دەست‌کراوە
(بِئر) چالیکی قوول تا ئەگاتە ئاو (قَنَاة) کاریزەو جوگەی هەلکەنراو
(غَدِیر) گومەلەی خودا کردووە کە کاتی باران بە ئاو پر بووە
(بَحْر)و(یَم) دەریا (نَهْر)دووبارە (شَط)و(ساحِل)جی معنای کەنارە
(لُجَّة)هەم (غَمْرَة)بو زورمەی ئاوە (مَوْج)یش شەپولە لەم‌لاو لەولاوە
(مَدّ)و (جَزْر)ی بەحر زیادو کەمی‌ی ئاو
(مَدّ) هاتنەدەرەو (جَزْر) چوونە ناو
(طَوْف) جی کەلەکە ئەخریتە سەر ئاو
هەروەها (بَلَم) بو گوزەر یا راو
(سَفِینَة) کەشتی (رُبَّان) کەشتیوان (عَائِم)و (سَائِح) یەعنی مەلەوان
(دِماغَة) لووتکەی ئەرزی ناودەریا بەوینەی (نومید) لە ئەفریقیا
(خَلِیج) شاخەیی دەرچی لە دەریا جیگەی خوی بگری لەناو زەوی‌یا
(رَدْم)و (سَدّ) بەستی بەینی دووکیوە
ئەو دیوی ئاوە یا وشکە شیوە
(جَزِیرة) ئەرزی چوار دەوری ئاوە بە کوردی (کورکە) بو ئەوە ناوە
(شِبْه جَزِیرَة) هەندی لای وشکە ئەستیل کوردی‌یە عەرەبی (بُرْکَة)

* * *

(حَیِّز)و (مَحَلّ ، مَکَان)و (مَکَان)
یەعنی شوینی شت بی زیادو نوقصان

(قاع) ئەرزی نەرمی بیچیەقو بەردە
(رَبْوَة)و (تلّ) تەپە (وَهْدَة) بۆ هەردە
(مَهْمَه، مَفَازَة، بادِيَة، صَحْرا) (تَنُوفه) هەموو بە معنا سارا
(فَيلاةٌ)و (فَيْفاء ، سَبْسَب)و (بَيْدا)
ئەمانەیش ناون بۆ دەشتو سارا
(آل)و(سَرَاب) چێ یانی بەردەحێوی کە لە دوورەوە وەك گاو دەرکەوی
(طُور)و (عَلَم)و (طَوْد)و (جَبَل) کێو
(أَوْج) شوێنی بەرزە (حَضِيض) بۆ نشیو
(شامِخ)و (عالِي ، شاهِق)و (راسِي)
بۆ کێوی بەرزی نابساری عاصی
(وادِي) یەعنی شیو (مَضِيق) دەربەندە
(مَرْعى) لەوەرگا هی دەولەمەندە
(واطِيء) شوێنی پەست (هَضْبَة) شوێنی بەرز
بەوشەوتە شوێنی زور بێ لەسەر ئەرز
(عِرْنَس)و (قُلَّة)و (قُمَّة) لووتکەی تێرو
(مُرْتَفِع) بەرزی (مُنْخَفِض) نشیو
(حَصى) وردە بەرد (حَجَر) هەر بەردە
(حَارَّة) ئەرزیکە پر چەقەو بەردە
(بَطْحاء) سارایە (مَسِيل) جی لافاو (سَيْل) جی لافاوە کانی بەهاراو
(جَنْدَل) ئەرزیکە کە پرە لە بەرد ئەرزی بی گیا (جَرْداء)یە یا (جَرْد)

(ضَيِّق) شوێنی تەنگ (واسِع) گوشادە

جێت گوشاد نەبێ ژینت بەربادە

(جِهَة)و (طَرَف) ئەوپەری شوێنە   (طَرَف) ئەنقستە بلێی بزوێنە

(جِهاتی سِتّة) شەش تەرەفمان

(تَحْت) لای خواروو (فَوْق) لای ژووروومان

(أمام)و (قُدّام) بەمەعنا بەردەم

(خَلْف)و (وَراء) دوا بەبێ زیادو کەم

(يَسار)و شِمال) لای چەپ (يَمِين) راست

(وَسْط) بەمەعنا ناو (وَسَط) ناوەراست

(جِهەی طَبِيعی) ئەوەی نەگوری   هەر ژوورو ژێرە باقی ئەگوری

(مَسافَة) ماوە لە بەرزیو نەوی   چ لە ئاسمان چ لە سەرزەوی

(إزاء)و (حِذاء) یەعنی موقابیل   (تِلْقاء) بەرەوروو تیا مەبە مائیل

(بَرِيد) چوار فرسەخ (فَرْسَخ) سێ میلە

چوار هەزار هەنگاو بو ماوەی میلە

(خُطْوَة) هەنگاوە یەعنی چوارقەدەم   (بَرِيد) دوازدەمیل بێ زیادو کەم

(مَسافَة الغَوْث) ماوەی هاوارە   هاواری ئەبیسێت ئەوەی دیوارە

مەسافەی (عَدْوى) چوار سەعاتە ری   سەینی ئەرواو عەسر ئەگاتە جێ

(مَسافَة القَصْر) دوو مەنزل ریبە   بە رەوتی عادەت بۆ ئەملی جێیە

(أُفُق) دائیرەی قەراخی ئەرزە   چوار نوختەی بۆ تۆ زانستی فەرزە

(مَشْرِق) خورهەلات (شِمال) باکوورە

(مَغْرِب) خورنشین (جَنُوب) باشوورە

کانی رووتکـــردە نوختـــەی خورئیـــــن

لای راســت باکوورەو چـەپ باشـــــوور یـەقین

(ریح) بەمەعنا با شـەپولی هـــەوا　　　چوار با مەشهوورن لەسەر رووی دنیا

(دَبُور) بایەکە دێت لە خورئشین　　　(صَبا) ئەجوولێ لە مەشریق زەمین

بەشی لەم صــــــبا بە جوش‌و تـاوە　　　لەنـاو کوردانـا رەشـــــەبای نـاوە

بـەم بایـە دلم زور ئـەبێ نوێـــر　　　چون ســـــلیمانیم ئەخاتـەوە بـیر

(شَمال) دەرئەچی لەلای پشتەوە　　　لە باکوورەوە دێتـە دەشـــــتەوە

ئەم بـا پیروزە لـەبو کێوو دەشـت　　　دنیا خوش ئەکا بە وێنـەی بەهەشت

(جَنُوب) بای‌وەشتە بە فەرو خیرات　　　چون مژدەی باران ئەدا بـە بسـات

(نَسیمی سَحَرْ) شنەی بەربەیان　　　نەشئە ئەبەخشی بە دل‌و بـە گیـــان

خصوص نەسیمی چەمی بیـــــارە　　　کاتی بەهـاران دنیـــــا گولـزارە

بولبول مەست ئەکـا لەســـەر چلانا　　　دل سـەربەست ئەکا لەنـاو گولانـــا

* * *

(بُخار) ئەو هەلمەی دەرچی لە زەوی　　　لە شوینی بـەرزا یا شوینی نـەوی

هوی بوخار زوربەی ئەوی‌یەو گەرما　　　بویە زورە هەلم لە گوشـەی دەریـا

خوا با ئەنیری بوخار هـــەلئەگری　　　هەوریکی گەورە لێی پەرە ئەگری

(عارِض)و (غَیْم)و (غَمام)و (سَحاب)

هـــەورەو لـەبو روز ئـــەبێ بـــە نیقـــــاب

(جَهام) هەوریکی وشکی بی‌ئاوە　　　بە مـەئـەل لـەبـو رژدان وتـراوە

(رَعْـد) دەنگی هـەور (بَرْق) بروســـکە

(صاعِقَة) مـەعنـای هـــەورە تریشــــــقە

(صَيِّب)و (قَطر)و (مَطَر) بارانە   (دِيمَة) خورەمی سەر بەهاران
(سَيل) جی لافاوی بەجوش‌و تاوە   (دَيم) ئەرزی بی‌ئاو (سَيح)یش بەراوە
(طَلّ) وردە باران پی‌ی‌ئەلین زنە   (نَدی) شەونمە ، دل شادی‌ی منە
(حُباب) بەمەعنا بلقی سەراوە   ناوەکەی هەولو تویکەکەی ئاوە
(ثَلج) بەمەعنا بەفر (حالوب)و (بَرَد)   بەمەعنا تەرزە . سەهولیش (جَمَد)
(صَقِيع) شەختەیە زوقمی پایزان   لە سەرمای قەوسا لە گەلاریزان
(ضُباب) یەعنی تەمی زورە بە زستان   لەسەر کیوانی خاکی کوردستان
(زَمهَرِير) دەمەی بورانو سەرما   یاخوا ئەم سەرما نەدا بە سەرما
(سَمُوم) سەبوونە گرەی گەرمایە   لەشت ئەسووتی بەم‌نەوعە بایە
(نَقع)و (قَتَم)و (غُبار)و (عَجاج)   توزو غوبارە هاوار بو عیلاج
(إِعصار)و (نَكبا) مەعنای گەردەلوول   (عاصِفَة) گەلی بەهیزمو بە توول
(هِزّة)و (زَلزَلَة) بومەلەرزەیە   لەبەر بورکانی ژیر ئەو ئەرزەیە
ئەلین پیری قوول زور بی لەو خاکە   بو چاری هیزی زەلزەلە چاکە

* * *

(فَلَك)و (سَماء) هەردوو ئاسمان   (أَرض)و (غَبراء) جی بو ئەرزی خومان
ماوەی مابەینی ئەرزو ئاسمان   (فَضاء) یا (جَوّ)ە ئەی برای جوان
(خالِي) یەعنی پر (خالی) خالی‌یە   هەرچەند لەم چەرخا جی‌ی خالی نی‌یە
(شَمس)و(ذُكاء ، يُوح) روژەبزانە   (ضِياء) نووری روژ نەمسی فورتانە

(سَناء ، بَهاء ، نُور) هەموو ڕووناكین

(نُور) هەم بۆ مانگە بڕای بەتەمكین

(هِلال) مانگی نوێ (قَمَر) هەر مانگە ،

(بَدْر) بۆ مانگی چواردەی شەبی مانگە ،

(كَوكَب)و(نَجْم) مەعنای ئەستێرە   هەندێ كەم ووردەو هەندێكی تیرە ،

(شَهاب ثاقِب) بەهێزی پرتەو ،   ئەكشێ لە سەما بە تاریكی شەو

(ثُرَیّا) كۆیە (میزان) تەرازوو

ئەو لە حوزەیران ، ئەم تەمووز دەچوو

(سائق)و (شِعْریٰ) بۆ گەلاوێژە   لە مانگی ئابدا پرشنگ هەڵوێژە

جا مانگی ئەیلوول كاتی (سُهَیْل)ە   دڵ بۆ گەرمەسیر بەشەوقو مەیلە

(بَنات النَّعْش) بۆ حەوتەوانان   گەورەو بچووكن لەلای شوانان

(جَدْی) كە تولبە لە بچووكانە   ڕای بگرە قەسەم دەیگرە ...

(مَجَرَّة) ڕێی بەرزی كاكێشان ،   پشتێنەیكە لە ئەستێرەكان ،

(طُلُوع)و (شُرُوق) هەروەها (إشْراق)

دەرچوونی ڕۆژە لە گۆشەی ئافاق ،

(غُرُوب) ئاوابوون (خُسُوف) یەعنی تەلو

(فَيْء)و (ظِلّ) سێبەر بەتاو دێتە ناو

(فَجْر)و (فَلَق) جێ ڕووناكی بەیان

(شَفَق) ڕووناكی پاش نوێژی شێوان

سەر لە بەیانی (غُدْوَة)یەو (صَباح)

سەر لە ئێوارە (عَشِيَّة)و(رَواح) ؛

(صَباح) بەیانی (مَساء) ئێوارە   (ضُحیٰ) چێشتەنگا گەرمە ...

(أَصِيل) پاش عەسرەکانی لەطیفە   میزاج خوەندیل ، حەموا خەفیفە

(اَلْيَوْمَ) ئەمرو (غَداً) سبەینی   (أَمْسِ)و (بارِحَة) بەمەعنا دوینی

* * *

(وَقْت)و (حِين)و (دَهْر ، زَمان) یەعنی کات

(آن) چاوبرکەیی (ساعَة) یەك سەعات

(أَجَل) وادەیە هەم ئەنجامی ژین   (عُمْر)هەموو عومر ئەی خاوەن تەمکین

(أَزَل) بی‌ئاغاز ئەوەلی نی‌یە   (أَبَد) بی‌ئەنجام پایانی نی‌یە

(قَدِيم) بی‌ئەوەل (حادِث) پەیدابوو   (إِبّان) ئەوەل‌کات یا کاتە هەموو

(نَهار) یەعنی روز (لَيْل) بەمەعنا شەو

ئەم بو ئاسایش ئەو بو هەولو دەو

(نَهار مُشْمِس) روژیکی رووناك   (لَيْل مُقْمِر) مانگە شەوی پاك

(صَحْو) سایەقە (غائِم) هەورە روز   (مُكَدَّر) لیلە (مُغْبَر) خاوەن توز

(دَيْجُور)و (داجی ، مُدْلَهِم ، ظَلْماء)

شەوی تاریکی بی‌صەفاو سیا

* * *

(سَنَة)و (حَوْل)و (عام) سالە بیزانە

(شَهْر) مانگ تەواو یاخود نوقصانە

(غُرَّة) ئەوەلیە (سَلْخ) ئاخریە   (مُنْتَصَف) ناوەند (أُسْبُوع)حەفتەیە

(سَبْت)و (أَحَد)و (إِثْنَين ، ثَلاثاء)

(أَرْبَعاء ، خَمِيس ، جُمُعَة) راوەستا

شەممە یەکشەممە دووشەممە سێشەممە
چوارشەممە پێنجشەممە هەینیی موحتەشەم

* * *

(فصُول) چوار وەرزە (رَبیع) بەهارە
زەوی رەنگاورەنگ گوڵو گوڵزارە
(صَیْف)یەعنی هاوین گەرمە خەرمانە — (خَرِیف) پایزە گەڵاریزانە
(شِتاء) زستانە ساردو سەرمایە — دانیشەو بخو لە ئایەومایە

* * *

(سَعْد) پیرۆزە (نَحْس) نەگبەتە — لەسەر خواهیشی خاوەن قودرەتە
هەرکەسی پێ ئەوروژە نەحسە — ئەوە شوعووری نزیک بە نەقصە
(نَحْس مُسْتَمِر)بۆ قەومی عاد بوو — چون کردەوەیان چەورو بێداد بوو
(عِید) بەمەعنا جەژن بۆ موسوڵمانان — (عِیدُ الفِطْر) چی جەژنی رەمەزان
(عِیدُ الاضْحِیَّة) جەژنی قوربانە — کاتی تەوافو خێرو ئیحسانە
ئەمانە هەردوو سوننەتی دینن . — مایەی سەربەرزیو خێرو تەمکینن
(عید الوِلادَة) جەژنی مەولوودە — دوازدەی(رَبِیعُ الاول) مەحدوودە
(عِیدُ المِعْراج)یش جەژنی میعراجە — بەرزەوە بوونی شای خاوەن تاجە
لە بیستو حەوتی مانگی رەجەبە — یادی رەسووڵی خاوەن حەسەبە
هەرچەند سوننەت نین پێشیان بخوێنە — ئەگەر بێشەرعی نەبێ لەو شوێنە
باقی هەر جەژنی هەبێ لە وڵات — لەسەر تەقلیدە لە رووی سەربیات

* * *

(تاریخ) دەربڕی کاتی کارەسات هەتا ون نەبێ هیچ کاتی لەلات

تەئریخی هیجری کوچی ئەمینە   لە مەککە دەرچوو ، چوو بۆ مەدینە
سالی دوانزە مانگ لێرە حیسابە   مێژووی نووسینی رووی ئەم کیتابە
هەزارو سێسەد هەشتاو سێ سالە   ئەروا لە کوچی ئەو پڕ کەمالە
تەئریخی میلاد لەسەر رووی عالەم   لەدایك بوونی (عیسیَ ابنُ مَرْیَم)
ئەمە شەمسی‌یە ، مێژووی ئەم حالە   هەزارو نوسەد شەستو سێ سالە
تەئریخ لە عالەم بێجگە ئەم دوانە   زۆرە بە پێی گەلی ئینسانە

* * *

زەوی هێلکەیی یا کورەوی یی   بە سێسەدو شەست پلە بەش ئەکری
(خَطّ الأستِواء) خەتی ناوەراست   دێت بەسەر ئەرزا زەوی بەش ئەکات
لە خورهەلاتو کە دەس پێ ئەکات   هەتا ئەوپەری خورنشین ئەگات
زەوی بەش ئەکا بە دوو بەشی راست   بەسەر (عَدَن)دا دێ تێپەر ئەکات
لەم خەتەوە تا (شِمال) یا (جَنُوب)   نەوەد دەرەجە ئەی برای مەحبووب
وەزعی وەهایە ئەم ئەرزە جوانە   خەتی ئیستیوای زۆر گەرمیانە
لە هەردوولاوە بۆلای قوطبەکان   گەرما کەم ئەبێ بە دووری‌ی مەکان
لە عەرضی سی (٣٠)وە تا ئەگاتە چل   هەوای سەرزەوی خۆشەو موعتەدیل
لەمە بەولاوە زۆر ئەبێ ساردی   هەتاکو قوطبی دوور لە ئابادی
عەرضی عیراقی بەینی سی‌و چلە   (بالنسبة) هەوای لە موعتەدیلە

* * *

ئەوەلی طوولیش لەبۆ سەرزەمین   بەحری ئەطلەس بوو دەریای خورنشین
ئێستە (گرینچ) ئەکەن بەئەسلی   بۆ توولی ولات ئەیکەن بە میقیاس
سی‌و شەش دەرەجە عەرضی شارەزوور
هەشتاو یەك طوولی بەگوێرەی مەشهوور

(کام) عەرەبی ئەککە(حق) لەبو طوولی   بزیرە (ابجد) نەحوی مەعقوولی
بیست و یەك دەرەجەو چل دەقیقە عەرض
حەفتاو حەوتیش طوول ئەی برای سەربەرز
هەرچەند ئەم بلەیە دوورە لە مەقام   بە نوونەیە وتم • والسّلام

* * *

ساڵ بە دوو نەوعە یەکەم (قەمەری)   دووەم (شەمسی)یە بی مەردی سەری
ساڵی (قەمەری) وایە دوازدە جار   مانگی یەکتەوە بێتە بەسەر دیار
مانگی بیست و نو مانگی سی ڕوژە   دەبووی سیصەد و پەنجاو چوار ڕوژە
(محرّم ، صفر ، ربیع الاول   ربیع الثانی ، جمادی الاول)
(ذی الحجة) مەعنای مانگی قوربانە   زەمانی حەج و قوچ و بحیانە
(جمادی الثانی ، رجب)و (شعبان)   (رمضان ، شوال ، ذی القعدە)ی جوان
وەهایە(شەمسی) ئەگری ڕوژ دەرچوو   تا دینو ئەوجی ساڵی پاش کەوتوو
سیصەد و شەست و پێنج ڕوژی تەواو   لەگەڵ کەسریکا چوارەکە بەناو
ساڵی ئەوکەسرەی تیا ئەبی تەواو   ساڵی کەبیسەی بو بکە بە ناو
سی ساڵ بە یازدە ساڵی بە دوازدە   ساڵی ڕوژ لەسەر ساڵی مانگ زیادە
بەم چەند ڕوژانە حیساب ئەگوری   ساڵی مانگ و ڕوژ بە بورج دائەنری
بە حیسابی بورج لە بەهارەوە   بو بەیان ئەکەم ئا لەم خوارەوە
(حمل)و (ثور)و (جوزا)و (سرطان)   (اسد ، سنبلة) جا بورجی (میزان)
(عقرب)و (قوس)و (جدی)و (دلو)و (حوت)
بەهار هاتەوە بە پاساتی مەزبووت
نەورووزو ، گوڵان ، مانگی جوزەردان   پووشپەر ، خەرمانان، گەلاوێژی جوان
ڕەزبەر ، گەڵاریز ، سەرماوەز بەنام   بەفرانبار ، ریبەندان ، ڕەشەمە ئەنجام

* * *

مانگی (رومی) پشت بو ئەکەم بەیان   لە بەهارەوە بزانە جەوان
(مارت)و (نیسان)و (ایار ، حزیران)   (تموز)و (آب)و (ایلول) بە میزان
دوو (تشرین) لەگەل دوو مانگی (کانون)
(شباط) دوامانگە برای رەحەبوون
حەوتیان سی‌ویەك روز ، چواریشیان سی سی
(شباط) بیست‌و هەشت هاتوە بە نەقصی
لە چوارساڵەدا چوارەم بیست‌ونو   (کیسە) ساڵە زوو وتم بە تو
چوار مانگەی سی سی بەریزی مەعقوول
مانگی (نیسان)و (حزیران ، ایلول)
(تشرینی دووەم) باقی مانگەکان   هەموو سی‌ویەکن بزانە عەیان

* * *

جا چون دائیرە سیصەدو شەستە   پنج روژی زیاد لە حیساب پەستە
حیسابی ناکەن دای‌ئەنین بە تار   (تار) بەمەعنا (طرح)ئەی برای هوشیار
شوینی ناوقەدی فەصلی بەهارە   بەلام ئەم شوینە چەپ ئیختیارە
چونکە لە هەرلا حیسابی بکەی   تو بە مەرامی حیساب‌گەر ئەگەی
(فَرْد)و (وِتْر) تاق (زَوْج)و (شَفْع) جووت
(زوج) هەروەها دی بەمەعنا هاوجووت
(عَدَد)دەرئەچی لە دوو تاکی رووت   یەك عەدەد نی‌یە بە واتەی مەزبووت
(کَسْر) ئەوەیە یەك تەواو نەکا   تو کەسر هەیە بوت بەیان ئەکا
(نِصْف)و (ثُلْث)و (رُبْع ، خُمْس)و (سُدْس)ە هەم
(سُبْع)و (ثُمْن)و (تُسْع ، عُشْر)ە براکەم
نیوەو سی‌یەكو چواریەكو پنج‌یەك
شەش‌یەكو حەوت‌یەك هەشت‌یەكو نویەك

ئاخریان دەیەك كوسووری عەدەد ئەمانە هەموو بۆ كەسری موفرەد

* * *

(واحِد) یەك (إثْنَیْن) دوو بە بێ ئازار (ثَلاثَة) سێ بڵو (أرْبَعَة) چوار

(خَمْسَة، سِتَّة، بعدها سَبْعَة ثَمانِيَة. بعدها تِسْعَة)

پێنج و شەش و حەوت هەشتو نۆ تەمام

ریزی ئاحادن لەلای خاص و عام

(عَشَرَة) دە (عِشْرِین) بیستی كامِلە (ثَلاثِین) سی یە (أرْبَعِین) چلە

(خَمْسِینَ) پەنجا (سِتِّین) شەستە (سَبْعِین) حەفتایە (ثَمانِین) هەشتا

(تِسْعِین) نەوەدو (مِائَة) یەعنی سەد (ألْف) هەزارە لە ریزی عەدەد

* * *

(أحَد)و (واحِد، إثْنَیْن) لەبۆ نێر (إحْدَى، واحِدَة، ثِنْتَیْن)ی بۆ مێ

(ثَلاثَة) هەتا (عَشَرَة) بە تێیە بۆ نێرو، بۆ مێ بێ تێ بەجێیە

(أحَدَ عَشَر) هەم (إثْنا عَشَر) بۆ نێر بە بێ تێ راستەو موعتەبەر

(إحْدَى عَشَرَة)و (اثْنَتا عَشَرَة) بۆ مێ بە تێوە باش موعتەبەرە

لەمە بەرەوژوور لەبۆ (مُذَكَّر) دووهەم بێ تێیەو یەكەم تێی لەسەر

بۆ مێ بەعەكسی ئەمە بخوێنە دەستووری نەحوی راستی بنوێنە

(رَأیْتُ أحَدَ عَشَر كَوكَبا وَجَدْتُ إثْنَیْ عَشَر مكْتَبا)

(وَجَدْتُ إحْدَى عَشَرَةَ صُرَّة وَاثْنَتَی عَشَرَةَ مَنْظُومَة دُرَّة)

(تِسْعَةَ عَشَر رَهْطا فِی البَلَدَ تِسْعَ عَشَرَةَ نُكْتَة بالعَدَد)

* * *

لە سێوە تا دە تەمیزی عەدەد جەمعو مەجروورە ئەی برای ئەسعەد

تەمیـــزی یـــازدە تا نـــەوەدو نـــو   مەنصووبەو موفرەد راستم وت بە تو
تەمیزی (مائـة)و (ألف)و (مُثَنّی)   (جَمْع)یش موفرەدو مەجروویان دانا
(مائـــة ، مِئا ، مِئاتٌ شَخْصٍ   ألْفٌ و آلْفا ، آلاف نَفْسٍ)

* * *

(هُوَ) بو پیـــاوی غائب وتـــراوە   (هِیَ) بـــو ژنی وا دانـــراوە
(هُما) دوو غائب لە پیاو یا لە ژن   (هُم) گەلی پیاوان گەلی ژنان (هُنّ)
(أنتَ) یەك پیاوە (أنتِ) بو یەك ژن   بەرابـــەر بە تو کە (مُخاطَب) بێ
(أنتُما) دووکـــەس لە ژنو لەپیـــاو   (أنتُنّ)و (أنتُم) گـــەلی ژنو پیـــاو
(أنا) یـــەعنی من چ نێرو چ مێ   (نَحنُ) بو ئیمە ، بو پیاوو ژن دێ

* * *

ئـــەوەی دانراوە لـــەبو ئیشـــارە   (ذا ، تا ، ذانِ تانْ ، اولیٰ) دیـــارە
(ذا) نێری نزیك (ذاك) میـــانە   (ذلِك) بو دوور هەر بو پیاوانـــە
(تا ، تاكَ ، تِلكَ) هەربەوقیاســـە   لەبو (مُؤنّث) ئیشارەی خاســـە
(ذانِ) بو نزیك (ذانِك) بو دوور   لە بو نێرانـــە بەگویرەی مەشـــهوور
(تانِ) بو نزیك (تانِك) بو دوور   لەبو ژنانـــە بە یاســـاو دەســـتوور
(أولیٰ ، أولاءِ) گـــەلی نێرو مێ   هەم (أولئِك) بەمەرجێ دوور بێ
(هُنـــا) لێرەیـــە (ثَمَّ) وا لـــەوێ   (هُنالِكَ)جێی دوور کاتێ ڕێکەوێ
(قَریب)و (دانِی) مەعنای نزیکە   (بَعید)و (قاصِی) دوورو تەریکە

* * *

(إنَّ) هەم (أنَّ) بەراستی وەهـــا   (لَیْت) خوزگـــایە (لَعَلَّ) هیـــوا
(كَأنَّ) وەکـــو (لٰكِنَّ) بـــەلام   بو دەفعی وەهمی پێشوو لە کـــەلام

(إِذَنْ) کەوابی (إِلاّ) مەگــەرە   بەکاریان بێنــە زور موشەبــەرە

(إِنْ) ئەگەر (إِذا) بەمەعنا کــاتی   (حَیْثُ) هەر شوینی (مَتی) هەرکاتی

(ما)و(مَهْما) هەرچی (مَن) یەعنی هــەرکەس

(کُلَّما) شــــەرتە بــو تــەکــرارو بــەس

* * *

(ف) بو پاش کەوتن لەگەل فەوریەت   (ثُمَّ) پاش کەوتن بەلام بــە مولەت

(حَتّی) ئەوپــەرە لە بەرزی‌و نزمی   (بَلْ) بو لادانە ئەگــەر بفەهمی

بو گەیــانــدنی مــەعنــای تــایــەتی   (لا سِیَّما)یە وشــــەی قیمەتی

ئەو کەلیماتەی کە بە سێ ئیعراب هاتوون

هەندێ کەلیمە لەســەر سێ ئیعراب   وەربگرە لە من ئەی عالی جەنــاب

یەکەم بە سەرو دووهــەمین بە ژێــر   ســێیەم بــە پێش بزانە بــو خێر

(أَنُمُلَة) جیــەدیشی حیــەزرەتی ئەمین   (إِنْمُلَة)و (أُنْمُلَة) چی بەمەعنا برین

(أَمْ) بەمەعنا قەصد (إِمْ) مونامــەبە   (أُمْ) دایکی تویەو قەدری واجبــە

(أَمَّه) بو قەصدو هەم بو شــکــتە   (إِمَّه) جی‌ی گوشاد (أُمَّة) ئومەتە

(بَأس) یەعنی هیز (بُؤس) ئاباری   (بُؤس)فــەقیری‌و زاری‌و زگــلەی

(بَرّ) خیروەمەندو (بِرّ) یەعنی ئیحســـان

(بُرّ)یش گــەنمــە کــە ئــەکــرێ بەھــــان

(بَسْط) راخستن (بِسْط) وشــــترە

(بُسْط) وەك (بِساط) فەرشی راخــەرە

(بَضْع) پارچەیە (بِضْع) بی تا نو   (بُضْع) لــەذمەتکا بــەلای ژنانــو

(جَوار) چەند کەشتی(جِوار) پەنایە (جُوار) بەمعنا گەلی هەسایە
(جَدّ) باپیرەیە (جِدّ) تیکوشینە (جُدّ) چری کونی گەلی پشینە
(جَرْم) برینی لقی دار خورما (جِرْم)مایەی شت(جُرْم)چی گونا
(جَزْع) ترس‌وبیم(جِزع) پەلّەی‌چلو (جُزع) رەنگیکە زلفەرانی نلو
(جَلّة) ئەشرافە (جِلّة) شەریفە (جُلّة) حاجەتی خورمای ظەریفە
(جَلاء) دەرچوونە (جِلاء) رووناکی (جُلا) ئیشی لل بە خەنەرناکی
(جَنّة) بەستانە (جِنّة) شەیتانە
(جَنین) بەچکەی سک (جُنّة) قەلغانە
(حَب) لە بو دانە (حِب) بو حەبیان (حُب) خوشەویستی‌و زامە تازەکان
(حَجْر) بەردەرگا مایەی لە مروور
(حِجْر) عەقل‌و (حُجْر) بو هودەی مەستوور
(حَجّة) یەك حەجە (حِجّة) یەك‌سالە
(حُجّة) بورهانەو مایەی کەمالە
(حَرّة) ئەرزیکی پر لە بەردی رەش (حِرّة) تینویتی بەوینەی (عَطَش)
(حُرّة) زنیکی دوور لەبەندەگی حەر ئازادی‌یە مایەی زیندەگی
(حَلال) کاریکە بە دین رەوایە (حِلال) جەمعەکەی (حِلّة) ماوایە
(حُلال) مەصدەرە بەمعنا مەنعە لە هەر ئیشیکا سوننەت یا بدعە
(حَلْم) کالەی جەرم (حِلْم) حەوسەلە
(حُلْم) خەوی پووچ بە هەلەو پەلە
(حَرْف) ئەرزی پان (حِرف) قەی خوش
(حُرف) بی‌عەقل‌و نەزانی بی‌هوش

(خَطْب) ئیشی زل (خِطْبَة)خوازینی
(خُطْب) صیغەی جەمع تیا دانەمینی
بو جمعی (أخْطَب) ئەرزی نشیوە گەلای خەزانی تیا داوەریوە
(خَفّ) یەعنی سووکی (خِف) شەخصی سووکە
(خُفّ) گورەوی چەرم سافو بیتووکە
(خَلّة) داماوی (خِلّه) بو هەر شت
لەنیو دانایان (خُلّه) مەحەبەت
(دَعْوَة) بانگ کردن بو سەر چیشتونان
(دِعْوَة) بانگ کردن بو ئیشی ژنان
(دُعْوَة) بانگکردن بو شەر لە جیهان
هەم بریتیە لە بانگی گران
(رَبّ) پەروەردگار (رِبّ) گەلی بەکار
(رُبّ) ئاوی گوشراو لە تریو هەنار
(رَبْا) بەرزیە (رِبا) یەعنی سوود (رُبا) بو گەلی تەپولکەی مەحدوود
(رَباب) هەوریکە پر بی لە باران (رِباب) نەوزادە لە مندالەکان
(رُباب) بو مەری گەورەی گەلانە هەم لە ئالەتی بەزمو سەیرانە
(رَبْع) مەنزلە (رِبْع) سیەرو (رُبْع) چواریەکە بو من بی یا تو
(رَسْل) جوشخواردن (رِسْل) شیری جوان
(رُسْل)صیغەی جەمع بو پێغەمبەران
(رَقّ) مەعنای کاغەز هەم ئەو پیستانە لەسەریان نووسرا لە دیرزەمانە
(رِقّ) چی بەندەگی (رُقّ) دلیکیوا کە میهرەبانی مەوجوود بی لەوا

(ڕَفاق) یاوێکی باڵای عەلەمە (ڕِفاق) ڕووبارو قەراغی چەمە
(ڕُفاق) بو صیفی لەناو ژنانە بەرزو باریکو باڵا میانە
(ڕَوی) ئاوی زور (ڕِوی) ئاوی کێو
(ڕُوی) جێی ڕوانین لە بەرز بو نشێو
(زآر) دەنگی شێر (زِئر) ئەویاوانە کە دانیشتیان لەگەل ژنانە
(زُور) زالی بەدرەوشتو خوو
خوت دوور بگرە لێی لە هەرکوێدا بو
شەمە (سَبْت)و (سِبْت) کەوشی یەمەنی
(سُبْت) گیای ڕواو بەخوش دیمەنی
(سَقْط) باخچەیە (سِقْط) بو منال کە لەبارچێو نەگاتە کەمال
(سُقْط) بەمەعنا پارچە ئاگری لە تەنووردا بی کاتی داپەری
(سَلام) درودە (سِلام) چەقەنە (سُلامی) وردە جمگەی بەدەنت
(سَم) بەمەعنا ژار (سِم) یەعنی کونجی
(سُم) لەبو کونی سوورزنو دەرزی
(رَوْح) ئاسایشە (رِیح) جێیە بایە (رُوح)گیانی شیرین سپردی خودایە
(سَوْق) لێخورینە (سِیق) لێی خوردرا
(سُوق) یەعنی بازار پردەنگو هەرا
(سَهام) گەرمای سەخت (سِهام) بو چەند تیر
(سُهام) چەند بەشی لەبو بەش وەرگیر
(شِرْب) گوزەیە (شُرب) نوش کردنە
(شَرْب)یش دانیشتن بو خواردنەوە

(شَعْب) بەمەعنا بەشێکە لە جیل
مەعنای (شِعْب) و (شُعَب) ڕێگای گەشت و گێل
(شَمْس) یەعنی موو (شِمْس) بووزراوە   (شُمُس) ئەو مووەی لە لیو دراوە
(شَکْل) وێنەیە (شِکْل) نازی ژن   (شُکُل) نەخشێکە بە بەن ئەیچنن
(صَبْغ) ڕەنگ کردن (صِبْغ) یەعنی ڕەنگ
ڕەنگی جوان نموقـــــــــە لەبەو دل تەنگ
(صُبْغ) ئەمێکە کلکی یا ڕانی   یا گوێی سپی بێ مایەی جوانی
(صَدْق) نیزەی تیز (صِدْق) ڕاستی   (صُدُق) مارەیی بۆ ژن خواستی
(صَرْم) بڕینە (صِرْم) گەلێ پیاو   (صُرْم) فیراقی دوستی دل برژاو
(صَرَّة) ئەوتری بۆ گەلێ ژنـــان   وەصفە بۆ زوڵی قژەو قاڵەیـــان
(صِرَّة) بەمۆی ساردی هیشوو گەلەم   (صُرَّة) کیسەیە لێی لەتە دەرمم
(صَفْر) کورتی بەست (صِفْر) خاڵیە   (صُفْر) کانی مس یا قەلاییە
(صَلّ) دەنگی تیرە (صِلّ) ماری بەچە ژار
(صُلّ) جێ تیژییە یـــا تـــامی تـابـــار
(ضَرّ) زیانی مال (ضِرّ) بەبچکەی حەیـــوان
(ضُرّ) نەخۆشی بەو بیماریی تێنەســــــان
(ضَعْف) حەستەیی (ضِعْف) هەم لوانتـــە
(ضُعْف) بە بلوغەت معنـــای دوو قـــاتـــە
(طَرْق) گلۆیکە پڕ بێ لە حەیوان   (طِرْق) پیوی مەر (طُرْق) ڕێگەکان
(طَلا) بەچکە ئاسك (طِلا) بۆ دەرمان   لەبەر زامەکان (طُلا) گردەنـان
(طَوِيّ) برسێتی (طِوِيّ) بەمەعنا   تێنی حووبارە لە ڕووی زەمانـا

(طُویٰ) بیریکه بـو جی‌نشـــیان لی‌بخونـه‌وه ئـاوی خوش‌و جوان
(ظَهْر) یه‌عنی پشت (ظِهـْر) باری کـــــول
(ظُهْر) نیـوه‌رو و نویژیـکی مـه‌قبـــوول
(عار) رسوایی‌یه (عیر) جی کاروانه (عَوَر) شه‌خصی رووت چاکی بزانه
(عَبْر) رابواردن (عِبْر) رووباره (عُبْر) وشتری می‌ی پیری بی‌کاره
(عَدیٰ) دوژمنی (عِدا) دوژمنـان (عُدیٰ) هوزیکه لـه عه‌ره‌به‌کـان
(عَدَه) ژماره‌یه‌ك (عِدَة) چه‌ن ژماره (عُدَه)به ته‌خفیف چه‌ند وه‌عده‌ی یاره
(عَرْض) پـانـایی (عِرْض) جی نامـــووس
(عُرْض) داوینـی نیشـــــتگای مه‌تروس
(عَشْر) یه‌عنی ده (عِشْر) وشتری به ده روژی خشت جاری ئاو بخوری
(عُشْر) ده‌یه‌که به‌وینه‌ی زه‌کات له دانه‌ی قووتا کـاتی حاصــــلات
(عَضّ) مه‌عنای گه‌زتن (عِضّ) ناوی ســـتمگه‌ر
(عُضّ) مه‌عنـای جـه‌ورو غـه‌دری ســـتمگه‌ر
(عَقْد) به‌ستی وینـه‌ی نیکاحـــه (عِقْد) گه‌ردن‌به‌ند وینه‌ی (وشاح)ه
(عُقْد) بو جه‌معه چه‌ند گه‌ردن به‌ندی بـو مل گــــه‌دا ، یا ده‌وله‌مـه‌نـدی
(غَل) شـــــوینی بـه‌رزه (غِـل) میشـوونه‌کان
(غُـول) دیـوی وه‌حشی ده‌شـــــتو بیــابان
(غَرّ) بایی‌بوونه (غِرّ) مه‌عنای وشــــتر
(غُـرّ) تـه‌ویـل سپی حـه‌یـوانو بشـــــر
(غَسَل) شورینه (غِسْـل) ده‌رمانی شتی پی‌ئه‌شون له رووی جیهـــــانی
(غُسْل) به‌وینه‌ی یه‌کم شــورینه دوو موراديفن بـه‌کـاریـــان بینــه

(غەمَر) مالی زور (غەمْر) بو کینه (غُمْر) بی‌عەقلی نەگبەتی ژینە

(غَلّ) خەیانەتە (غِلّ) عەداوەتە (غُلّ) زەنجیری مل مایەی زەحمەتە

(فَرْق) جیایی‌یە (فِرْق) بەمەعنا بەشی لە دووبەش وا لـە قورئـانـا

(فُرْق) خانووی خاص بە پیـاوی گـــەورە

شـــوینیکی نـایـاب لـــەو چـــەرْخ‌و دەورە

(قَمَّه) یەك تیکە (قِمَّه) تەوقی‌سەر (قُمَّه) مەمکی ژن باش بیکە لەبەر

(قَبْـل) لەمەوپیش (قِبَـل) چی تـاقـــەت

(قُبُـل) بەردەمـەو چـەنـد مـلجی رووبـــەت

(قَدَح) لیدانە (قِدْح) پزیسکە (قُدْح) چەند کاسەی شەرابی پیسکە

(قَدْر) پایەی بەرز (قِدْر) مەنجەلە (قُدْر) بو گەلی گەردنیان کولـــە

(قَرّه) شەوی سارد (قِرّه) سەرمایە (قُرّه) نووری چاو لە هەرچی‌دایـە

(قَرْن) صەدساله یاخود سی‌وشـەش ســـــال

(قِرْن) نزیکی بـە جـەنـگ‌و جیـــــدال

(قُرْن) بو جەمعی لەوحەیوانـانــە شاخدار بن لە گاو بزن‌و مەرِیانـــە

(قَری) شوینی پەســت (قِری) ضــــیافەت

(قُری) چەنـد دی‌یـەك جەمعە بی‌کـولـفــەت

(قَسْط) سَتەمە (قِسْط) عەدالەت (قُسْط) رونیکە بو دەوای عیللەت

(قَصَّه) بەشی خیر (قِصَّه) حیکایەت (قُصَّه) گویزانە پیویستی ئوممەت

(قَطْر) بە هەر سی ئیعراب بارانـە (قِطْر) بەکەسرە مسی ناوکـانـە

(قُطْر) بـە ضمّە داری بون‌خوشە هەم تەنشتی ئەرز قوطری کیو خوشە

(قَطْع) برینە لـە هەرشـــتی بی (قِطْع) بەمەعنا بەشی لـە شەو بی

(قَطْع) شاذروان خواجەنشــــینە   زیـادە دیواری دەرگـــای رەنگینـە

(قَعْدَة) دانیشتن (قِعْدَة) هەیئەتە   (قُعْدَة)ئەسپێکی خوش نەزەو رەوتە

(قَوی) عـەرزی چـاڵ (قِوی) یـەعنی هێز

(قُــوی) بو جەمعی (قُــوَّة) ئـەی بـەرێـز

(كَلا) گیایە جەمعەكـەی (كِلا)   (كِلْیَة)گورچیلە جەمعەكەی (كُلا)

(مَدَّة) حەرفی (مَدّ) ، (مِدة) زووخ‌و كــیم

(مُــدَّة) مـاوەیـــە ئــەی بـرای كــــەریم

(مَرَّة) جاریكە (مِرَّة) قووەتــە   (مُرَّة) شتی تـاڵ لای طەبیعەتـە

(مَلأ) بەمەعنا پڕیی مەعـدەیــە   (مِلأ) بەمەعنا پڕیی كاســـــەیە

(مُلأ) بەمــەعنـا ئـەوراقی زورە   بەوشـەرت رووەكەی بەنووسین بوو‌ە

(مَلَّة) خولەمێش لـە كاتی گەرمی   (مِلَّة) ئاینــە وەربـگرە نـەزمی

(مُلَّة) گەلێـكە خاوەن زیـان بن   دوور لە خزمەتی نەوەی ئینسان بـن

(مَلْك) ئەومالەی وا لەلای ئینسان   لە نەخت‌و لە وەج لە باغ‌و حەیوان

(مِلْك) ماڵداری ئەهلی دنیــایـە   (مُلْك) سـەڵطەنەت وەصفی پاشایە

(مَنَّة) ناوی ژن (مِنَّـە) منەتـە   (مُنَّة) بە ضمّة مەعنای قووەتـــە

(وَجْد) شەوق‌و ذەوق (وِجْد) بو بوونـــــە

(وُجْد) ئاســــانە لـــەم دنیـــای دوونــە

(وَدّ) ناوی بتە (وِدّ) ناوی شەخصی   (وُدّ) مەحەبەتە لەگەڵ هەركەسی

* * *

وا تەواوم كرد ئــــەم سێ ئیعرابــە   شایـتەی شـەخصی خاوەن ئـادابـە

بو شــــیعرو ئەدەب بو ئینشــانامـە   بو موكالـەمـــەی پیـاوی عـەللامـە

بۆ فەرقی مەعنای گەلێـــك كەلیمات (موشتەبیهات)ن لەنێو عیبـــارات

مترجم بەندەی پادشـــای صــــمەد (عبدالكریم) ناو كوردی (محمد)؛

خـــودا بەئیحســـان رازی بێ لێیان ئەم خزمەتانـــە بنووسی بـــۆمـــیـــان،

لێبوومەوە لە نووسینی ئەم نامیلكەیە لە چێشتەنگای ڕۆژی جومعەی
نۆزدەی (ربیع الاول)ی ســـــال ١٣٨٣ی هیجری لە
حوجرەی دەرس وتنەوە لە بارەگای حەزرەتی
عبدالقادری گەیلانی لە بەغـــــدا .
وآخر دعوانا ان الحمد لله
رب العـــالمین .